

DR. SZÁSZ ISTVÁN TAS

EGY HAZA KÉT ORSZÁG

TRIANON SODRÁSÁBAN

EGY VISSZAHONOSÍTOTT ORVOS ÉS CSALÁDJA TÖRTÉNETE

AJÁNLÁS

Eddigi életem tanúinak, azoknak, akiket nevük - a kívülálló olvasó számára esetleg feleslegesnek tűnő - felsorolásával szeretnék átmenteni az utókor számára. Barátságaink, rokonságunk, vagy sors adta kapcsolataink, s a belőlük származó cselekedetek, úgy épültek bele a kor történetébe, mint törékeny csónakok evezőcsapásai az óceánok víztömegeinek áramlásába.

„BETEGTÁJÉKOZTATÓ”

Rá kell ébrednünk: olyan világban élünk, amikor a pusztá emlékeztetés is már kommentár, sőt állásfoglalás. Jól emlékezni pedig már életveszélyes, amikor pillanatonként csak arra az egyre szeretnénk emlékeztetni, hogy a “másság” elfogadása a legnagyobb emberi érték és legbeszédesebb emberi tulajdonság, holott kezdődő élet időnk határán belül, a leghevesebb intoleranciára berendezkedve, történetesen a mi „éppenolyanságunk” jogát kérdőjelezték meg.

Gyertek le a családfáról – szólítja suttogva és harsányan is Szász István mindazokat, akik az idők egéből valaha, egymás közelében úgy lebegtek, mint érkező, földet érő, aztán hihetetlenül föld alá is beható pelyhek, magok, meteorok. Mert az emberi kozmikus komédia előadása megváltozhatatlanná merevült, mégis egyszeri, egyedi szereposztásokból, szerepkörökből áll össze. A házé, az utcáé, az országé a nemzeté, az anyakultúra ünnepköre mellé telepített kis magán-Európáinké, melyekből állnak a ki házi-karácsonyaink és nemzeti nagypéntekjeink is. Nyelvében él a nemzet, de összetartozásunk érzetéből evickél maga az élet is.

Forró magán-konkrétumokból csapódik ki a szerző szülőföldjének elvi igazsága, írásának egyik értékes vonulata. “Igen nagy baj, hogy a magyarság pusztulását tömören jelképező mezőségi szórvánnyá válás, a maradék mezőségi magyarság sorsa nem talál irodalmunkba leíróra (...) el kell mondani, hogy a mezőségi középbirtokosok igen fontos erények és értékek hordozói és átadói voltak. Ezek ma is felbukkannak itt és a világban sokfelé. Felbukkannak, mint magyar tettek, mint történetek vagy anekdoták, mint emberek vagy családok viselt dolgai (...) a saját hazába kisebbségbe szorulásal kellett megküzdeniük. A jól szervezkedő románság az “elnyomó” és “nacionalista” Magyarországon a magyarokénál jobban prosperáló bankjaival és a politikával jobban foglalkozó, annak irányában egyértelműen elkötelezett ortodox egyházzal, gyors iramban hódított, és mindenkor megtalálta a magyarság ellenállásának leggyengébb pontjait. (...) Az új hatalomnak arra is volt gondja, hogy a magyar szervezetek erejét megtörje. Ez a munka azonban tökéletesen csak a szocializmus áruhájában fejeződhetett be.”

A borzongást keltő dolgok tetemrehívásával is ugyanezt kell szolgálni: a test és a lélekápolását. Az ép ész és szilárd öntudat ügyét. Szász Istvántól jobbra és balra a mostanában épülő szárnyas oltár szerkezetekben vannak iszonyúbbak, valódi „feljegyzések a holtak házából”, melyek mellett ez már idillnek számít, s vannak üdítőbbek. De pontosabbak aligha. Hogyan lesz egy gyermekből felnőtt, mikor a történelem célzott lövéssel igyekszik leteríteni. Hogyan lesz egy összeszoruló helyzetből és riadókészültségbe hozott szívből szerettei ápolója és mások gyógyítója, mikor létfeltételei, a fennálló játékszabályok szerint, csak az álmok, tervek befuccsolására szavazhatnak. Hogyan lehet emeletes elnyomottságban nem a püpos-teve sorsot hordani ki, viselni, hanem a „tartást” tartani, lépést tartani nevetségesen naiv vágyakkal és igényekkel a józanság iránt. Valószínűleg úgy, egyetlen csillapító és kábítószere az éber, a veszélyes odafigyelés lesz az embernek. Olcsó, de sokba kerül. Bodor Ádám (szintén egyik iskolatársunk) az irodalomban iskolát teremtő, tömör Szinisztra-körzetének „rokonságába”, vonzás körébe, holdudvarába, bár a téma vad realizmusának mindent igazoló, elsőprő erejével, odasorakozik innen is az erdélyi közelmúlt egy-egy láttelepe. A majmok bolygójává tették a győzők, amit a kezükre játszott a sors, jó ezer évvel az európai népvándorlás után.

Buza, ahol az egyetem után, első állomáshely gyanánt annyira megfordultunk a mára megöregedett nemzedékből, orvosok, papok, tanárok és Kusaly és sok más, már nevükben a mélypontot jelző erdélyi adat bányák. „A rendelő előtt álló kútban szárazság idejében nem volt víz... Legfőbb segítőtársam az útkaparóból egyik napról a másikra szanitárnak kinevezett

másik Bogdan fiú, Rupi volt. Mellette dolgozott a bába traktorista férje, aki a parasztek bőrén ekkor tanulgatta az injekciózást. A takarítónő, Anna néni maga is bábáskodott, ha kellett, és ha éppen nem volt holtrészeg... A felszerelés nem volt túl bőséges. A gyógyszereket havonta egyenként kellett megszámolni. Nem dobozonként, hanem tablettánként. A tablettákat az asztalon tologattuk. Rupi még meg is nyalta az ujját, hogy ne csússzon. Muszáj volt, mert az ellenőrök sűrűn jöttek, és keresték kákán is a csomót, hogy zsarolhassanak... Nagyszámú rozsdás műszer, néhány szike és tű... A tűk egyik tárolási helye volt igen különös. Egy részük ugyanis, mint legbiztosabb helyre, Vaszilika kocsis hajtókájába volt beleszúrva... Voltak azonban elrettentő módszerek a felelőtlen sok gyermekes családok felé. A halott csecsemőt az egész falu szeme láttára, a házról levett ajtón, az udvaron kellett felboncolni. Addig nem temethették el. Ez akkora szégyen volt, hogy mindenki meggondolta miként ügyel a gyermekre. Első éveimben volt részem hasonló élményben.”

Szilágyság, a huszadik század hatvanas éveiben...

Szász István tudatos emlékezőkönyve valóságos tankönyve annak, aminek nem volna szabad kihullnia, kihalni az emlékezetből ahhoz, hogy kevésbé nagyképűen és patetikusan véleményt nyilváníthassunk időnként, akár egy kocsmasztalnál is, hát még szavazófülkében. Persze másrészt jó, hasznos, mint minden kibeszélés, jó példa a háttér jótékony előtérbe lépésére. Mert miközben, jóval műveletlenebbekké soványodtunk, mint egy hajdani vidéki, pápai, aszódi, enyedi, farkasutcai kisdíák, vereckeai nyilasmi, az ördögi falrafestések jóvoltából sajtóságos és mindennapi kábítószerünk lett a múlt. Annak hibbant, téves, tántorgó idézése.

Elégia és rekviem egyszerre Szász István látszólag magánszertartása. Egy könyv erejéig. És mi egy könyv, mikor egész könyvtárak által is milyen lassan döccen előbbre a világ. Mint faragott figurát az óratorony karusszeljében, még alig befordulva látom-hallom magam előtt Vörösmartyt, ahogy hírhedt kérdését felteszi a világnak rongya felől. „A menzán tanulmányi ösztöndíjasként élvezett étkezési jegyeket gyakran könyvekre cseréltük, máskor véradásból pótoltuk zsebpénzünket, melyet elsősorban könyvvásárlásra költöttük. A magyar könyv akkor nagyobb kincs volt, mint a ma fiataljai számára az elektronika csudái.”

Aztán egy áttelepülés. Otthonról – haza. És egy kevés a figyelmeztető anyaországi hozzáállásból. (Olyan jelentéktelen, de ha már felkerült a falra a karcolás, emléktábla lehet sajnos belőle: ekkor és ekkor, itt tetőzött a magyar-magyar viszony, önismeret, nemzetstratégia). „Valami rossz fát tettetek a tűzre, hogy el kellett jönni?” – kérdezte X. Y. az első találkozáskor. Meg ilyesmik: „Mostanság sokan jönnek onnan a Dunakanyarba dolgozni. Főleg eperérés idején Tahitótfaluba, de az építkezésen is felbukkannak (Szilágy)Sámson, (Szilágy)Balla, Mocsolya, Baksa szorgos magyarjai. Ők itt a románok. Magyarok csak otthon lehetnek. És ezt vállalták és mindenkor.”

Annyi mindenről tájékoztatnak bennünket, amióta a már szabadnak tűnő évtizeddel megnyílhatott az „erdélyi emlékiratírás” miniatűr folytatás–folyamata. Titkolt börtönelmények és hangfogós lakodalmak, emberpróbáló folyamatok és pillanatok szelét hozza el végre a visszhang, visszhangját söpri el hozzánk végre a szél. Most már úgy vagyunk, mint a Bourbonok majmoló magyar kisöcsikéi: semmit sem tanulunk, és semmit sem felejtünk.

És úgy, mint a nagyon bölcs és nagyon képzett professzorok: csak a könyvek sorakozó éleiről olvasunk már, tudjuk, annyira tudjuk, hány óra. A „tájékoztatás” bármiről: konstrukció, még ha egyéni, saját dologról szól is. Lakonikus, mert annyi mindenre támaszkodhat a köztudatból ez is: „...Az osztályharc dűl, az osztályharcot eddig túléltük...” Ez a 200 oldalnyi szöveg tehát ugyancsak az ezerév csattanója, dióhéjban. Két csücsörítő csőrű galamb hozhatja a verőfényes déli égből, mint Hamupipőke mesebeli menyasszonyi fátylát, ez akkor is szemfedő is. Iszonyú nyomás alatt múlttá préselődő életidőnk, közelmúltunk fejadagjának lenge csomagolása. Csomagoltsága. Recipe! Vegyéték és

vigyetek. Mert élők és túlélők emlékezet-adagjaiból állt és fog állni az élet. A ti szerencsétek, ha tanulni, megjegyezni tudtok valamit belőle.

Lászlóffy Aladár

I. FEJEZET

Melyből a nyájas olvasó - némi türelem árán - a szerzővel és gyökereivel ismerkedhet meg.

A GYÖKEREK

1938. július 15-én a kolozsvári Mátyás Szanatóriumban, nem csekély nehézségek után láttam meg a napvilágot, az ezzel nagy kockázatokat vállaló 38 éves drága anyám első (és egyben utolsó) gyermekeként. A kis család boldogsága határtalan volt. A tudomány mai állása szerint, feltehetően magam is boldog lehettem, egy újszülöttnak evilági dolgokban megbocsátható járatlansággal.

A kevéssé tájékozott olvasónak máris megjegyzem, hogy a szanatóriumot nem a Nagy Királyról nevezték el. A tulajdonos nevét viselte. Az pedig nem volt más, mint dr. Mátyás Mátyás, a Bolyai Egyetem később Marosvásárhelyre száműzött orvosi fakultásainak leendő professzora, a sebészi beavatkozások száma szerint talán még ma is világrekorder nagy sebész, a méltatlanul elfelejtett orvos és EMBER. Tanítványainak és barátainak, így családjunknak is Matyi bácsija, egyben eddig az első ember, aki - Isten kegyelméből - megmenthette életemet.

Ezidőtájt Kolozsvár városát már 17 éve nevezték hivatalosan is Cluj-nak. A „román 22 év” 20. évében jártunk.

Így nem csoda, hogy nagyszüleim után kapott nevemet, azonnal és hivatalból Stefan és Victor fordításban írták be az anyakönyvbe. Szász Józsefné, született Hort Klára áldott emlékü keresztanyám - kiről a későbbiekben még szólok - a rá jellemző bölcs rugalmassággal reagált az eseményre. Azonnal bediktált egy fordíthatatlan nevet is. Így lettem Tas, majd keresztapám - Albrecht Dezső - akiről szintén nagy szeretettel fogok megemlékezni, kötelességének tartotta, hogy maga is hozzájáruljon az ötletbörzéhez a Zsolt névvel.

Becsületes „román” nevem így Szász Stefan Victor Tas Zsolt lett. Utóbbi két - kulturált latin születésűek számára érthetetlen, barbár - szóból aztán egy későbbi hivatalnok egyet fabrikált, sőt a dologban arisztokratikus allúrt sejtve ipszilonnal fejezte be művét. A Tas és Zsolt ennek nyomán - az egy naptárban sem fellelhető - Tazsoly névvé olvadt össze.

Ez a név, 19 év után, olténiai kápláromnak, a minden esti névsorolvasáskor, rettentő megpróbáltatásokat jelentett.

1977-ben a Magyar Népköztársaság illetékes hivatala azonban „megvágta.” Ma akaratomon kívül az István Viktor néven szerepelek.

Éppen ezért minden ismerősöm, születésem óta, Tasinak szólít.

Szósztáryarkodásom mentségére azt hozhatom fel, hogy ez a történet már egymagában is a század kárpát-medencei történelmének jellegzetes termékeként rögzülhet az olvasó emlékezetében.

Születésem pillanatában apám, mezőgazdasági akadémiai végzettséggel, egy angol cérnagár inspektora, anyám háztartásbeli.

E rövid mondat mögött ismét a húszadik századi magyar történelemnek egy jellemző eseménysora húzódik meg.

Ez az a tényező, mely azt az ötletet sugallja, hogy saját jelentéktelen, de mozgalmas és a közös sorstól elválaszthatatlan történetemet a család hasonló jellegzetességekkel tarkított előéletével vezessem be.

Apai elődeim gyakorlatilag csakis erdélyi gyökerekkel bírtak. Egyik ükapám története a családi hagyomány szerint igen érdekes. Mint 1848-as bujdosó került Keményék pusztakamarási birtokára. A család fészke máshol volt s a báró megbízható gazdaszt keresett az elhanyagolt birtokra. Egy Szász családbéli barátja ajánlotta neki a bujdosó ifjút, aki álnéven kezdte meg munkáját. A báró átadta neki a kulcsokat és szabad kezet kapott. Öt év után kellett beszámoljon eredményeiről. Öt év alatt a birtok felvirágzott és a remek eredmények láttán a báró a családi fészek áthelyezése mellett döntött. Ennek építését is ükapám irányította. A két család története ezután összefonódik, és együtt alusszák örök álmukat az eddig elhagyatott, most a változások után több figyelmet nyert pusztakamarási sírkertben.

Nagyatyám idős szövérdi Szász István, Erdély és a Keleti-részek jószágkormányzója, a Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Főiskola, illetve a Lipcsei Mezőgazdasági Egyetem kitüntetett végzettje, korának határokon túl megbecsült, mikroszkópos metszetek készítésében nagy eredményeket felmutató szaktekintélye, a lipcsei egyetemi karriert visszautasítva tér haza Erdélyt szolgálni. Csodálatos kézírásos, bekötött jegyzeteinek szerencsés birtokosa vagyok. A kolozsvári születésű Bánffy Dezső miniszterelnök – kinek birtokát, mint ifjú tehetség vezethette - fedezi fel. Tehetsége és szorgalma révén a nem túl gazdag, de nagy hagyományú családi háttérhez jelentős vagyont gyűjt össze. Több ezer hektáros mintagazdaság, Transylvania Bank főrésztvényesség stb. De mind-mind Erdély és a köz szolgálatába állítva.

A kipusztult erdélyi magyar vidékek újratelepítési biztosja, aki ugyanakkor a gazdaságában dolgozó román parasztoknak ingyen „háztájit” és telket adományoz, a Kolozsvári Református Kollégium nagy mecénása, református egyházmegyéjének haláláig főgondnoka, az új kolozsvári Nemzeti Színház támogatója, puritán, kultúra szerető, szigorú, de jóságos családapa. És mindenekelőtt magyar. Erdélyi magyar.

Mikor Trianon után a nagy birtokot a románok földreform címén elveszik, a Transylvania Bank is csődbe kerül. Bár idejében értesítik a várható csődről, vagyonát - a felkínált lehetőséget visszautasítva - nem menti ki és a veszteségeken osztozik a sok ezer magyar kisbetétessel.

Birtokait a bizantin módszerek foratókönyve szerint nem egyszerre veszik el. Fokozatosan sorvasztják le, hogy közben a városban felbukkant számos román ügyvédnek busás jövedelmei legyenek, a magyar vagyonok részleges – átmeneti – „mentéséből”, a hurok kegyetlen, de fokozatos megszorítása révén. Ebből és a magyarok román nyelvű érettségijéből, illetve egyéb vizsgáztatásokból és sok más Kárpátokon innen eladdig ismeretlen ötletből, a betelepülő román "elit" egész kis városrészeket épít magának. Akkor még csak az elit és villákat. A blokkok és a balkáni tömegek ideje 40 év után jön majd el, a kommunizmus jótékony leple alatt.

Gyermekkoromban még jól ismertem közeli szomszédunkat Oprea professzort a dáko-román elmélet nagy tudorát, kinek tanárnő felesége - szüleim tanúsága szerint - minden érettségi időszak után egy egy újabb résszel bővítette a villát. Szomszédjaink jelentős része az új román elithez tartozott, akik a „felszabadulás után” a magam emlékezete számára megközelíthető években, már régi kolozsvári románoknak számítottak, és akiket Kolozsvár mai magyar és maradék régi román lakói visszasírnak. Minden relatív. Itt kell megjegyezmem, hogy gyermekeik között számos játszótársam, jó ismerősöm, sőt barátom akadt. Kapcsolatainkat részben ma is ápolgatjuk.

De térjek vissza nagyatyámhoz, aki maradék - kisebbik - Pusztakamarás községbéli, Novoj faluban fekvő birtokán halt meg 1936-ban, vérhasban, sárgadinnye fogyasztása után. A környék román és magyar parasztjai szívükbe zárták. Néhány éve ott tett látogatásomkor a község román vezetői legendákat meséltek róla, arról, akit nem is ismertek, csak szüleik, nagyszüleik történeteiből. Az utolsó novoji magyar lakos, Szabó

Mihály gazdatisztünk, a nyolcvanas évek elején halt meg. Gyermekai és unokái - a mezőszegi sors forgatókönyve szerint - románok.

Atyai nagyanyám született Balassa Emma, a róla elnevezett kórházat „most elveszített” nagy Balassa doktor édes unokahúga volt. Végtelen szelídségű, jóságos és szépséges asszonyként emlegette a család, idejekorán bekövetkezett halálát követően. Szépségéről a családi képek is tanúskodnak.

Három gyermekük született: Erzsébet, Ferenc és István – apám.

Apám még Segesváron született, de gyermekkorát már Kolozsváron töltötte és a Kolozsvári Református Kollégium tanulója volt. Kamaszkorának meghatározó, életre szóló barátsága Asztalos Miklóshoz, a méltatlanul elfelejtett - a nyolcvanas években itt elhunyt - író-történészhez és gróf Teleki Bélához az Erdélyi Párt későbbi elnökéhez kötötte. Nagy együttlétekről, a diáklap szerkesztéséről (Bakter címen), és diákszerelmek szép emlékeiről mesélt sokat. Miklós bácsi, akit képességei szerinti kibontakozásában szintén a szocializmus győzelmes 40 éve akadályozott meg, főművének a „Kossuth Lajos kora és az erdélyi kérdés” című könyvét tartotta. Az erdélyi államalkotó tudat és az unió-gondolat fejlődése e könyvből érthető meg igazán.

A Vörösmarty utca 1 sz. alatti családi házban, melynek toronyszobája a diák kompánia fő gyülekező helye volt, most több román tulajdonos mellett, egy utolsó kedves unokahúgom még társtulajdonos. A ház falán egy jelentéktelen román személyiség emléktáblája áll, ki a hetvenes években néhány évig a ház egyik „rekvirált” részében lakott. Az ott megfordult nagy magyaroknak határon innen vagy túl, senki sem állított emléket.

Az apám érettségijét megelőző hónapokban, nehéz szakaszához érkezett az első világháború. Az osztály több tagja - élükön vele - önként jelentkezett a frontra. Ő sokszor elmesélte, hogy a jelentkezők között volt néhány magyar és kivétel nélkül valamennyi zsidó osztálytársa!

Elő-érettségi, majd gyors kiképzés, vizsga és zászlósként már ott is ült a piavei pokol - parti sziklába vájt - egyik aknavető ütegében. Mint ismeretes, akkor az aknavetőket, ha elfogták, azonnal kivégezték. A legszörnyűbb fegyvernek számított.

Apám a rá jellemző módon, az összeomlás után valahonnan hazacipelt egy üres aknahüvelyt. Ma virágot tartunk benne.

Ütegében főleg román bakák voltak. Tiszti kosztját minden nap igazságosan szétosztotta emberei között és mindenki ugyanazt ette. Mikor később katonáit a visszavonulás során felszólították a sapkarózsa letépésére, nem voltak erre hajlandók. „Károly király felesküdtünk, sapkarózsa nem veszünk le” kiabálták.

A legborzasztóbb élmény számukra az volt, hogy a háborút szabotáló csehek, hibás muníciót küldtek és minden harmadik akna visszazuhant rájuk. Csodával határos módon úszták meg a katasztrófát.

Birtokomban vannak a bunkerben írt naplói és az a térkép, melynek szélére rászáradt egy kis darab, az anyai csomagban küldött püspökkenyérből.

Az a történet, amit most elmondok, megtalálható szakszerűbben és részletesebben a budapesti, bécsi és római hadilevéltárakban is, általa leírva, dokumentálva.

Apám többször is elmesélte, hogy az összeomláskor, az olasz fronton jól szervezett és felszerelt, nagy erejű magyar hadsereg volt. Annak ellenére, hogy túl voltak a Piave, Isonzó és Doberdó borzalmain, ez a hadsereg egymagában is képes lett volna az akkori magyar határok védelmére! A magyar történelem - meggyőződésem szerint még az őket megillető helyre nem tett - meghatározó alakjai másként gondolták. Nem akarták felismerni, hogy a nagyhatalmak akár csak napjaink balkáni válságaiban, az erőt hajlamosak jobban honorálni, így vagy úgy, akarva, avagy taktikából. De az sem kizárt, hogy már akkor is egyéb érdekek mozgatták őket cselekedeteikben. Hiszen tudjuk, hogy

Jásziék „Trianonnal sem érték be” és a magyar tragédiát azzal fokozták, hogy a talpra állni próbáló ország tekintélyét és érdekeit kitartó munkával kísérelték meg aláásni a külhoni emigrációból.

Térjünk azonban vissza a vége felé közeledő első világháborúhoz.

Amikor elrendelték a visszavonulást, nyilvánvaló volt, hogy a kényelmesen előretörő olasz hadsereg rengeteg hadifoglyot ejthet.

Apám embereit felszólította a távozásra. Becsületükre legyen mondva, egy sem ment el. „Zászlós urat nem hagyunk el” jelentették ki. Mellette maradtak. Ő a parancsot megszegve, ütegével irtózatossá zárótűz zúdított az olaszok által járható szorosra. Az aknavetőket megengedhetetlen és a biztonságosságot mellőző gyorsasággal újra és újra töltve, azt a látszatot keltette, hogy ott nagyobb erő tartózkodik. 100 000 ember vonult el az így nyert órák alatt. Ők utolsónak. A sereg után menekülve még felszedték gyermekkori barátját a későbbi híres sebész professzort Novák Ernőt (vérhassal feküdt sorsára hagyva) és úgy értek fel a kijelölt demarkációs vonalra, hogy egy olasz harckocsi közvetlenül mögöttük fékezett le. A kocsis tornyában olasz tiszt szalutált. Két fa között kihúzták a figyelmeztető kötelet. A kötélen túl dermedten állóknak udvariasan intett, hogy mehetnek. A később érkezők hadifogságba kerültek. A történetet meg is írták.

A legénység akkori szokás szerint a fronton azonnal kiadható legmagasabb kitüntetés, a nagyezüstöt kapta. Apámat a létező legmagasabb kitüntetésre a „Mária Teréziára” terjesztették fel. Természetesen soha nem kapta meg. A monarchia összeomlott. Később a „magyar négy év” alatt ezért kapta a - ma is annyit vitatott - vitézi címet.

A háborúból hazatérve, még Kolozsváron kezdte el mezőgazdasági akadémiai tanulmányait, de már Debrecenben kellett befejeznie, a kolozsvári magyar oktatás megszűnt. Debrecenből - a diploma megszerzése után - azonban ismét hazatért. Amint azt apja is tette annak idején.

Ekkor ismerkedett meg anyámmal, akinek történetét külön mesélem el. Egybekelésük után nem volt hajlandó felesküdni a román királyra és ládabontónak ment el egy angol céghez. Másfél évtized után a cég inspektoraként vált meg a Central Agency-től. Ezután tért vissza eredetileg választott - de közben elméletben nem elhanyagolt - pályájára és lett az EMGE. (Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület) osztályvezetője, majd ügyvezető alelnöke. Az elnök a dél-erdélyi Szász Pál (nem rokon) volt, aki a bécsi döntés után az EMGE. dél-erdélyi (tehát romániai) részénél maradt (a „felszabadulás” után román börtönökben halt meg, ma Nagyenyeden emlékmű hirdeti helytállását). Az immár magyarországi EMGE. elnöke, gróf Teleki Béla lett (90 évesen halt meg amerikai emigrációban, New Yorkban).

Apám (szüleim) 1922 és 1944 közötti tevékenységének még egy - talán legfontosabb - vonatkozásáról kell most megemlékezni. A földreform előrehaladásával fokozatosan romló anyagi helyzetük ellenére, sikerül külön családi házat építeniük anyám tervei alapján. A ház a fiatal erdélyi értelmiség gyülekező helye lett és később ebben a házban szerkesztették az erdélyi értelmiségi önszerveződés igen jelentős folyóiratát, a HITELT. A lapszerkesztés napi munkája mellett sűrűn gyűltek össze az értelmiség elitjéhez tartozók az apám által szervezett és anyám készítette, nevezetes Hítel-vacsorákon. A résztvevők, Tamási Áron, Dsida Jenő, Kuncz Aladár, Kós Károly, Szervátiusz Jenő, Mikó Imre, Kemény János (aki közben a Szépművészeti Céh mecénása) Kiss Jenő (a Hítel fiatal titkára), Hunyadi Sándor, Wass Albert (majdani feleségem nagybátyja), Atzél Ede, Bözödi György, Asztalos Sándor, ifj. Nagy Géza, Nagy Miklós, Gy. Szabó Béla, Szabó T. Attila, Szabédi László, Teleki Ádám, Vita Zsigmond, Jancsó Elemér és Béla, Márton Áron katolikus püspökkel az élen a négy magyar felekezet püspökei, főleg

pedig a főszerkesztők: Vita Sándor, Albrecht Dezső (keresztapám), Venczel József és Kéki Béla. És sokan mások. Fényképtárukat ma is kegyelettel őrzöm szobánk falain.

Záhony Éva 1991-ben kiadott kétkötetes Hítel válogatásának bevezető tanulmányából idézek:

„A Hítel nem rendelkezett szerkesztőségi helyiségekkel - a szerkesztők és a munkatársak a megbeszéléseiket és az összejöveteleiket dr. Szász István baráti házában tartották. Dr. Szász István a Hítel indulásakor a Central Agency Ltd. magántisztviselőjeként dolgozott Kolozsváron, majd 1940-ben az észak erdélyi EMGE. ügyvezetői alelnökségére kapott megbízást gróf Teleki Bélától, az egyesület elnökétől.

Dr. Szász Istvánék, Kolozsváron az akkori Vulkán utca 11. szám alatti szép neogót stílusban épített házban éltek (jelenleg str. Iosif Vulcan 13.) melyet dr. Szász Istvánné, Hort Idi tervezett és rendezett be kifinomult ízléssel. Ez a ház lett a Hítel szerkesztőinek és munkatársainak baráti találkozóhelye.”

Vita Sándor visszaemlékezéseiből idézve: „A Hítel-vacsorákon mindig Erdély időszerű kérdéseiről, a magyarság kisebbségi, politikai helyzetéről, feladatairól, lehetőségeiről és a napi aktualitásról folyt a szó. A Hítel - úgy éreztük - valami újat hozott az erdélyi életbe. Szigorú önkritikával törekedtünk jelenünket, jövőnk szerepünket, lehetőségeinket vizsgálni.” Az élénk beszélgetések általában éjfélig tartottak, de olyan is előfordult egy-egy alkalommal, hogy reggelig együtt maradt a társaság. Az erdélyi magyarság konkrét, sorsdöntő kérdéseiről is tárgyaltak a jelenlevők; részben itt folytak Tamási Áron vezetésével a Vásárhelyi Találkozó előkészületei, azé az erdélyi diétáé, ahol a jobb- és baloldal egyetlen magyar népi egységbe forrott össze, az új nemzedék pedig itt lépett fel először, mint önálló politikai tényező az erdélyi magyar közéletben.

1940. augusztus végén, a bécsi döntés után, de még a honvédség bevonulása előtt Teleki Ádám, Tamási Áron, Vita Sándor, Venczel József és Albrecht Dezső egy szűkebb körű Hítel-összejövetelen szerkesztette azt a memorandumot, amelyet 1940. szeptember 9-én nyújtottak át a Kolozsváron tartózkodó gróf. Teleki Pál miniszterelnöknek, s amelyben részletesen vázolták az elképzeléseiket az ismét magyar Észak-Erdélyre vonatkozóan. .... A memorandumban a magyar értelmiség az erdélyi magyar társadalom demokratikus hagyományainak fenntartását kívánta; ezzel kapcsolatos legfontosabb kérésük az volt, hogy létesüljön Erdélyben Magyar Szövetség - a Magyar Népközösség jogutódjaként - amely összefogná az erdélyi magyar intézményeket; ezzel a szövetséggel Erdély bizonyos autonómiát biztosított volna magának Magyarországon belül is. Fontos a memorandumnak az a pontja, amely román nemzetiségi intézmények felállítását szorgalmazza, valamint azt, hogy minden középiskolában vezessék be a román nyelv és népismeret tanítását, valamint a vegyes lakosságú vidékekre csak jó román nyelvtudással rendelkező tisztviselőket nevezzenek ki...”

Dr. Szász István az alábbi sorokban emlékezett vissza a Hítel-vacsorákra, melyet Vita Sándor őrzött meg és bocsátott a rendelkezésemre: „Ezekben a napokban kötöttem barátságot két fiatal emberrel: Albrecht Dezsővel és Vita Sándorral, akik 1935-36. telén gyakori beszélgetéseink során elmondották, hogy Széchenyi István szellemében nemzetpolitikai lapot óhajtanak indítani. Ehhez anyagi alap, munkatársak és az adott pillanatban egy baráti szállás kellene, ahol a lap szerkesztői, munkatársai időnként összegyülekezhetnének gondolatokat cserélni.

Lakásom volt, és a gyakori, havonta egy nagyobb ún. „hivatalos” összejövetel - amelyet ad hoc számosabb kis összejövetel követne - házigazdai tisztjére vállalkoztam, ha az ilyenszerű, hosszabb időtartamánál fogva étkezést is igénylő összejövetel háziasszonyi teendőit a feleségem is vállalja. - Vállalta.

A Hítel megalakult. Sajnos, az a számomra határtalanul becses vendégkönyv, a cáfolhatatlan dokumentum, amelyet a Hítel ajándékozott nekem aláírásaival, időt jelző dátumaival, a felszabadulás alkalmával az EMGE. pincéjéből eltűnt.

1936-tól 1940. szeptember 9.-ig 36 „hivatalos” összejövetelet tartottunk, amelyeknek a Vásárhelyi Találkozó előtti szakasza 1937. október 2-a előtt Tamási Áron vezetése alatt zajlott. A nem hivatalos összejövetelek száma ennek többszöröse. 1941-ben még volt nálam néhány találkozó, de a tagok és érdeklődők száma megnőtt és a Hítel szerkesztősége a baráti kapcsolatok fenntartása mellett őszinte sajnálatomra megnyitotta az Erdélyi Kör kapuit. Ekkor már az EMGE. ügyei rendkívül lekötöttek, de az Erdélyi Kör helyisége bérbevételénél, amit Vita Sándor akkori országgyűlési képviselő hajtott végre, közreműködtem. Albrecht Dezső feleségemet kérte fel, hogy a helyiségek berendezése érdekében iparművészeti hozzáértését ajánlja fel. Ez megtörtént, és elkészült az Erdélyi Kör otthona, amely számos író, tudóst látott vendégül, de a Teleki Béla alapította Erdélyi Pártnak is fő gyülekező helye volt.”

A Záhony Éva által összeállított anyagból származó idézet itt zárul.(Hítel - Kolozsvár 1935-1944 I. kötet 40. oldal) A továbbiakban az Illyés Elemér által tőlem kért adalékok eredeti szövegét mellékelem. A szövegben néhány már leírt családi adat röviden ismétlődik, de nem szedtem szét az egységes anyagot csak azért, hogy az ismétlések kimaradjanak.

ADALÉKOK A HITEL TÖRTÉNETÉHEZ

Illyés Elemérnek, az „Erdély Változása - Mítosz és Valóság” szerzőjének kérésére

A két világháború közötti erdélyi magyar kisebbségi élet feldolgozása, az átfogó és összehangolt kutatómunka hiányában, szétszórta és jórészt a memoárirodalom asztalára csúsztatva folyik. A kor tanúi lassan kihalnak. Az ottani forrásanyag hozzáférhetetlen (jelentős része feltehetően már nem is létezik). Rögzíteni kellene minden részletet, egy majdani nagy munka reményében. Ez a feldolgozás nem lenne öncélú, hiszen a föld lakóinak jelentős százaléka él ma is kisebbségi sorsban. Nem lenne okatlan tehát bemutatni Európa legnagyobb kisebbségének első lépéseit, útkeresését.

A jelzett időszaknak és az ezzel szervesen összefüggő u.n. „magyar négy évnék” /1940-44/ kiemelkedő jelentőségű dokumentuma a Hítel.

Az utóbbi négy évtizedben, ismert illetve sejtendő okokból, a Hítel-ről jelentőségéhez mérten rendkívül keveset hallottunk. Egyesek a Hítel alkotói munkaközösségének egy részétől félték a helytelen beskatulyázás miatt, mások tévesen szembeállították a „még élő” Korunk elődjével, és az arra való emlékezésnek árnyékában tűnt el a Hítel. Okot és magyarázatot találhatnánk számosat.

Napjainkban a kor árnyaltabb ábrázolásának igénye és lehetősége megnyitotta a kaput a Hítel-re való emlékezés előtt. Remélem, akad avatott kutató, aki ezt a munkát még idejében elvégzi.

A Hítel nem csupán egy folyóirat volt, hanem annál több, egy gondolkodásmód, egy cselekvési modell, egy életforma keresése. A tövéről leszakadt, de önállóságra mégsem képtelen kisebbségi magyar értelmiségnek - nem csak önmagát igazoló -, de szükséges, hasznos és tiszteletreméltó teljesítménye.

A Hítel lapjain élénk tárul egy zűrzavaros és ellentmondásos kor, egy kor, amely fölött ma csak azért nem tudunk kellő döbbenettel álmélni, mivel napjaink még nagyobb mértékben veszik igénybe azt a képességünket. A Hítel mai olvasója ezen is túllépve, mai eseményekre kalibrált szemével szinte átcsap az ellenkező végletbe /Hát ezt a fasizálódó királyi Romániában közölhették? /.

Nem sok, amit a Hitellel kapcsolatban leírhatok, de történetéhez hozzá tartozik, és úgy érzem kötelességem leírni.

Szüleim szerepével kapcsolatos adalékok ezek. A többi adatot - szerencsére - az események még élő főrészesei mondhatják el, írhatják le.

Az utóbbi évtized során az egyik első utalás a Hitelre, Mikó Imre „A csendes Petőfi utca” c. írásában van (Kolozsvár, Dacia kiadó, 1978, 149. old.) 3. bekezdés: „Szívesen jártam el Szász István vendégszerető házába, a Tisztviselőtelepre, ebbe a neogótikus villába. Fejedelmi portrék és lovagi páncélok társaságában gyűlt össze a Hitel című folyóirat munkatársi gárdája. Gazdag büfé mellett, komoly férfitársaság tárgyalta le a szőnyegen levő közművelődési kérdéseket. Szász Pista, a közepszerűen szituált gazdamérnök volt ekkor a Hitel Kemény Jánosa.”

Hogy és miként történhetett ez?

Szüleim az események kezdetén még gyermektelen házaspár voltak. Apám szövérdi Szász István, mezőgazdász család leszármazottja. Nagyapja Szász Ferenc, a Kemény család pusztakamarási birtokait vezette és magának is a közelben, Novojban volt közepes birtoka. Apja, Szász István Magyaróváron és Lipcsében végzi tanulmányait kitűnő eredménnyel. Bármennyire is marasztalják a lipcsei egyetemen, nem marad. Húzza haza az erdélyi ember szülőföldszeretete. Itt a véletlen folytán Bánffy Dezső miniszterelnök birtokának intézője lesz. Bánffy hamar felismeri képességeit és felviszi a minisztériumba. Rövidesen magyar királyi jószágkormányzó, miniszteri tanácsos és a telepítési ügyek felügyelője lesz. Mindenütt tisztelik, szeretik. Trianon előtt falut akarnak róla elnevezni a Mezőségen. Felesége is mezőgazdász család leánya, de közeli rokona Balassa Jánosnak a nagy sebésznek is. Apám 1899. június 24.-én Segesváron születik meg. Szülei ezután Kolozsváron telepednek le.

Idős Szász István Kolozsváron a város felfelé ívelő korszakának jellegzetes alakja, az Erdélyi Gazdasági Bank elnöke, haláláig a református egyház, egyházmegyei főgondnoka, az aggmenház gondnoka, a Református Kollégium támogatója, rendszeres adakozó, sokak jótévője, mecénása.

Ebben a szellemben nevelkedik apám. 1917-ben, mint érettségiző diák, önként jelentkezik a frontra. Jelentős hadi cselekedetek után, szerencsésen hazaérve éli meg a trianoni tragédiát. Hadi élményiról szóló emlékiratait a Széchényi Könyvtár valamint a bécsi és római hadtörténeti levéltár őrzi.

Családi hagyomány szerint gazdamérnöknek készül, Kolozsváron a magyar oktatás megszűnik, amint erre lehetőség nyílik átjön Debrecenbe és itt folytatja tanulmányait. 1921-ben végez. (1971-ben még átvehette aranydiplomáját.)

Az impériumváltozást követően a királyi Romániában a magyar értelmiség választott előtt áll. Apámnak is döntenie kell. A család vagyonos, a 360 katasztrális holdnyi mezőségi nagyatyai birtok mellett, szorgalmas és puritán életet élő szülei, még az összeomlás előtt egy nagyobb birtokot vásároltak Kolozsvár közelében, - Dezméren. Mintagazdaságot rendeztek be. A kilátások azonban romlanak. Megkezdődik a magyar vagyonok ilyen-olyan címeiken történő kisajátítása. A bizonytalanság teljes. Mint oly sokan mások, ő sem helyezkedik el a román állam valamely hivatalánál. Gyors elhatározással, szeretett szakmáját félretéve, egy angol cégnél kér alkalmazást. Ládabontóként kezd a Central Agency Limited-nél, és a harmincas évekre már inspektorságig viszi, jó angol szokás szerint végigjárva a hierarchia, tehát a szakma, összes fokozatait.

Az új birtok mentése közben, a ravasz bukaresti ügyvédek végletekig kizsarolják a családot. Végül két részletben mégis elveszik. A régi családi birtokból Novojban, - apja halála után - apámra 100 katasztrális hold örökség vár nyugnek /érthetően a felosztást követő zűrzavar és a kisebbségi birtokosokra nehezedeő nyomás miatt/.

Ez a helyzet, amikor a Hitel „beköltözik” a Vulcan utca 11. szám alá. /Később Cserei u.11., majd Iosif Vulcan 13. sz. melyet eredetileg az Abrud közelében levő Vulcan hegyről neveztek el, majd Iosif Vulcanról a nagyváradi „Familia” egykori szerkesztőjéről, aki - milyen véletlenek vannak - magyar felesége révén rokonságban volt a családdal. /

Mielőtt a kapcsolat születéséről beszélnék, édesanyámról is meg kell emlékezni. Mint a Hitel háziasszonyának, szerepe nem lebecsülendő. A ház szellemének kialakítása, a szükséges összegek megtakarítása, az ő erőfeszítéseit és áldozatvállalását dicsérik.

Anyám, lánykori nevén Hort Ida, nem Erdélyben született, de élete legnagyobb részét ott élte le, és mindig Erdélyt tartotta igazi szülőföldjének. Apja, Hort Viktor gyógyszerész a Nagyvárad - Predeal vasútvonalat építő Hort József vasúti mérnök fia. A kolozsvári egyetemen végzett, Apáthy tanítvány volt. Jóságát és becsületességét közmondásosnak tartották. Ennek megfelelően élete során több alkalommal ment teljesen tönkre, kezdett mindent előlről, utoljára 85 évesen! Anyja nickelsbergi Nickel Eleonóra, elszegényedett dzsentrif család leszármazottja, anyai ágon Majthényi utód, nagypapa és Madách Imre anyja testvérek voltak. Ugyanakkor érdekes módon Fráter Erzsébet is rokonság volt egy másik ágon /földi maradványait nagyváradi családi sírkertünkben, a bulldózerrel elől, baráti összefogással és egy nagylelkű katolikus pap – a későbbi Tempfli József püspök úr - segítségével, bár református volt, sikerült az Olaszi templom kriptájába vitetni. A család a hagyományt híven ápolta. Anyai nagyanyám volt a család „nagy szelleme” az ízig-vérig értelmiségi, 93 éves koráig szikrázó elmével.

Anyám nevelésére ezek a hagyományok nyomják rá bélyegüket. Budapesten jár színiiskolába, nagynénjénél Zsolnai Miklósnénál lakik, majd a román csapatok betörése után a katonai vonalakon keresztül jut haza szüleikhez Erdélybe.

Alapító tagja a Janovics féle híres Magyar Színháznak /először Magyar Nemzeti Színház / és vezető színésznője éveken át, férjhezmenetelig. Szentgyörgyi István jubileumi előadásain feltételnek szabja, hogy ő legyen a partnere. Játsszik prózát, operettet, sőt énekel operaszerepet is. A „Nyugatos” Miklós Jutka tanítványa művészi fotózásban, szobrászkodik és tervez. Megtervezi a családi házat és ízlése szerint, éveken át kutatva és gyűjtögetve, anyagi erejüket meghaladó muzeális értékekkel egészíti ki a családi örökséget. A szükséges anyagiakat mai szóval „ő gazdálkodikja ki”. Ugyanakkor konyhája is híres.

Ma is emlékszik arra a dedikációra, melyet a „Hitelesek-től” kapott karácsonyi ajándéknak szánt könyvbe írtak: „Szász Istvánnénak, akiben a művészet és Erdély szelleme oly győzelmesen találkozott.”

Ez volt tehát a környezet, a háttér és ez volt a két ember, akik találkoztak az alakuló Hitellel.

Albrecht Dezső, aki igen gyakran fordult meg szüleimnél, rendkívül jól érezte magát ott. Vita Sándor és Kéki Béla barátai /szintén a Hitel alapító tagjai / vele jöttek oda és fokozatosan kialakult a találkozások szokásos rendje. Általában havonta voltak Hitel-vacsorák és a közbeeső időszakban, szűkebb körű munkatalálkozók, beszélgetések. A vacsorákon 20-30 ember is összegyűlt. Alkalmanként megjelent a találkozókon a négy magyar egyházfő is. Katolikus részről Márton Áron, a reformátusoktól Tavaszai Sándor püspök helyettes /Vásárhelyi János püspöknél irodalmi kérdésekben jártasabb /, Kiss Elek unitárius püspök és a lutheránus püspök is.

Szüleimtől hallott elbeszélések alapján idézek fel egy-két kedves epizódot a vacsorák történetéből.

Kós Károly, aki mérhetetlenül sok kávét ivott /és egyfolytában cigarettázott / azt szerette, ha anyám / húgom asszony /, számára egy külön jókora kancsó kávét készített

oda. Ezt ő a hajnalba nyúló eszmecsere közepette elfogyasztotta, - természetesen hidegen.

Tamási Áronról is szól egy kis történet. Egy karácsony másodnapján hagyományos István-napi fogadáson /ilyenkor nem csak a Hitelesek jelentek meg / az író világos öltönyben toppant be, nem tudván arról, hogy nagyobb hölgykoszorú is várja. Ábel a rengetegben, suttogta egy csípősszájú művésznő. Tamási észrevétlenül eltűnt és mire a büfét megnyitották, szmokingban feszítve újra ott volt. Ábel a városban, mondta a hölgy s Tamási maga is velük kacagott.

Mikor kiderült, hogy gyerek lesz a családban, a HITEL vállalta a keresztapaságot. Megegyeztek, hogy ha lány születne - Vita Sándor, ha fiú, akkor Albercht Dezső /Duckó/ lesz a keresztapa. Fiú lettem. / Keresztapámról nem sok emlékem van, de érdekes módon emlékszem simogatására, meg arra amint fel-feldobott a levegőbe és kifogott, nagyon szeretetreméltó ember lehetett /. Ez a keresztfiúság is kötelez arra, hogy a keveset, amit tudok, leírjam.

Idetelepülésünkkor, a HITEL vacsorák színhelyének bútorait sikerült átmenteni és kegyelettel gyűjtöm köré a falakon az egykori munkatársak fényképeit, ápolva emlékezetüket és szellemüket. Anyám szavaiból tudom, hogy általában ki-hol ült és valahányszor belépek a szobába, a magas támlájú faragott székekbe odaképzem sziluettjüket.

Hogy szüleim a feladathoz viszonyítva kis jövedelmükből, hogyan csinálták mindezt, az szinte rejtély. Egyszer maga Kemény János is megkérdezte anyámat: „Hogy csinálja ezt? Nálam egy évben egyszer gyúlik össze a Helikon, és előtte-utána hetekig felfordulás van.”

Kétségtelen, hogy anyám célszerű takarékosága, minden anyagi képességük ilyen irányú felhasználása /nem utaztak, nem „öltöztek” / tette lehetővé, hogy az összejövetelek méltó környezetben és emlékezetes menük mellett zajlottak.

A bécsi döntés után apám, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület ügyvezető alelnöke, majd a Magyar Mezőgazdasági Kamara Igazgatója is. Jövedelme ekkor már lényegesen nagyobb. V. fizetési osztály I. fokozat, ami miniszteri fizetésnek felel meg. Így a „magyar négy év” alatt még könnyebben tudtak eleget tenni feladatuknak. Ekkor azonban már a HITEL is szélesebb vizekre evezett.

Apám közben ledoktorál. A „felszabaduláskor” munkahelyén várja a bevonuló csapatokat. A város életének újjászervezésén munkálkodik. Előzőleg egyik első aláírója a Horthyhoz eljuttatott erdélyi kiáltványnak, melyben „a negyvenek” nyomatékosan kéri a fegyverszünet azonnali megkötésére /Bokor Péter: Végjáték a Duna mentén RTV Minerva-Kossuth 1982 Bp. 237. old. /

Az EMGE felszámolása után részt vesz a Bolyai Egyetem megszervezésében és első tanári karának tagja. A magyar nyelvű oktatás fokozatos sorvadásával, előbb a kolozsvári Mezőgazdasági Akadémián tanít, majd talajkutató mérnökként dolgozik. A fiatal román talajkutatók kiképzése után /az ország talajtérképezését szervezi / kényszernyugdíjba küldik. Könyveket ír, majd az erdélyi magyar műemlékek restaurálási munkáiban vesz részt, a nemrég elhunyt kitűnő Bágyuj Lajos mellett, - raktárosi státuszban (!). Csalódottan, de a kisebbségi magyar élet újjáéledésében az utolsó percig reménykedve, 1973-ban hal meg. A házsongárdi temetőben nyugszik a szövérdi Szász család sírboltjában, szülei mellett. A sírt már többször megrongálták, Kós Károly közeli síremlékével egyetemben.

Anyám velünk együtt települt át Magyarországra és itt él 86 évesen, fáradtan és gyökértelenül, de szellemileg csodálatosan frissen. Az érdeklődő kutatóknak még sokat tudna mesélni.

Pápakovácsi
1986. január 17.

Itt kell elmondanom, mint hazánk európai felzárkózásának reményteljes várományosa, hogy az EMGE egész Európa legnagyobb mezőgazdasági szerveződése volt, megszüntetésekor (1948) már jócskán több mint 100 éves. Németországnak feltett szándéka lett volna a szervezet tökéletes lemásolása (ami 1942-43-ban elég sok gondot okozott apáméknak). Ez a spontán szerveződés (mely állítólag az erdélyi szász hagyományokból is merített) az erdélyi magyar parasztságnak minden olyan előnyt biztosított, amivel a későbbi kollektivizálás csak kecsegtette őket. Híres és eredményes szervezeti felépítés, összetartás, segítségnyújtás, aranykalászos tanfolyamok, vetőmag nemesítés, közös gépállomások stb. stb. Mindez a magántulajdon érintetlensége mellett. És ne felejtsük, az 1840-es évektől építkezvén!

Apámat, mint az EMGE sikeres vezetőjét, a Bécsi Döntés után Budapesten a Mezőgazdasági Kamara igazgatójának választják meg.

Két testvére volt. Nővére Szász Erzsébet, Faragó Pálné, az első „román” olimpiai bajnok (1936 művészi sakk) felesége. Bátyja Szász Ferenc mezőgazdász, közgazdász és szépíró, amatőr csillagász, 1944-ben bekövetkezett halálakor Kolozs vármegye alispánja.

A szövérdi Szász család saját nemességét a tatárjárások idején szerezte, címerünkben ott látható a levágott tatár fej. Érdekes adalékként említem meg, hogy a családi kegytárgyak között szerepel az ősi festmény mellett a címernek egy Köpeczi Sebestyén József által készített és dedikált miniatűrje is. Erről azért emlékezem meg, mert a még általam is ismert és szeretett Józsi bácsi, tudtommal a belga királyi címer alkotója, főleg pedig, mint egyik utolsó európai heraldikus, Nagy-románia címerének készítője! Ezt az igazságot román ellenzéki lapok az utóbbi években el is ismerték, Funar – hírhedt kolozsvári polgármester – által ellopott magyar konzulátusi zászlóra „ráhazudott” Nagy-Magyarország címer körül kialakult viták kapcsán.

A családi hagyomány és a levéltári okiratok tanúsága szerint, jelentős és a család tagjai által igen komolyan vett felelősség hárult az utódokra. Eleink között ugyanis olyan nevek szerepelnek, mint Dózsa György és ugyanakkor közel egy tucat „öt sütőgető” magyar, de ott sorakoznak az iratokban és a családi képtárban Báthory István, Bocskai István és Apaffi Mihály. 1848-as halottaink száma sem elhanyagolható, bár ebben az anyai ág vezet. Ott a család egy részét a románok kiirtották a nyugati érchegységben, a legszörnyűbb kegyetlenséggel. Nem rágalom (mint azt ők ellenünk rendszeresen felhozzák), hanem pontos levéltári adat és ugyanakkor élő családi szájhagyomány, hogy egyik női ősrünk (Szelényi) hasából a magzatot kaszával vágják ki és szúrták fel az erdei út egyik fájára. Másokat fejszével nyakaztak le, vagy szétrúgták fejüket és maradványaikat a disznókkal etették fel.

Az előbb említett felelősséget igencsak komolyan vették a család férfitagjai. Nagypám, már akkori ésszel sem „praktikus” hazatértét Lipcséből elmondtam, de itt idézném azt a levelet, melyet a családi bibliában találtam anyám halála után és melyet édesapám küldött utánunk a bombázás elől Tarcalra menekített családjának, az utolsó futárral, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület ügyvezető alelnöki székéből, melyben a bevonuló orosz és román csapatokat személyesen várta be.

Édes Idykém és Tasikám!

Minden annyira hihetetlen és valószínűtlen, ami körülöttem történt, pedig hetekkel ezelőtt számoltam sorsommal.

Abban az állásban, melyben, mint vezető férfi ülök, másként nem cselekedhettem. - Nagyon nehéz, hogy nem lehetek Veletek, de úgy érzem a Ti szempontotokból mégis jobb. – Ami itt történik drága Idykém azt Te alig hiszem, hogy kibírtad volna.–

Egyetlen gondod Tasikánk legyen. - Ha a nagy vihar elül – hiszem, az Isten megsegít és viszontlátjuk egymást. -

En minden percben gondolatban Veletek vagyok s Ti is biztosan érzitek, kell, hogy érezzétek, mennyire imádlak Téged s szeretem kis fiamat, – Tasikámat.

Kicsi fiam! Légy jó gyermekünk s szeresd Édesanyádat, kinél különb asszonyt és édesanyát a föld kerekén nem találhatsz. -

Itt most remeg a föld, dörögnek, kattognak a hadigépek, de túl ezen a poklon - tudom hivatás vár reánk. - Ezt a hivatást próbálja édesapád gyenge erejével betölteni. Légy sokkal különb nála.

Édes kicsi angyali feleségem! Áldjon meg a mindenható Isten Benneteket. Hiszem s tudom, megsegít mindannyiunkat. Apád s Édesanyád kezeit csókolom. - Legyetek erősek.

Isten áldjon Titeket

Pistátok.

Neki és néhány hasonló elszánt társának köszönhetően, Kolozsvár aránylag kevés háborús sebbel úszta meg az újabb történelmi váltást.

A felszabadulást követő zűrzavarban elkezdődtek a válogatás nélküli elhurcolások, – robotra?! Bölcs tanácsra Hajnal Imre professzorhoz, jó barátjához ment és sok más magyarral csatlakozott a már ott rejtőzködő bujkálókhoz. Hajnal professzor előtte zsidókat is rejtegetett és válogatás nélkül mindenféle üldözöttet. Ezért a cselekedetért - elég későn - 1999-ben, jóval halála után kapta meg a megérdemelt „Yad Vashem” kitüntetést.

Apámat, cselekvésre mozgósító szelleme azonban arra készítette, hogy feladja rejtekhelyét. El is hurcolták, az őt követő elnökkel, gróf Teleki Bélával együtt. Amint azonban kiderült, hogy személyes kezdeményezői és tagjai a „Magyar Tanácsnak” majd aláírói voltak a Horthy kiugrást kemény hangon követelő „negyvenek kiáltványának” (Teleki Géza - Pál fia vitte a Kormányzóhoz), Malinovszkij marsall távirata nyomán, Debrecenben szabadon engedték apámat, majd Budapesten Teleki Bélát is. (Lásd Bokor Péter „Végjáték a Duna mentén” 237. oldal). Apám elbeszélése szerint azonban mindkettőjüket Debrecenben engedték szabadon és Teleki Béla innen ment fel Budapestre.

Teleki Béla gróf gyermekkori barátja és egykori osztálytársa volt apámnak. A debreceni rögtönzött börtönben ő tanította meg apámat a WC-pucolás művészetére, nagy sikerrel. Mint mondotta, nekik a családban minden házi munkát meg kellett tanulni.

Szabadon bocsátásuk után Béla bácsi Budapesten maradt (Budapestre ment), tudván, hogy a románok részéről nem sok jóra számíthat (ekkor tudta meg, hogy fiát pár nappal előbb a villamos halálra gázolta), apám pedig közben cipőtálpát feldrótózva, hazagyalogolt Debrecenből Kolozsvárra, hogy tovább teljesítse kötelességét. Most sem tagadta meg önmagát. Emlékbe az EMGÉ-ből hazahozta Béla bácsi időközben feleslegessé vált sámfáját. Hogy miként lehetett Teleki grófnak a hivatalban is sámfája későn jutott eszembe megkérdezni, de közmondásos pedantériájára jellemző adalék. Az ereklyét én is megőriztem s ma kellő kegyelettel használva, mindenkori legjobb cipőmet védi a korai öregedéstől.

Minket a front - a közben egyéb okból híressé vált - Dunakiliti községig sodort. Innen anyám nem volt hajlandó tovább menni, a magyar földet nem akarta elhagyni. Be is vártuk itt a „felszabadítókat”.

Atyám, aki még semmit sem tudott rólunk, ezenközben otthon, Balogh Edgárral együttműködve a város ellátásán munkálkodott és próbálta a harcok elülte után általa is maradásra ösztönzött otthon maradtakat szolgálni. Ez a cselekedete, később - a szocializmus feltörekvő éveiben - szerencsére javára íratott.

Utóbb megbízottja megtalált minket Dunakilitiben és innen traktoros pótkocsin Budapestre, majd néhány hét elteltével nyitott tehervagonnal - kéthetes út után – Nagyváradra, innen pedig teherautóval Kolozsvárra érkeztünk.

Ezzel vette kezdetét gyermekkorom tudatos szakasza.

És most az anyai ágról.

Anyám, dr. Szász Istvánné született Hort Ida. Édesapja Hort Viktor gyógyszerész, még a múlt században végzett a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen. Apja vasúti mérnökként a Kolozsvár-Brassó vasútvonal megépítőjeként hagyott emléket maga után. A sztánai alagút robbantásakor talált bronzkori leletből emlékebe kapott tálacsáját ma is őrizzük.

Felesége borbereki Kovács Viktória „Nagyanyuka” a család jeles egyénisége volt. A borbereki Kovács család nemességét Rákóczi Györgytől kapta (az eredeti aláírt kutyabőrös okirat is ereklyetárunk része). Így aztán a családi képtárban Rákóczi György fejedelem képe is ott díszelgett. Az ő - halálát okozó - sebesülése emlékére emelt kolozsmonostori emlékhelyet eltűntették és a hetvenes években vranceai románok lakta blokkok épültek a helyén. Pedig ő is - akárcsak elődei - tett ezt-azt a román nemzet kulturális felemelkedése érdekében.

Nagyanyukából sajnos csak arra emlékezem, hogy amikor a nagyvárad Kanonok-sor közelében levő lakásába kellett ellátogatnom, az ott kötelező kakaó elfogyasztása ellen érthetetlen és szokatlan energiákkal tiltakoztam?! Ez egészen pontosan akkor volt, mikor Teleki Bélát és apámat Németországba vitték "tanulmányútra", hogy az EMGE modelljét „lekoppintsák”. 1942-43-ban lehetett.

Anyai nagyapám életútja fantasztikusan illusztrálja egy, a magyar történelmi sorsfordulókba beleszületett polgár sorsát. A kolozsvári egyetem gyógyszerészeti karának elvégzése után (Apáthy tanítvány volt) Miskolcon majd Nagyváradon gyakornokoskodott a Medvigy gyógyszertárban. Ebből az időszakból datálódik ismeretsége nagyanyámmal. A későbbiekben már le sem tudom írni, hány helyen dolgozott és a háború, a románok, a szélhámósok, az újabb háború, saját becsületessége és hiszékenysége, a kommunizmus, a román nacionál-kommunizmus jóvoltából hányszor ment teljesen tönkre. Ha nem téved a családi emlékezet, több mint tíz alkalommal kezdte újra az életet. Miskolc, Nagyvárad, Alsóábrány (anyám születésének helye), Tarnaméra, Deliblát, Verespatak, újra Nagyvárad, Kolozsvár, Tarcal, Cséfa, Cséka állomáshelyekről tudok. Kisgyermekkorom meghatározó élményét jelentette akkori kolozsvári jelenlétük, majd a háború utáni cséfa nyarak. 85 éves korában az államosítás után, mint az onnan nem messze levő csékaai gyógyszertár beosztott gyógyszerésze, ifjú regáti (óromániai) főnöknőjétől beszerzői útra kapott utasítást. A sötét belényesi állomáson beelépett a mozdony „itatógödrébe”. Combnyaktörése meggyógyult, de egy térdizületi arthrosis mozgásképtelenné tette, székhez kötötte. Hozzánk költöztek Kolozsvárra és 90 éves koráig ült türelemmel, gördíthetővé házilag átalakított öreg fotelében. Példátlan türelemmel viselte az urémia okozta kínokat is. Temetése legszomorúbb karácsonyi emlékem. Számomra a családszeretet, a szelídség és a türelem, a küzdeni tudás, a szerénység és még sok más jótulajdonság mértékegységét jelenti, míg élek.

A család legérdekesebb és legszínesebb egyénisége azonban anyai nagyanyám volt: nickelsbergi Nikkel Eleonóra, mindenki számára Lóri néni.

Neveltetésem vezérfonalát ő adta. Kisgyermekkoromtól oltotta belém a kultúra szeretetét, a minden iránt nyitott érdeklődést, a derűs, szorgalmas, toleráns, de meg nem hátráló életszemléletet. A magyarságot. Nevét meghazudtoló módon, nagy, nagyon nagy magyar volt. Felmenői között a családfán ott olvasható Majthényi Anna, Madách Imre kemény édesanyja, nagyanyám dédapjának Majthényi Gábornak édes testvére, dédanyja irinyi Irinyi Krisztina (aki a gyufát feltaláló Irinyi felé kapocs) a történelmi nevezetességű Brunsvick Jánosné sz. Majthényi Mária aztán tovább a nagy adakozó Belezna Jánosné sz. Grassalkovich Zsuzsa és az egyenes ágú ősapa a gödöllői kastélyt építő Grassalkovich Antal.

Ennek kapcsán még nem olyan rég, a családot Grassalkovich Antal kevés – még élő – örökösével együtt arra bíztatták, hogy perelje vissza az Astoriával szemben levő telket, melyen már nem a Nemzeti Színház áll. A helyet ugyanis ő adományozta a székesfővárosnak, azzal a záradékkal, hogy ha nem a Nemzeti Színház áll rajta, visszaszáll az örökösökre. Az új üzletház tulajdonosai nyugodtan alszanak. A telken soha többé nem lesz Nemzeti. Ügyes fiskálisok figyelem! Itt a soha vissza nem térő alkalom. Kósza rokonok riadó, egységben az erő. (Én összesen négyről tudok.)

De az ősök között – sok generációval előbb - más érdekes egyéniségek is felbukkannak, mint Balassi Bálint és még sokan sokan mások, oklevelek szerint a Divék nemzetségig.

Már óvodásként a lexikonokat mesekönyv módjára olvastuk. Nagyanyám mindent elmagyarázott, mindent „el tudott adni” a koromnak megfelelő szinten. Nem a drága játékok töltötték ki életemet, hanem pl. magunk fabrikálta papírhajóhad tanított meg a világrészek, országok, nemzeti zászlók s egyben a színek világában eligazodni. Boldogan figyeltem, mikor 93 évesen ugyanezt tette, elméjét akkor nyitogató leánygyermekemmel is.

A családról és az elmúlt század eseményeiről csodálatos élményekkel traktált. Ismert minden történetet és mindenkit. A magyar történelem részleteit és a kapcsolódó évszámokat kilencvenes éveiben is történészeket ámulatba ejtő pontossággal idézte.

Személyesen ismert még Jókai hősokeket, Kárpáti Zoltán „eredetije” gyermekként ölében tartotta. Szomorú történeteket mesélt a magyar dzsentriről.

Nem tudom elfelejteni azt a Józsa Gyuri nevű dúsgazdag dzsentriről szóló történetet, melyben a kivagyiság és a gazdagság felelőtlenége, az embertelen kegyetlenség elemei keverednek. Józsa Gyuri, akkori szokás szerint, a nagy magyar sárban, látogatni ment gazdag cimboráját. Egy-két heti mulatozás után ráunt a vendégeskedésre és bejelentette, hogy tovább indul. Unalomtól félt barátja marasztalta. Ő nem engedett. Úgy sem mész el mondotta a barát, és reggel mikor be akarta fogatni hatlovas fogatát, a drága gyönyörű lovak lábán a bőr körbe volt vágva és zokniként lehajtva állt. Lám, lám! Nyári harisnya van a lovaidon. Maradnod kell, nevetett a barát. Józsa egy szót sem szólt. Nemsokára, hat másik lóval befogott fogata ott állt a kastély előtt. Az indulást megelőzően odaszólt barátjának. Menj csak be a versenyistállóba, a lovaid is röhögnek rajta, hogy milyen rossz vicceid vannak. A vagyont érő versenylovak szája kétoldalt bemetszve fityegett le, borzalmas vigyorra kényszerítve a szerencsétlen párakat.

A még Jókai által is megismert történetet első szájából hallhatta.

De ő mesélte el Grassalkovich herceg két, a családi legendáriumban élő kalandját is. Az egyik egy Habsburg főhercegnő iránti szerelmével kapcsolatos. A Gödöllő vendégeskedő hercegnőnek felajánlotta, hogy minden kívánságát teljesíti. Az, – augusztusban – szánkózni óhajtott. A kastélypark sétányát porrátört cukorral hintették fel és a gyönyörű szánt azon vontatták körbe-körbe a lovak. Egy másik alkalommal

Londonban kártyázgatott egy lord ismerősével. A magyarok szegénységére tett becsmérő szavait követő vita után fogadást kötöttek, hogy ki tudja a másikat drágább vacsorára invitálni. Lordunk volt az első. Ő drága gyarmati árukból, megfizethetetlen csemegékből készítettett vacsorát. Másnap a herceg volt a vendéglátó. Inasa a szoba asztalára arany bográcskát állított, melyben paprikás krumpli volt előkészítve. A krumplipaprikást Grassalkovich, angol font kötegekkel főzette meg. A lord némán nyújtott kezét. Vesztett.

Nagyanyám minden alkalommal a történetek szomorú vagy építő tanulságait is mellékelte.

Anyja, Majthényi Ida (kitől édesanyám nevét nyeré) korai halála után, apja nickelsbergi Nickel Aurél bánatában 15 000 hektárt kártyázott el rövid idő alatt és fél évvel imádott feleségének halála után maga is meghalt. Az így elárvult és elszegényedett Nagyanyámat nagynénje, Klári mama nevelte fel. Okolicsányi Kláráról van szó.

Mint említettem nemcsak az én, de a lányom intellektusának és gondolkodásmódjának alakulásában is döntő szerepet kapott ez a nagyszerű nő, aki származása ellenére, mint polgári asszony, gyógyszerészfeleség, két világháborút, országvesztéseket és világégéseket átívelő életében, a családot, gyermekeit, unokáit szolgált. Mindig derűsen, panasz nélkül, a szenvedéseket bölcsen elfogadva.

A családi bibliában van konfirmációmra írott levele:

Drága jó Tasikám!

El nem mulaszthatom, hogy életednek ezen a nevezetes és lélekemelően szép napján ne forduljak hozzád egy pár szóval. László Dezső tiszteletes úr elmondott mindent a nap jelentőségéről, tehát tisztába vagy vele. Nem is akarlak oktatni csak kérni, hogy maradj mindég Istent hívó derék, becsületes magyar ember akár hogy forduljanak is az életed körülményei.

Volt egyszer egy híres pap (katolikus) ezelőtt több száz esztendővel és írt egy örökéletű gyönyörű imakönyvet. Ebből az imakönyvből írt az én anyám (neked dédanyád) az emlékkönyvembe. Akkor divat volt emléksorokat írni. A könyvet elsodorta tőlem a világháború, de az elmémben megmaradt örökre. Ez ósdi stílusban írt sorokat leírom neked és kérlek, te se felejtsd el.

„Hogyha vész emelkedik körülted
Bizalommal a szent Égre nézz
Dólsz vagy állsz ez legyen vezéred
Többel áldand mint a mennyit elvett
Főbajunk nem a világi vész.”

Hogy katolikus pap írta az nem baj. Minden keresztény felekezet papjait meg lehet hallgatni, a ki azon működik, hogy a lelkeket Istenhez vezesse. Mi is igen sokszor gyönyörködtünk a Ravasz László beszédeiben rádió keresztül.

Gondolatban veled leszünk, de sajnos szegény Nagyapuska nem mehet el, mert ez idő szerint még egy fél napra sem hagyhatja a patikát. Téged azonban okvetlen várunk a két vizsga között egy kis hizláló kúrára, mert szórakozást nem ígérhetek.

Ma esett a hó és jég, el is vert mindent. Szomorú kilátások a nyárra. Szaporodnak-e a halacsok? s kész-e már az új akvárium. Anyu a citrommat ki ne felejtse a ládából. Jó-e a cipő?

Milliószor csókol Nagymamus.

u.i. Paci néni ma írt. Sok levele elveszett. Rita és Andriska számárköhögésben vannak. -*

Cséfa 952. V. 20.

Anyám, Hort Ida, mint említettem, alsóábrányi éveik alatt a család anyai ágának pátriájában született. Iskoláit, nagyapám sorozatos tönkremenései kapcsán, igen sok helyen végezte. Legtöbb iskolai emléke Kolozsvárhoz fűzte. De az életét meghatározó évek, a budapesti évek voltak. Ekkor nagybácsijánál, Zsolnai Miklósnál lakott (A Pécsi gyár tulajdonosa, az eozin felfedezője és valódi titkának sírba vivője).

Rákosi Szidi híres színi iskolájába járt.

Emlékei között szerepel a tanácsköztársaság is, ijesztő eseménysorával. Mint „ifjúszínész” állandóan szavalni hordozták a főváros minden pontjára. Ő azonban nagyon aggódott az akkor éppen Verespatakon lakó szüleiért és a magyar fővárost is megszállva tartó román hadsereg ellenőrizte vonalakon keresztül, részben gyalog, fantasztikus kalandokat átélve, hazament.

Bár nem volt erdélyi születésű, Trianon után úgy döntött, hogy ott marad. Részt vett a kisebbségi magyar színjátszás szerveződésében, az erélyi magyar színház újrateremtésében. Janovics Jenő híres kolozsvári társulatának vezető színésznője, Szent Györgyi István - az akkori legnagyobb idős színész - csak vele lép fel jubileumain. Területe a dráma, népszínmű, operett, sőt még az operatársulatnak is segíteni tud (Parasztbecsület: Lola). Nagy szerepek sorát alakítja. Egész Kolozsvár kedvence. Akkori szokás szerint, kocsiját a diákság a lovakat kifogva huzigálja haza.

De megismerkedik apámmal.

Szerelem, házasság és a kor szokásai szerint a színpad azonnali elhagyása.

Ezt követően sem hagyja fel az alkotó munkát. Mint első női fotóművész, a „nyugatos” Miklós Jutka tanította művészi fotóra. Szobrászkodik, Kudelász tanítványként. A család maradék birtokán csodálatos kertészetet vezet. Tevékenyen beleszól a dezmeri sajtógyár ügyeibe, karitatív munkát végez, amatőr társulatoknak rendez, nyelvet tanul, szakácsversenyeket nyer. Közben apámmal - saját tervei szerint - lépcsőről-lépcsőre felépíti és berendezzi azt a kolozsvári házat, melyben az anyaországtól elszakadt magyar értelmiség otthonra lel. Mint már említettem később itt szerkesztik a Hittel c. folyóiratot és ennek megbecsült és csodált háziasszonya 1941-ig, majd az Erdélyi Körben 1944-ig.

A háborús évekről, hazatérésünkről, már írtam.

Mellékelem nekrológiáját, melyet a Magyar Rádió kérésére kellett beküldenem.

**Dr. szövérdi Szász Istvánné, Hort Idy.
1900. január 11. – 1994. január 9.**

A Magyar Rádió (Solymossy szerkesztő úr) által kért anyag (1994. január 26.)

Az elhunyt - évszázadunkat átívelő - pályája példaértékű és rendhagyó a maga módján. A borsodi születésű fiatal színésznő akkor teszi fel életét az erdélyi magyar kultúra ápolására, amikor az, az elszakadás után magára marad.

Rákosi Szidi tanítványa. Színészi tevékenysége rövid, de tündöklő, a korra és helyzetre jellemzően sokoldalú, a drámától a népszínműveken és operetten át az operába tett kiruccanásokig.

Kezdetektől tagja a Janovich Jenő féle Kolozsvári Magyar Színháznak és kedvenc, minden bizonnyal utolsó, még élő partnere volt a nagy Szentgyörgyi Istvánnak.

Férjhezmenetele után a színpadot elhagyja, és férjével dr. Szász Istvánnal együtt az erdélyi értelmiség összefogásán munkálkodnak. A román földreform bizantin csselfogásainak körülményei között mentik a családi vagyonból menthetőt, - a szent cél érdekében. A feladatnak megfelelő családi házat maga tervezi, maga ülteti kis parkját. De az egyik első női művészi fényképész, szobrászkodik, gyönyörűen rajzol, konyhaművészeti versenyeket nyer, országos feltűnést keltő eredményeket produkál a maradék mintagazdaságban, ha kell rendezést is vállal, karitatív munkát végez. Házuk kapuja nyitva van mindenki számára, egyetlen szűrő a tehetség és a becsület. Itt kap később otthont az erdélyi fiatal értelmiség jelentős folyóirata, a Hitel. Férjével ennek támogatását tartják fő művüknek. A Hitelnek mindvégig hűséges és nagyszerű háziasszonya marad. A nevezetes Hitel-vacsorákon részt vesz a négy erdélyi egyház püspöke, az ökumenikus szellem ott mindvégig élő valóság.

A második világháború után küzdelmes évek következnek. Emelt fővel vállalja a létfenntartásért folytatott nehéz munkát.

Férjének a magyar nyelvű felsőoktatás elsorvasztásával kapcsolatos, halálig tartó kálváriáját igyekezik könnyíteni.

Idős korára, özvegyen kerül vissza imádott Budapestjére, mely sikeres színésznőként hiába csábította, Erdélyt ezért sem volt hajlandó elhagyni.

Utolsó kívánsága volt, hogy a Farkasréten régi barátok közt pihenhessen.

1994. január 15.

A felmenőkről szóló rövid történetem itt fonódik össze saját, emlékezetemben őrzött történetemmel.

Ennek leírásával folytatom vallomásomat.

* Paci néni, avagy Szász Józsefné nagynéném, nemrég halt meg a kanadai Torontóban. Nagyanyám családösszefogó képességeinek nagyszerű hordozója és követője, három lányának (kik két oldalról unokatestvéreim) és népes családjaiknak összetartó ereje volt haláláig. Körzetem öregjeinek karitatív segélyét éveken át szervezte a barátok és barátnők apró adományainak összegyűjtéséből, melyeket évente négyszer a nagy ünnepeken- Húsvétkor, Szent István napkor, október 23-án és Karácsonykor én osztottam szét szeretetsomagok formájában, nyaranta pedig 10-15 idős embernek vagy párnak vehettem meg a téli tüzelőt illetve évekig befizethettem néhány elhagyatott öreg meleg ebédjére.

II. FEJEZET

Melyben a kellőképpen még el nem csüggedt olvasó, a krónikás gyermeki emlékezetének törékeny lélekvesztőjén evezhet a múlt zavaros vizein.

AZ ÉLŐ EMLÉKEZET ELSŐ TÖREDÉKEI

Gyermekkorom első emléke ahhoz a szeptemberi naphoz kötődik, mikor 1940-ben ünnepélyesen bevonultak Kolozsvárra a magyar csapatok. Ez az emlék mélyen visszanyúlik a kora gyermekkor „emléktelen” szakaszába és nem annyira konkrétumokat, mint inkább hangulatokat idéz.

De erre majd egy későbbi kötetben, külön kis írásban emlékezem.

Ezt követő emlékeim a szülőházhoz és a kerthez kötődnek, - és a gyermeki fantázia által felnagyított vészhelyzetekhez. Nagy játszások, gyerekzsúrozások a kertben, az EMGE és a Hitel estélyek, Mikulás-esti fogadások, Karácsonyestek, a híres István napok december 26-án. Emlékszem a hatalmas büfére, melyre számomra igen izgalmas Mikulások és krampuszok vannak kitűzve, emlékezem a karácsonyfákra, egyes díszekre, egy felhúzható és kovaköves szikrákat szóró motorbicikli bádognyomatára és szagára, keresztapám hancúrozására (fel-fel dobott), egy szaloncukor ízére, arra amikor unokanővéreimmel bezárkóztunk játék közben és betörtem a fejem, a kulcs pedig eltűnt, arra amikor egy nevelőnőm a „kulipintyóba” zárt (ez a padlásfeljáró volt). És a Nagyanyámmal töltött sok-sok óra megszámlálhatatlan epizódjára. Jól felidézhetően maradt meg bennem „Ősapánk temetése”, amikor a honfoglalás korabeli harcost, ágyútalpon, katonai pompával vitték - ha jól tudom - múzeumbeli „nyughelyére”.(Később a román történelmi múzeum pincéjébe félredobva,- ma ????) Ezzel kapcsolatosan konkrét képek jelennek meg előttem és egy igen finom nápolyi szelet alapanyagú ceruza elfogyasztásának részletei, az ízeket is beleértve. Aztán a Nagyanyukánál (dédanyám) Nagyváradon tett látogatás és az izgalom, ahogy apámat a kényeszerű németországi útjáról hazavárjuk.

A „magyar négyév” emlékei között nem sok a szüleimmel kapcsolatos, annál több majd később. Ennek oka természetes, őket az újrainduló magyar élet szervezésével összefüggő ezer tennivaló annyira elfoglalta, hogy állandóan nagyanyámékra vagy „külső besegítő személyzet” alkalmazására volt szükség.

A fogadások forgatagában sokszor kellett szerepelnem. Rengeteget szavaltam és állítólag szokatlanul hosszú és nagyszámú hazafias vers előadására voltam képes, lazán és izgalommentesen. Később ez a lazaságom az osztályharcos, illetve román környezetben továtűnt. Emléke sem maradt meg, csak a fásláda (ma is velünk van restaurált állapotban), amelyen állva a verseket gyakoroltam.

Kolozsvár első bombázása nem volt félelmetes emlék. Messze laktunk a rettenetes pusztítás helyétől és az izgalmakat egy másik nyomta el. Unokabátyám, a tizenéves Szász Géza biciklivel rohant fel hozzánk megmondani, hogy édesapja, apám bátyja, Szász Ferenc, Kolozs vármegye alispánja, hajnalban meghalt. Feri bácsit gyomorrákkal mütötték Felesége Wachsmann Malvin és két fia, a nagyobb Zoltán és a kisebbik Géza gyászolták. Feri bácsiról megmaradt legszebb emlékeim a madarak szeretetének belém plántálásával és amatőr csillagász távcsövének megcsodálásával kapcsolatosak. A velünk egy utcában levő másik Szász családi ház is idegen kézen van már. Emeletéről nem a csillagokat figyelik. Ennek a lakásnak is megmaradt bennem a hangulata.

Maga a bombázás a város állomás környéki negyedeiben borzalmas volt. Egész katonavonatok pusztultak el. A rendező pályaudvaron vesztegelő vonatokból semmi nem maradt. Az az valami mégis. Ezt azonban akkor még nem tudtuk. A leégett, szétbombázott vagonok üszkös roncsai között egy, csodálatos módon, épen állt. Kolozsváron elterjedt információ szerint a csodatevő Csíksomlyói Máriát menekítő vagon volt az!?

Aztán felbukkan emlékeim között egy bankett, melyre a gyermekek is elmehettek. Az EMGÉ-t is kötelezik a zsidó törvény végrehajtására. Apám nem enged, de végül kényszerítik. A nyugdíjas korú Szegő bácsit, későbbi barátaim nagyapját, református presbitert kell „eltávolítani”. Apám elintézi nyugdíjazását és aranyórás bankettel búcsúztatja az idős tisztviselőt. Az egész családot hónapokon át megrázó felháborodásukra és a bankettre emlékszem, bár az okot még nem értettem. De emlékezetemben vannak – valószínűleg inkább későbbi elbeszélések hatására - az anyaországból érkezett tisztségviselőkkel kapcsolatos csalódások történet töredékei is. Kicsiben már ekkor átélem én is ezt a csalódást. Látogatóba megyek egy Budapestről oda helyezett professzor (ma is jól csengő név) hasonló korú fiához. Az ott látott drága játékok tömkelege nem gyakorol rám túl nagy vonzást, bár megmarad emlékeim között (egy mozgó lovak által húzott fiáker pl.), de ennél is élénkebben a fiú kellemetlen modora, pimaszsága, önhittsége. Ezt az érzést ekkor regisztrálom először. Alig várom, hogy hazainduljuk. Ekkor mindketten 5-6 évesek vagyunk!

Most, hogy próbálom leírni emléktöredékeimet, feltűnik, hogy milyen gyakran emlékszem vissza hangulatokra, ízekre, illatokra.

Megjelenik az emlékek között MákÓfalva, hová a bombázások elől az EMGE tisztviselőinek családtagjait vitték nyaralni, falusi házakhoz. A kalotaszegi rétes íze mellett egy gumival fellőhető repülőmodell és annak visszazuhanása a fejemre, a szállásadó család, benne Kiskatival és unokatestvéreim az Ugron fiúk társasága. Mai napig is a „fújós liba” kalandot emlegetjük, mikor egyikük a gúnár elől menekülve így sivalkodott: jaj, szaladok, szaladok, jaj, szaladok, szaladok. Nagy szaladások előtt álltunk valamennyien.

És aztán az utazás, apám tartalékos tisztként egyenruhában. Nyíregyháza, Tarcál. A búcsúzás apámtól. Egy almafa gyümölcsének íze, egy kerti törpe a szomszéd ablakában és egy lépcső. Ha jól emlékszem Rákócziról elnevezve.

No meg a debreceni csata. Sötétben nézzük a tűzéri tüzőtől pirosuló ég alját. Egy hír (valószínűleg későbből), hogy kolozsvári szomszédunk a Kozma fiú (a híres Kozma Ferenc fia), a Ludovikát elvégezve, első frontnapján Debrecennél a harcok során hősi halált halt. Majd egy teherautó, megállás Mezőkövesden. Látogatás egy nagynénikénél. A szekrény tetején ráncosodó almák, régiségzagúak. Nem ízlik, de legyűröm a felkínált példányt.

Ezt követően egy évtizedekig rémálmaimban kísértő jelenet részese voltam. A ponyvás teherautóban egy gyermekágyba szorítva szorongtam anyámmal. Nem tudom kié lehetett. Ott kaptunk helyet. Éjjel Lágymányoson a Duna-parton kellett haladni és a kocsit belecsúszott egy bombatölcsérbe. A sofőr kétségbeesetten pörgette a motort, hogy kihúzza onnan, a ponyva kis ablakán át a holdfényben szemem előtt csillogó hatalmas folyam felé lassan csuszamló kocsit. Az utasok tehetetlenül visítottak. Anyám imádkozott. És az utolsó percben a kocsit kipörgött a veszélyes helyzetből. Majd tovább zötyögött Csesznek felé. Ez volt az első bennem is tudatosult eset, amikor csak a jó Isten mentette meg életemet. Évtizedes iszonyom volt a nagy vizektől és ma, amikor a kivilágított Duna-parton, imádkoztam Dunám mellett gördülök a lízingelt kocsin, minden egyes alkalommal eszembe jut ez a kép. Immár minden rossz érzés nélkül, inkább a gondviselés melengető bizonyítéka gyanánt. Hogy ilyenkor még mik jutnak eszembe, arról majd később.

Aztán Csesznek. Egy falusi ház udvara, a borotválkozó német katona, az együttlét unokanővéreimmel. Nagylányok, titokzatos társasjátékaikat szent borzadályal figyelem. Majd a valódi rettenet. A Nemzeti Bank ott tartózkodó menekültjei közül két ismerős fiatalember flóbert puskával kószál a várban. A puska elsül és az egyiket alulról

találja el. Többszörös bélsérülés, műtét és kínos halál. Ezek a napok és az esettel kapcsolatos hírek addigi legszomorúbb emlékeim

Itt veszi meg Anyám valamilyen háborús „bartel” üzletmódszerével, a kis falusi boltban azt a műbőr füles sapkát, melyet továbbinduláskor a fejemre húz. Győrbe megyünk. Megérkezés. Bámulom a hónapok óta nem tapasztalt városi forgatagot, a visszavonuló német hadsereg fantasztikus hadigépeit. A teherautó előtt állunk és annak ponyvájáról, ki tudja miként, rakodás közben hatalmas vas szerszám esik a fejemre. Ez a sapka, vastag bélésével, csúszós műbőr felületével, az első tárgy, mely életemet megmenti. Én a csodálkozástól nem is reagálok az esetre. Csak új szálláshelyünkön derül ki, hogy a véresen rászáradt kilukadt sapkát nem lehet levenni betört fejemről. Életem során számos balsikerem után használtam fel magam előtt mentésként ezt az esetet.

Ha Győr, akkor szőnyegbombázás. Karácsony a Mille házban. És Gujdóka. Gujdóka elkényeztetett pesti, nagyon gazdag, bankos gyerek volt. Nem akarom túldimenzionálni, de családjával együtt második találkozásom egy bizonyos emberfajtaival, egyelőre ismét gyermekkiadásban. Gujdókának mindene volt. Gujdóka ezt tudta és ennek tudatában érezte fölényét. Büszkén ette a finomságokat. Mi éheztünk. Egy alkalommal, mikor tüntetően csámcsogta az orrom előtt a vajás mézes kenyeret, én csak dermedten néztem. Hallgattam. Nem tudom mi lehetett az arcomra írva, de anyám, aki szelíd asszony volt, szokatlanul határozott hangon szólította fel Gujdóka szüleit, hogy legalább az ajtót tegyék be, amikor esznek. Betették. Aztán egy másik emlék, nyilasok csörtetnek a félig lebombázott ház megmaradt folyosóin. A Tarján fiút (katonaszökevény) és néhány zsidó bujdosót kell kikalauzolják a lebombázott erkélyre, mely félig a levegőbe lóg a betonvasakon és a legvalószínűtlenebb búvóhely. A félelem, nehogy Gujdóék észrevegyék az akciót. (És évek múlva a felismerés, hogy anyám, akinek szeme fénye voltam, mit és miért kockáztatott és milyen zseniális volt, amikor ezt a feladatot egy gyanú felett álló kisgyerekekre bízta).

Majd lakás a Nádorvárosban és menekülések a Szent-Imre templom altemplomába. Bújócskázás a gyerekekkel, fel nem használt kriptafulkékben és egy tetem. Egy lótetem. Mikor lementünk az altemplomba még egy tejeskocsi előtt állt. Mikor feljöttünk már feküdt. Körülötte minden fehér volt a tejtől. A közeli parkban, visszavonulásra képtelen állapotban a belvízbe fagyva egy egész rakás ágyú. Folytonos figyelmeztetés, hogy a talált játékokat nem szabad felvenni. Robbanó játékokat dobálnak le az amerikaiak.

Élelmiszerszerző utak. és egy csodálatos ólomkatona hadsereg karácsonyra, melyet a Nemzeti Bankos menekültek gyermekei között osztottak szét. Apai unokanagybátyámnak, Szász Józsefnek, aki egyben anyai nagynéném Hort Klára (a már említett Paci néni) férje volt, számomra testvérnek számító két lánya ezzel a játékkal nem volt mit tegyen. Így Jóska bácsi, akit kiskoromtól, egykori téves beazonosítás miatt Do-bácsinak szólítottam, nekem hordta a több részletben szétszított kincseket.

Hatalmas győri élmény, amikor Kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes, a VI. hadtest parancsnoka - anyám rokona, tudomást szerezvén hollétünkről egy fél disznót és számos élelmiszert küld nekünk. Katonai teherautó hozta. Az altiszt szalutált, lerakták a finomságokat, köztük egy nagy fadoboz győri Kösztlin kekszet. Ennél jobbat azóta sem ettem. Nagy gonddal osztottuk be a hátralevő hetekre. De emlékezem a lóhús édeskés ízére is, nagyapám szerezte sorbanállással. És a repülők moraja, a bombák süvöltése, a föld remegése, a megafon hangja: zavaró repülés, légi riadó stb. Meg egy szörnyű kép. A riadó lefújása után feljövünk. A környéken csak romok. A templom áll a Szent Imre-szoborral és a kis ház, lakóhelyünk. Más semmi.

Már gyermekként is éreztem a vereség hangulatát. Volt, hogy órákon át nem lehetett az út túloldalára átmenni a visszavonuló németektől.

Dunakiliti a menekülés legtávolabbi pontja, egy név a semmiből: talán Müllerék? Vagy inkább Máyerék? A feldúlt Pálffy (?) kastély szétszórt könyvtára. Szélfútta szentképek. Nagy kivágott fehér jegenyék törzseiből eszkábált tankakadályok. A fák keresztbe az úton beásva, közepén egy szekérnyi, keskeny átjáró.

Itt ér a „felszabadulással” kapcsolatos első trauma. Ólomkatoná hadseregemet, magyar és német egyenruháik miatt a meszesgödör mellé ássák, és ott elenyészik.

Kis tatár lovakon megjönnek az első oroszok. A legelső kapcsolatfelvétel. „Ne felej ruszki nem bant” és megsimálja fejemet. Majd boldog Kaszap István képe láttán „istenem-istenem” felkiáltással rumot kér. És kap.

Később egy bot, rajta magam fabrikálta tárgyak cipőkrémes dobozokból. Vándorbot! És „vándorlások” a kertek alján. Valódi vándorlás közben a gyermek vándorlegényt játszik. Találkozás Kardosékkal, apám tisztviselőjének családjával. És egy kolozsvári szélhámós nő barátsága. Neve már kiesett a rostán (Éva?) az is, hogy miért volt szélhámós. De biztosan az volt.

Legnagyobb bánat az ólomkatonák elvesztését pótló, saját gyártmányú vándorbottól való elválás, mikor hazafelé készülünk. Az ellenkező irányba induló Kardos fiúnak adományoztam, emlékezetem szerint igen fontos szavak kíséretében. Valószínűleg jól fogott neki, mert meg sem álltak Ausztráliáig. Ma is élnek, ha meg nem haltak. Egy darabig még hallottunk róluk.

A Dunakilitiben töltött hónapok alatt nem tudom miből éltünk a falubeliek könyörületén kívül. Azt tudom, hogy anyámnak előre megfontolt szándékkal, nagy élesztő tartalékai voltak. Ezt rakta kis újságpapír csomagokba és cserélte tojásra, erre-arra. A visszaútra az utolsó élesztővel buktát sütött és a megmaradt Kösztlines dobozból amíg Budapestre nem értünk mindenki naponta megkapta bukta adagját. Azóta is szeretem a másod-harmadnapos, száradó buktákat.

A menekülésben együtt voltunk anyai nagyszüleimmel és egy ideig nagyapám nővérével, Irén nénivel özvegy Ferencsik Ödönnével, valamint annak vénkisasszony lányával Maxival.

Maxi néni – anyám unokatestvére – is kilencven felett halt meg Budapesten. Ő is a szeretet csodái közé tartozó tiszta ember volt. És a türelemé! Igen szerencsés voltam családom számos öregjével, kiknek példaértékű élete, meghatározó élményem maradt a mai napig.

Dunakilitiben az apám megbízásából utánunk nyomozó Balogh László nevű osztályvezetője fedez fel minket. A boldogság határtalan. Apám él. Apám kutat utánunk. Apám vár minket haza. Ha jól tudom Balogh Laci bácsi szervezte meg a hazautazást, melyről már tettem említést.

A visszaút első – traktoros pótkocsin megtett – részlete után (valószínűleg átjöttünk Leányfalun), mikor is végig szorongva fél szemmel a Duna csillogó szalagját figyeltem, Budapestre érkeztünk. Itt a Feneketlen-tóval szemben kaptunk szállást Szőlőssy Frédi bácsiéknál. Ő azelőtt a magyar filmgyártás egyik vezéralakja volt. Pontosan nem tudom milyen minőségben. Bár ha kicsit is gazdagabb lennék időben, megkereshetném maradék utódait, kikkel távoli rokonságban állok és a családi hagyomány szerint a nagyon szeretnivalók táborát szaporítják. Közöttük az általam is nagyra becsült Javorniczky István publicistát a Magyar Nemzettől. Szóval náluk laktunk. És ekkor lettem először szerelmes. No, nem egy szőke óvodás kislányba, hanem a romokban heverő Budapestbe. Anyám a nehéz közlekedési viszonyok ellenére mindenhova magával vitt. Évtizedek után, nő emberként először visszatérve, akkori emlékeim alapján és a sokszor fájó szívvel böngészett térképek ismeretében, tökéletesen tájékozódtam a metropolisban.

A Feneketlen-tó vizén egy ajtó és egy puffadt dög - kutya vagy macska? - úszott hetekig. Egy mellékutcában levő kis kirakatban megjelent egy játékautó, naponta megcsodáltam. Soha életemben nem kértem szüleimet, hogy valamit, amit látok megvegyenek, pláne nem követeltem. A kirakathoz, ha csak tehettem elzarándokoltam, de ennyivel be is értem. Emlékszem a Dunába zuhant hidak szívfacsaró képére. A Lánchídra egész részletesen. És a lassan meginduló villamosokra. A hullaszagra. Ez a felejthetetlen szag a villamos nyitott részén állva, időről időre megcsapott. A talpalatnyi aszfaltozatlan területeken, vagy bombatölcsérekben, sírok.

Halottainkat keressük. És megtaláljuk. Szász Ferenc atyai nagybátyám feleségét Baba nénit és nálam nem sokkal idősebb fiát – unokatestvéretem – Gézát. Egy rózsadombi villa kertjében. A kis villára hatos láncos bomba zuhant.

Megtudjuk, hogy a Nemzeti Bank pincéjét is szétbombázták. Ott volt „biztonságba téve” anyám féltett 80 egyedi darabból álló Zsolnai gyűjteménye. Zsolnai Miklós bácsi, aki nagyon megszerette anyámat (mint írtam náluk lakott tanulmányai alatt), minden ünnepre egyedi darabbal ajándékozta meg. Ezt ő még ki is egészítette gyűjtéssel. Emellett még ott volt néhány más ritkaság, melyeknek roncsait a rokonok később a romeltakarítás során kiszedték az összetört ládákból. Ezek közül egyesek, Magyarországra történt visszahonosodásunk után kerültek ismét a család birtokába. Külön történet, hány kézen mentek át a halálesetek és disszidálások sorozata nyomán. Aztán egy Krisztina téri pince és padlás lomjai között felbukkantak.

Budapestről is vannak gasztronómiai emlékeim. Frédi bácsi melaszt szerzett és anyám csodálatos mézes tésztákat gyártott belőle. Még mandulát is tett a közepére dísznek. Barackmagból. Említettem, hogy anyám számos szakácsművészeti versenyt is megnyert egykoron. Fantasztikus sokoldalúságának a nehéz évek során nagy hasznát vette családuknak.

A hazautazás második felvonása a Budapest-Nagyvárad között marhavagonban, az út második felében deszkaszállító vagon platóján, tett utazás volt. A vagonban velünk voltak báró Bánffy Lászlóék. Laci bácsi, Heléna néni és két velem nagyjából egykorú gyermekük. A nálam nagyobb Jankó és kisebb Éva. Az ő családjukról is, mint anyni másról regényt lehetne írni. A helytállásról, ahogy elfogadták új helyzetüket. A helytállásról, ahogy végigcsinálták azokat az éveket. Jankó a gépipariba járt emlékezetem szerint és kitűnő szakemberként dolgozott, mint gyári munkás. Éva sokáig volt a büszkeségünk. Európa híré úszóként hatalmas karrier előtt állt. Európa-bajnoki (akkor még nem volt világbajnokság) és olimpiai reménység, országos csúcsok nagy eredmények sorozatgyártója. Aztán felszólították, hogy ne ezzel a magyar arisztokrata névvel szerepeljen a nemzetközi vizekben. Nem volt rá hajlandó. A pályafutás derékba tört. Édesapjuk ezenközben zokszó nélkül végezte a legalantasabb munkákat.

Szóval velük utaztunk és áztunk hazáig. Időnként napokig elácsorgott a vonat. De mi haladtunk Kolozsvár, apám, a szülőház felé.

Otthon feldúlt lakás várt. A házat az oroszok mozinak használták, de amikor a bútorokat kezdték elhurcolni, az idő közben fogságából visszaérkezett apámnak sikerült leállítani őket és mindent visszahozatni! Nem úgy a román hadsereg. Ők a dolgozószobát ürítették ki. Az Alvincen lakó román tiszt nevét is ismerte apám, tudta, hogy a legértékesebb szőnyeget ő vitte el. A nagy fájdalom a dedikált könyvek sokaságát felvonultató könyvtár kifosztása volt. Ezt is a románok tették. Nem hinném, hogy magyar olvasmányokra vágyva. De a legnagyobb pusztítást egy P. Á. nevű magyar házmester „hajtotta végre”. A hálátlan ember – kinek apám jótévedője volt – később beismerte, sőt egy-két darabot vissza is adott.

Apám azonnal megkezdte a könyvtár helyreállítását. Antikváriusoknál kutatott könyvek után. És egyszer egy kapualjban megvette Tamási Áron Jégtörő Mátyását.

Otthon derült ki, hogy saját dedikált példányát vette vissza. Ma is őrzöm. Habet sua fata libelli.

Jómagam ekkor már hetedik évetem tapostam. Az első osztály anyagát, menekülés közben Nagyanyámtól sajátítottam el. Ő tanított meg írni-olvasni-számolni. És még sok másra. A Református Kollégium igazgatói irodájában tettem különbözeti vizsgát Keresztesiné igazgató néninél. Kitűnőre. Elkezdhettem a kollégium öreg épületében a második osztályt. Ezzel életem egy igencsak új és más jellegű szakaszába léptem.

Az iskolás évek történetét, emlékeim tengeréből a következő fejezetben próbálom felszínre hozni.

III. FEJEZET

Ebből a fejezetből a fáradtságot nem ismerő érdeklődő egy elszakított nemzetrészt kettős megaláztatásának éveiről kap olykor tragikomikus képet.

AZ ISKOLÁS ÉVEK.

Mint már említettem, szellemi felkészülésemet az életre nagyanyám keze alatt kezdtem, a szőnyegen üldögélve, általa kitalált ötletes játékokból okulván és közös nagy lexikonnézetések közepette. Aztán éppen a beiskolázás évében jött a front a „be nem tervezett menekülés”, az előbbi fejezetben említett igen tanulságos viszontagságok.

A legkülönbélebb helyszíneken és helyzetekben 1944-45 el sem kezdett iskolai évének hónapjaiban, szintén nagyanyám oktatott írni, olvasni, számolni. És sok egyébre a tudás és emberség dolgaiból.

Hazaérkezvén Kolozsvárra nem sok idő maradt az iskolakezdésig. Nem volt vitás, hogy a Református Kollégium elemi iskolájába iratnak be, abba az iskolába, melyet annak idején apai nagyatyám patronált, ahol apám is érettségizett, és amelyik egyben szülőházamhoz is a legközelebb volt.

A vizsgára egy igen neves tanító bácsi, Palkó János készített fel. Ő és felesége valamint sógornője, gyermektelen pedagóguscsalád voltak. Palkó bácsi egy remek magyar olvasókönyv szerkesztőjeként is ismert volt. Halálukig nagy szeretettel követték végig egész pályámat.

Az első osztály anyagából áldott emlékü Keresztesiné, mint igazgató és Józsa Irén tanító néni vizsgáztatott és mai szóval „hibapont nélkül” léptem be egyenesen a második osztályba. Tanítónőm, vizsgáztatóm húga Józsa Mária volt.

A második osztály a Farkas utcai régi kollégiumban kapott helyet és koedukált osztály volt. Okára már nem emlékszem, valószínűleg a szomszédos Király utcai Református Leánykollégium nem működtetett elemi iskolát (?).

Szokatlan és szorongáskeltő környezet volt a sok „egyéni foglalkozás” után a közösség követelményeinek megfelelni. Emlékezetem szerint nem minden szenvedés nélkül, de jól sikerült. A lányok jelenléte volt a legzavaróbb, és mint az osztályelső cím várományosa és később birtokosa, az általam nem óhajtott harc eldőlteig tartó, fejem felett zajló rivalizálások elviselése.

Az ottani osztálytársak egy része a felsőbb osztályokban is követett, a lányok átkerültek a csúf néven „Gatyaszár utcának” nevezett köz túlsó végére.

Ez a rövid kis utca köti össze a Farkas utcát és a Király utcát – ahol, a köz túlsó végén a Református Leánygimnázium állott – és a fiú kollégisták itt csellengtek évtizedeken át a lányokra várva. Innen az elnevezés. Az utca sarkán, az ősi templommal szemben, annak szinte a tövében állt a város talán legrégebbi épülete, egykor református szeretetotthon, melyet szintén nagyatyám támogatott annak idején. Számunkra már csak egy eperfa lelógó ágai miatt volt érdekes. Selyemhernyók generációi nőttek fel annak levelein. A várost valóságos selyemgubó láz lepte el. Öreg suszterünk, Péter bácsi pincelakása csodálatos hernyótenyészetet rejtett. Ámulattal léptünk be a dobozokban ápolt hernyók és színes gubók világába.

A természet szabályai szerint a lányok túlnőttek minket és nagyobb fiúk társaságát keresték. Mi más korosztályokhoz csapódtunk, de ugyanezen szabályok érvényesülése alapján később az élet ismét összehozott és érett fővel több volt osztálytársnómmal

vettük fel a barátság régi fonalát, illetve volt alkalmam nekik a legkülönbözőbb élethelyzetekben segíteni.

A harmadik osztályban már más tanítót kaptunk. Kovács Lajos tanító bácsi magas, határozott és kemény természetű ember volt. Jól kézbe fogta a társaságot. Az osztályba járt nevelt – és általa nagyon szeretett – fia Varduca Gyuri is. Ő utóbb mérnök tiszt, majd amint sikerült szabadulnia civil tanár és költő lett. Szomorú adalékként szűrom itt be azt a kis tantörténetet, hogy amikor anyanyelvén, magyar költeményekkel próbálkozott nem fogadta be az elit, annál nagyobb szimpátiával a románok, amikor édesapja nyelvén románul kezdett közölni. Azóta Kolozsváron elegáns könyvesboltot nyitott ahol – sérelmekkel nem gondolva – magyar kultúrahagyományokat és az örmény kultúrát is támogatja. Jelenleg éppen Bánffy Miklós kiállítását szervezett. Gyermekkori barátságunk máig él. Kovács tanító bácsi mellett Császár tanító úr szigorú tornaóráira emlékezem vissza.

Az első évek felködlő képei, hangulatai között vannak a reggeli imádkozások, Istentiszteletek és az, hogy a legelső év(ek)ben a reggeli ima és éneklés a román himnusz eléneklésével kellett végződjön. Imígyen is korán tudatosult bennünk, hogy nem vagyunk egészen otthon.

Ezekben az években zajlik a birtok államosítása és az egyetlen novoji nyaralás. Unokabátyám Zoltán ekkor nősül, esküvője igen emlékezetes esemény. A fiatal házaspár is kijön nyaralni Novojba. Egy sikertelen szamaragolás és a falusi tojásból készült krémes mellett a ház, nagyobbik - elvett - részében zajló román egyházi tevékenység a legfőbb emlék. Az ördögűzés, különös zörejeivel (a tarifát képező tyúkok, kacsák és egyéb lelkes lények, a falakon át hallható – és különös kántálással vegyülve misztikussá lényegülő – sivalkodásával) mély nyomokat hagyott bennem.

Emlékeim között él a velem egykorú Stefan, egyik alkalmazottunk fia, aki fél magyar létére, már ekkor nem beszélte apja nyelvét.

Novojból szerzett utolsó élmény apám letartóztatása és szabadulása a sármási rendőrség pincéjéből, az összegyűlt és őt nagyon kedvelő román parasztok követelésére.

A család minden tartalékát (családi ékszerek) felemésztve, a kéretlenül visszakapott földdarabot mintagazdasággá fejleszti, és így végre elveszik a birtokot.

Apám ebben az időben Pusztakamaráson szállt meg, ha kinn járt. Unokanagybátyám, Szász István (Kicsi Pistu) nagy szeretettel vette körül. Apám mesélte, hogy még fagyos lábát is masszírozgatta, meleg téglával melengette az ágyban. Pistu édesapja Szász Feri bácsi, nagyapám öccse volt. Tudtommal ő tartotta keresztvíz alá nagy írónkat Sütő Andrást.

Kemény Zsigmond sírja és a Szász családi sír együtt vannak a pusztakamarási temetőben. Így az annyiszor ledöntött és jól ismert csonka oszlop mellett több felmenőm alussza örök álmát.

Az elemi iskolából az évről-kollégiumi ünnepségek élénken élnek emlékezetemben. Igen hosszú verseket kellett elmondanom és egy alkalommal az egész ünnepség, jutalomosztás stb. levezetését reám bízták. Ekkor következett be a fordulat és „konkurens” leányosztálytársaim szülei elismerésüket fejezték ki. Mint anyám később elmesélte az egyik kellemetlen rivalizálást szító mama odament és csak ennyit mondott, „hiába el kell ismernem, hogy a fiú az mégiscsak fiú”. És ettől kezdve nem észleltük jelét a versenyszellemnek, igaz nemsokára az útjaink is elváltak.

Mi gyermekek a koedukált osztályok megszokott problémái, örömei és apró feszültségei között éltük éltünk. Úgy hiszem, ez is hasznos tapasztalat volt. Szép emlékek fűznek ezekhez az évekhez is, melyek hallatlanul gyorsan röppentek tova. Meleg érzésekkel emlékszem vissza egy Julika nevű kis szökére, kivel kitartó szempárbajokat vívtunk, de nagy csodálója voltam a sötéthajú Balló Margitkának is, aki

később Belányi Balló Margit néven a Kolozsvári Magyar Opera hírneves énekesnője lett, és akivel ma is egymást erősítő sorokat szoktunk váltani. Bíró Judit (később ismert kolozsvári ügyvédnő), Kovács Mária, Józsa Mária (majdani tanárnők) és Rozor Nusi nevei tűnnek elő a múltból.

Az ezidőtájt még ott állomásozó orosz csapatok foglalták el az iskola és templomudvar egy részét és így több katonai temetésre emlékszem. Ugyanitt volt alkalmam látni az első Csepel katonai teherautó szállítmány vadonatúj darabjait. Dagadt a keblünk a magyar autócsodák láttán. (A napokban még láttam egy példányt a modellből, forgalomban!) Ez az érzés egész baráti körömet, generációmát jellemezte. A magyar sikerek éltettek minket, tartást adtak nekünk és a Kossuth rádió hírei, a ritkán kezünkbe kerülő magyar lapok, főleg pedig a magyar sportsikerek személyiségformáló hatással voltak valamennyiünkre.

Gyermeki magánéletemet érdekes kettősség jellemezte. Délelőtt az iskolában magyarok voltunk, együtt örültünk, egy húron pendültünk e téren. Ugyanitt, azonban mint ekkor már kikiáltott osztályellenség állandó szorongásban éltem. Eredményeimmel kellett megvédenem magam és meg kellett tanulnom taktikusan viselkedni, úgy leplezni a veszélyes igazságokat, hogy rajtakaphatatlan legyek.

Otthon az előszobában ott állottak a bezsírozott bakancs és a hátizsákok, - arra az esetre, ha kitelepítenének. Az osztályban pedig mosolyogva kellett megigazítanom nyakamban a csakis tanulmányi eredményeimnek köszönhető vörös nyakkendőt.

A másik kettősséget a délelőtti és délutáni társaság megoszlása okozta. Míg délelőtt - osztályharc ide, osztályharc oda - magyar voltom nem jelentett hátrányt, délután tiszta román környezetben a szomszéd játszótársakhoz kellett igazodnom. Itt azonban kellően taktikusan és a kényszerű „másság elfogadása” mellett nem szüntem meg népszerűsíteni a magyar eredményeket és ezek némi tekintélyt is jelentettek számomra. Szülőházam parkjában a hatalmas fenyőfák és egy cseresznyeóriás árnyékában nőtt fel a szomszédos utcák gyermekhadának egy generációja. Nemzetiségi különbség nélkül. Közöttük akad ma is ragaszkodó jó barát és több ma is ápolt ismeretség. Ezeknek a baráti, ismerősi, szomszédosági kapcsolatoknak azonban volt egy érinthetetlen pontja. Nem beszéltünk határokról, Erdélyről, kisebbségről vagy többségről. Én sem, de jelenlétemben ők sem. Érdekes módon – ez talán a „szocializmust építő évek” áldásos hatása lehetett – nem emlékszem arra, hogy versengések, viták, sőt verekedések során is nyíltan előkerült volna ez a téma. Utoljára közvetlenül a menekülésből való hazaérkezés után, a visszatérő románok közül egy arra járó idegen gyerek leköpött a kerítésen át. Ez maradandó emlékem mai napig, de velem nem ismétlődött.

Egy városszéli román gyermekcsapat, élén Niculai-jal többször próbált kisebb nagyobb sikerrel megverni, de nem csak engem és talán nem, mint magyart. Valószínűleg ebből a szempontból lehettek volna akár magyarok is. A barátságok azonban soha nem léphettek át egy demarkációs vonalat. Egyik oldalról egy örökké fájó, soha be nem gyógyuló seb, a másikról egy nem remélt sikerélmény törekenységének képzete által okozott szorongás választott el minket egymástól.

Játszótársaim közül nem véletlenül, a kettősséget magában is hordozó osztrák-román Pintea Ilie Rudolf került legközelebb hozzám. Rudi-val ma is rokoni melegségű kapcsolatokat tartunk. Anyja osztrák nő volt és egyedül nevelte román férjétől született egyetlen gyermekét. Angela néni példás anya és jóságos asszony volt. Szüleimmel kölcsönösen becsülték egymást. Rudi barátom volt a leggyakoribb vendég házunknál és vele karácsony estéink „második felvonásait” is együtt töltöttük. Együtt próbáltuk ki új játékszereinket.

A Vulcan utca, melyben a kolozsvári tisztviselő telepen, az előző fejezetekből megismert ház állott, nevét a Vulcan nevű hegyről kapta. Ez a szikla a nyugati

érchegységben van és arról nevezetes, hogy itt található az a sziklahasadék, melyben a Jókai hős Fatia Neagra bujkált. Magam is megtekintettem a helyet. A magyar négy év alatt az utca Cserei nevét vette fel, majd a háború után már Iosif Vulcan néven emlegették. Iosif Vulcan nagyváradi román író és újságíró a Familia c. lap alapítója. Véletlenül számunkra arról nevezetes, hogy egy felmenő nagynénénk (Gyárfás lány) volt a felesége. Vulcan még a múlt században, magyar kultúrán nőtt fel, a Kisfaludy Társaságnak is tagja volt.

Az első gimnáziumba való beiratkozás egybeesett a kollégium felszámolásával és így a Kettes Számú Magyar Fiúliceum ötödik osztályába kerültem. Ez már a kollégium új épületében működött. Az új épület számomra legendák tárháza volt. Apám és nagybátyám történetei szóltak erről az épületről. Egyet el kell mesélnem.

Nagybátyámék osztályának hírneves fizikatanára volt. Nevére sajnos már nem tudok visszaemlékezni. Érettségi közeledvén az osztály ilyen irányban legtehetségesebb tanulói pénzt gyűjtöttek, amit az egész osztály adott össze. Katalógusok alapján vásároltak szerszámokat (figyelem ezerkilencszáztíz évesek!) és éjjel a pincébe belopózva, az érettségire szokás szerint kijelölt terem alól, annak falába felfűrtak. A csővé kiképzett járatba gumilabdát helyeztek zsinórra kötözve és ez felnyitható volt. Érettségi alatt a pincében jól felkészült egyetemisták várták a labdán alábocsátott tételeket és azokat kinek-kinek érdeme szerint, szükség esetén apróbb hibákkal tüzdelve, felküldték. Történt azonban még a kivitelezés időszakában, hogy éppen a fizikatanár volt szolgálatos és észrevette a készülődést. A társaságon rajtaütött s azok nem tehettek mást, mint hogy elmondják mit, hogyan terveztek és meddig jutottak. A tanárt annyira meglepte leleményességük és a nehéz, sok ismeretet kívánó művelet tökéletes kivitelezése, hogy nem leplezte le őket. Még évekig funkcionált az osztályról-osztályra átadott titok. Az első világháború éveit aztán ezt is elseperték.

Visszatérve azonban saját történetem fonalához, arról kell mesélnem, hogy miként zajlottak általános iskolai éveim az 5-7. osztályig, a kis-érettségiig.

Ötödik osztályban osztályfőnököm és magyartanárom a neves erdélyi költő Létay Lajos volt. Szeretett, mert jól tudtam fogalmazni és a keze alatt még jobban megtanultam. Helyesebben az ő keze és apám kezei között. Apám, aki neves közíró is volt és számos szakkönyvét adták ki még a mostoha évek alatt is, annak idején Csúri Bálint tanítványa volt (a híres irodalmár később, Trianon után, úgy tudom a Debreceni Egyetemen folytatta munkásságát), őt áldotta írói képességeinek kibontakoztatásáért. Nos Létay Lajos egy éven át a János vitézt tanította nekünk. Minden egyes részletéről kis tanulmányt kellett írunk, amit az osztály közösen elemzett ki. Nem tudom része volt e abban, hogy osztályunkból tudomásom szerint hatan vagy heten kerültünk kapcsolatba az újságírással és még néhányan az irodalommal? De meg kell emlékezni e téren Nagy Pál, Marosvásárhelyen ma is élő, 75. születésnapja alkalmából most kitüntetett magyartanárunkról, ki az érettségiig vezetett minket. Nem volt elhanyagolható román tanáraink hatása sem, ők is átlagon felüli igényekkel oktattak erre az akkor még újdonság számba menő nyelvre és irodalomra. Nagy Géza (a Hitel egykori munkatársa) és Oláh Tibor, ki szintén Marosvásárhelyen folytatta színház és irodalomkritikusi munkásságát, haláláig.

Tanári karunk jelentős része a gimnáziumi rendszer örököséiként, a hetedik osztály után lezajlott kis érettségi után is tovább tanított. Időnként egyesek cserélődtek a természetes körforgás vagy osztályharcos események következtében.

Egyéni módszereket alkalmazó és gyakorlati természetismeretekre oktató tanárunk volt Xantus János a nagy Xantus család tagja. Kis-érettségi után a városi iskolák kiállításra az ő ösztönzésére készítettem el a legnagyobb növénygyűjteményt és akvarisztikai sikereimről is „élőben” adtam tanúbizonyságot.

A növénygyűjtést apámmal közös vasárnapi kirándulásainkon végeztem. Mai napig ismerősen cseng nekem sok erdei növény latin neve.

A Felek oldalában található Bükk-erdő útjain gyakorta találkozhattunk ismerősökkel. Szabó T. Attila, az Erdélyi Magyar Szótörténeti Társaság szerzője a magyar nyelvészet egyik óriása, minden hétfőn kirándulást tett a Bükkben. A Szelistei út, a Berbéki őrház, a Majláth-kút, az Árpád-csúcs vagy legtávolabbi pontként a Kismagura voltak úti céljaink. Olykor lekalandoztunk az északi részekre és a Szent János-kút, a Rákóczi-emplékmű, de máskor a Törökvágáson át a Hója-erdő, a Kányafő vagy a Bácsitorok kerültek sorra. A várostól északkeletre volt a Szénafű, védett növényzetével. Ezek közül a helyek közül számos már nem létezik, mint olyan. Rákóczi György halálos sebesülésének emlékhelyét bulldózerek pusztították el és ott most jórészt a környék román falvaiból vagy Ó-romániából betelepült lakosokkal telített hatalmas blokk lakónegyed áll. A várost ez a rettenetes, minden oldalról felbukkant betonteknő vasmarokkal szorítja.

Az iskolán kívüli baráti és rokoni kapcsolat két számomra jelentős személyéről kell itt említést tennem. Az egyik unokaöcsém és bátyám egyben, Kolombán Pali, aki unokanővérem, nálam 2 évvel idősebb fia volt, a másik a család régi barátjának Haris Emil bácsinak az unokája, Katz Pali. A két Pali más-más iskolába járt, de gyakran voltunk együtt a családi és baráti összejöveteleken vagy azoktól függetlenül. Kolombán Pali nyugodt természet volt, a Szász pukkanccság csak igen ritkán tört fel a Faragó és Kolombán vértzet alól, Katz Pali viszont örmény, zsidó és görög őseivel élénk észjárású és nyugtalanabb természet. Nem véletlen valószínűleg, hogy később mindhárman a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen kötöttünk ki. Közös játékaink emléke valamennyiünkben élénken él a mai napig. Öcsémbátyám Pali maga készített repülőgépekkel kápráztatott el minket, Katz Pali sportteljesítményeit fitogtatta. Kivételes szellemi képességei mellett kitűnő mozgású és ügyes sportoló volt több sportágban is.

Kolombán Pali öcsémbátyám együtt diákoskodott és lakott Jara Egonnal kinek orvos édesapja Abrudbányán tevékenykedett. A német származású Egon a magyar kultúrának is híve lett és ma magyar feleségével Németországban él. Ugyanakkor ők Palival, román iskolába jártak és irigylésre méltó eredményeket mutattak fel a zenei tanulmányok terén is. Kapcsolataink később Marosvásárhelyen folytatódtak s ma sem szakadtak meg.

Ezidőtájt jelzi szüleimnek a velünk szembe lakó Martian Negrea neves román zeneszerző, hogy az udvaron hallott énekelgetni és szerinte rendkívül jó hallásom lehet. Foglalkozzanak velem zeneileg. A szomszéd utcában lakó Zemberi Elvira művésznő vesz gondozásba és zongorázni kezdek. Korrepetálni Negrea mester unokahúga Socol Maria jár át hozzám. Ő később a világszerte ismert, kimondottan kíséretre szakosodott zongorista Weiss Ferdinánd felesége lesz. Én azonban, minthogy rendszeresen járom a koncerteket és a város két operaházát, nem bírom saját klimpírozásomat hallgatni. Gyakorlás nélkül pedig nincs zongorázás. Évek után hamvába hull hát ez a kísérlet, de nem marad nyomok nélkül. Egyrészt zenekedvelő, ezenkívül az egyetemi zenekar gitárosa leszek és mellesleg kedves baráti kapcsolatba kerülök Weiss Frédiékkal.

Az alsó tagozatos éveknek jelentős eseményei közé tartozott az, hogy egy karácsonyra sílécet kaptam. A kolozsvári honvéd sílécgyár maradványtermékeiből került birtokomba egy újdonat új példány, a hírneves Csegezi féle sportkereskedésből, ami akkor már Csegezi bácsi lakásán működött, ha jól emlékszem, dugiban.

A gyermeki fantázia számára csodálatos világot jelentettek bizonyos nevek. Csegezi bácsi a sportszerek terén, Suszter Emil a játékarusításban, Sztanics úr az akvarisztikában - valóságos kis legendák voltak. Áhitattal léptem be szentélyeikbe, lett légyen szó a

síléc kötésének beállításáról (mozaik talpú háborús bakancs, melyet hetente paraffinba áztattam, hogy ne ázzon át, ha a Buna Ziuában, a Papok-völgyében, a Róka-dombon, vagy a Négyszögben síztem) vagy egy-egy sikeres ikráztatás eredményeinek megcsodálásáról. Az akváriumaim vázát készítő hírneves kolozsvári lakatos mesterre ma is pontosan emlékezem. Dani Gergelynek hívták és a szakmai tudás meg a becsület példaképeként emlegette apám.

Sí tudományomat elsősorban a házunktól nem messze fellelhető Buna Ziua (Jó Napot) dombján szereztem. Soha nem felejttem apám dicsérő szavait, mikor először küzdöttem meg a „szörnyű” meredéllyel. Naponta kijártunk és gyakran Mikulástól február végéig lehetett sízni. Már ősszel kialakítottuk az ugrasztókat. Fogalma sem volt senkinek arról, hogy felvonó is létezik.

Egyébként nemzetiségi és osztálykülönbég nélkül, minden gyermeknek magától értetődő módon a sport volt fő elfoglaltsága és sikerélmény szerző terepe.

Ezekben az években is Cséfán, Nagyvárad és Szalonta között töltöttük a nyarakat, anyai nagyszüleimnél.

Nagyanyám a háborúban eltűnt könyvtárát némileg pótolva, állandó olvasmányokkal látott el. Itt ismerkedtem Somogyváry Gyula könyveivel is. Olvasmányaimat meg is beszéltük. Ezekről a nyarokról napokig lehetne mesélni. A magyarországi harangszó hallgatása volt az egyik legnagyobb élmény. A halastavakat összekötő csatornák vizében horgászni lehetett és a nagy síkságon nagyokat barangolni. Minden évben készítettünk anyámmal sárkányt. A sárkányeregetés és készítés módozatait itt sajátítottam el. Volt olyan példány, melyet a szél Magyarországra sodort. Legalábbis ezzel vigasztaltam magamat elvesztése után.

Nagyapám, aki 80 évesen is oly gyorsan gyalogolt kis táskájával, hogy alig bírtam tartani vele a lépést, igen pontosan tudta hol lehet jó gomolyasajtot, görögdinnyét beszerezni a faluban. Ezek fogyasztása fő élvezeteim közé tartozott.

A patika kertjében, violaillatban játszadoztam a nagyanyám által egész éven át gyűjtött gyufaskatulyákkal. Egész kis világokat varázsoltam belőlük és keresztül- kasul hálózta a kertet és a ház falait kis drótkötélpályákkal, gyufásdobozból és cérna spulnikból (ki emlékszik már ezekre).

Nagyszüleimet a faluban mindenki szerette. Nagyapám csak akkor volt mérges, mikor a falu két-három részegese, mivel a kocsmában nem kapott italt, felcsöngette hasfájás címén és még a ricinust is hajlandó volt meginni, hogy az alá rétegzett kötelező záró-rumhoz hozzájusson.

A faluban románok csak nagyon kevesen voltak. Az ikerházban a perceptorék, szemben a rendőr, kinek fiával (Marin) sokat játszadoztunk és a kolozsvári származású körorvosék (Nóri). A Káposztás utcában állítólag volt néhány család. Soha nem találkoztam velük. Villányi úr vegyesboltja a gát felé, Szűcs kerekesei és a Mayer fiúk, Zitzman Imi a tanítóék fia, ki később egy évvel járt felettem az orvosin, Spilmann Nelli aki első osztályú kosárlabdázó lett és sok-sok kedves arc él máig emlékezetemben.

Az őszi hazatérés élménye különös hangulatával megmaradt bennem. Édesbús elválás a csodás nyár emlékeitől, izgalom az új tanév előtt. Az úton a vonatból az érdeklődéssel várt alagutak és a révi vízesés látványa, Csucsza az Ady emlékekkel és Sztána az utolsó alagúttal, dédapám emlékével és Kós Károly bácsi emlegetésével. A lehajtott asztalon elfogyasztott kötelező csirkecomb íze és az apámmal való találkozás várakozása keverednek. Hazaérkezvén a fiákerre alkudozás és a lovak patáinak kopogása, keresztül a városon, a bőröndök illata, anyám kalapdoboz (melyben nem kalapok voltak már) majd azonnali mászás a beszercei (berzeneci) szilvától roskadozó fára. Ekkortájt még hagyományos módszerrel, késő estig, éjjelbe nyúló

szilvalekvárfőzés is létezett. Lassú tűzön, az udvaron folyt e művelet és csodás illata volt.

Aztán újra elkezdődött az iskola. Az utca sarkán találkoztunk Sinkó Zolival – kebel barátommal – és hosszasan beszélgettük az élet dolgairól. Köztük a „nőkről” is, kiket a vallásórákon volt alkalmunk megismerni és kiknek „felcsípése” annak idején sokkal bonyolultabb folyamat végeredményeként jöhetett csak szóba.

Talán az egyetlen, de minden esetre a ritka olyan osztályok egyike voltunk, ahol többen eljutottak odáig, hogy orosz nyelven képesek legyenek egyszerű beszélgetésekre. Ezt osztályfőnökünknek, a vasszigorral és e mögött meghúzó szeretettel, valamint mélyen rejtőző magyarságtudattal megáldott Kocsis Istvánnak köszönhetjük. A rettegett Bráver Sámuel az angolokat okította és halála után tudtuk meg, hogy a tragikus eseményekből megmenekült, „felszabadított” tanárunk, aki ennek folytán elkötelezetten kommunistának hitte magát, az örök savanyú „Citrom” titokban miként segítette a szegény sorsú diákokat és hány más jócselekedet fűződött nevéhez. Mindezekről akkor fogalmunk sem volt. Még élő tanítványai nagy tisztelettel emlegetik ma is.

A franciásokat Debreczi tanárnő és később Rózsa Ágnes tanította. Sokat cserélődtek matematika, fizika és kémiatanáraink. Matematikából Márton Sámuel (Samu bácsi), kémiából Telmann József (Csocsó), fizikából Hamburg Péter hagyott maradandó emléket. Ezek már a kis érettségi utáni évekre nyúló események.

Földrajztanárunk dr. Bartha Sándor (Bébi) volt. Az egyetemről „lehelyezett” nagy tudású és jóságos tanárukat igen sokat gyötörtük. Ekkortájt már bevezették a szovjet rendszerű kísérleti osztályt és egy év alatt kettőt kellett elvégezni úgy, hogy délelőtt és délután is iskolába kellett járni. A sötét utcákon, kabátunk alatt konyhakéssel mentünk haza, mert a kalapácsos ember legendája ellepte a várost. Különösen Kovács Gyuszi barátom foglalkozott a félelmetes hírekkel. Bébi tanár úr óráin a Bethlen bástya felőli első emeleti osztályból a szellőzés végett kinyitott ablakon és a villámhárítón át többen eltávoztak. Ő, mikor feltűnt a létszámapadás, az ajtót figyelte, miközben a táblára rajzolt. De csodák-csodája semmi sem látott s a létszám tovább fogyott. Egy idő után a társaság tanárunk jóságát látva, magától hagyott fel az örömet imígyen nem jelentő cselsorozattal.

A rendszerezés és logikus gondolkodás iskoláját történelemtanárom (nomen est omen) Hunyadi Mátyás garantálta. Elődje Balázs tanár úr kissé didaktikus és szájbarágós módszere sem volt haszontalan. Lediktálta az anyagot, melynek a végén mindég a konklúziók következtek. Konklúziók egy, konklúziók kettő, hallom ma is érces baritonját.

Ekkor találtuk ki Kovács Gyuszi barátommal, hogy a bástyában oly gyakran felbukkanó kincskeresőket megrétfáljuk. Öreg pergamenszerű papírt sikerült még nyűttebb állapotba hozni s arra Gyuszi festői talentumát és a magam irodalmi ismereteit felhasználva régies szöveget szerkesztettünk. Minden eshetőségre az „ürüdng uruszág utui” kifejezés benne volt. Napokig véstük esti sötétben a jeleket a kőfalba és mohával régiesítettük, majd egy napon a kutató hajlamú felsőbb osztálybélieknek elárultuk a titokzatos jelek felfedezését. Ők néhány napon belül ráleltek a tekerésre és diadallal vitték be az igazgatóságra. A továbbiakról felesleges szólnom. Szerencsére helyettes osztályfőnökünk, Márton Samu bácsi volt az aligazgató, aki óriásit röhögött rajta, mi pedig viseltük a felsősök részéről „reánk háruló” következményeket. Gyuszi barátommal bábszínházat is csináltunk s ebben a legnagyobb élvezetet a díszletek megfestése (ő volt a művész) és az ötletes technika felszerelés (ebben magam jeleskedtem) volt. Boszorkányok röpködtek, félelmetes effektusok borzongatták meg a két-három tagú közönséget. A tartalommal nem sokat törődtünk. Azt rögtönöztük a

díszletekhez és hatásvadász ötletkehez. A színházzal ide-oda vándorolva „Vándorszínész korunkban” című saját indulónkat énekeltük kánonban. Egyszer idegen, véletlenül román gyerekek majdnem megtámadtak. A tettes a román rögbi válogatott későbbi Európa-hírű játékosa a szálfatermetű Radu Demian volt. Isten nyugosztalja, korán elhunyt, közszeretnek örvendő élsportoló lett belőle.

De Gyuszi cimborámnak emlékezetes cselekedetei is voltak. A fűtéshez, főzéshez oly fontos petróleumért a benzinkutaknál kellett sorban állni, majd hazacipelni. Gyusziék teljesen petróleumra állították be magukat. Ötletes barátom pedig, kis szekerét edényekkel megrakva, nagy szelíd kutyájukat fogta elé. Máskor halváért (balkáni édesség) vagy cukorért állván sorban, többször is előrefurakodott és egy sorban állással több adagot kaparintott meg. Legnagyobb balhéja azonban az volt, mikor egy gyengébb jegyen felháborodva, kimászott az emeleti párkányra. Az iskolába akkor érkező Séra tanár úr az utcáról könyörgött neki: fiam, drága kicsi fiam, másszál vissza.

Rohonyi Laci drága jó barátom, aki nagytehetségű és erejű sportoló, kitűnő kardvívó volt, sokszor az egész osztályt megpróbálta sakokban tartani az időnként kitörő tömegverekedések során. Gyuszi gyengébb lévén a széket forgatta maga körül s így mindenkit távol tartott magától. A szék azonban egyszer elszállt és az ablakon át folytatta útját. Laci később sokszoros országos bajnok, nemzetközi hírű kardozó lett, csalogatták a nagy magyar aranyválogatottba is. Áttelepülhetett volna. Valahogy azonban – talán családi okokból – ez elmaradt. A románok folytonosan háttérbe szorították, edzőként is elvették tanítványait, mellőzték, míg aztán a még kegyetlenebb rák nem végzett vele. Gyuszi tehetsége elkallódott. Kitűnő festő lehetett volna belőle, akár Kovrig Endréről, aki már főiskolásként halt meg egy román börtönben. Endre a remek karikatúrák tömkelegét küldözte folyton körbe az osztályban. Én adtam a témát, ő meg rajzolta. Azonnal, néhány határozott vonallal. Egy vicc elmesélése miatt börtönözték be, mint főiskolást és soha nem jött ki börtönéből. Ő másik iskolából jött át hozzánk második gimnáziumba Tóth Wessely Lacival együtt ki a Molozzó melléknevet viselte, és sajátos humoráról volt nevezetes, életpályánk kis fáziseltolódással nem hajolt el egymástól, közelsége, ha találkozásaink az óhajtottnál ritkábbak is, igen fontos számomra. Egyébként még sok osztálytársamról kellene írjak, az A és B osztály bizonyos mértékig az évek során átfedte egymást s így a találkozókön is egy osztályként jelentünk meg amíg szét nem szóródtunk a világban. Ma már alig maradt otthon hírmondó, aki megszervezze a kerek évfordulós eseményeket. Lehet, hogy soha nem lesz már belőle semmi. Sinkó Zoli barátom, kiről előbb tettem említést, ekkor hívta fel magára a figyelmet először, mint humorista. Szállóige lett az első írásában leírt mondattöredék: „és akkor éreztem a végem kezdetét”. Szerencsére ő sem szakadt el végleg tőlünk s ha csalódottan is, de itt él közelünkben. Gondjainkat kölcsönösen a telefon segítségével próbáljuk enyhíteni.

Az osztály tehát ekkor még vidáman élte életét. Nem volt azonban minden ilyen rózsás.

Az IMSZ (KISZ) – szerencsémre – fel sem szólított, hogy lépjek tagjai közé. Én természetesen nem is próbálkoztam ezzel. Egy Lénárt István nevű nagyobb fiú, talán IMSZ felelős, egyszer az udvaron négyszemközt ezt jóindulatúan elmagyarázta, talán attól tartván, hogy nekem fáj. Később az orvosi egyetemen is felettem járt, majd Bukarestben együtt versenyvizsgáztunk, mint szekundár (rezidens) orvosok, Nagyváradra került majd nyugatra távozott. Most Németországban él.

Ötödik osztálytól kezdve tudtam, családom felhívta rá figyelmemet, hogy ha nem leszek tiszta kitűnő úgy, hogy egyetlen más jegyem sem lehet, akkor származásom miatt nem kerülhetek be az egyetemre.

Az érdemdiploma meglett, a tanulmányi eredmény elérése önmagában nem volt emberfeletti teljesítmény, de az esetleges egyszeri botlástól való rettegés egész életemre megutáltatta velem a vizsgákat és a tanulmányi számonkérés bármely formáját.

Természetesen emlékezetes marad ezekből az évekből a Helsinkiben rendezett olimpia és az aranycsapat. Évekig adott nekünk tartást, személyiségfejlődésünkbe is beépült. Lazán számoltunk be a román ismerősöknek az eredményekről. Ezidőtájt a román sport még gyermekcipőben járt. Első olimpiai bajnokuk, a sakkban Faragó Pál – nagynéném férje – által szerzett 1936-os sikertől eltekintve, Iosif Sârbu sportlövő, Helsinki győztese volt. Sârbu egyébként erdélyi zsidó származású ember volt és nővére lett utóbb a kolozsvári pszichiátriai klinikán a professzorom. Később ismeretlen ok miatt öngyilkos lett. A román sport alapjait számos területen erdélyi magyarok rakosgatták le. De pl. a később oly magasra emelkedő román atlétika atyja Híres László magyarországi magyar tréner volt, aki évekig tartózkodott Bukarestben. A világhírű román vívósportot sokáig az erdélyi magyarokra építették. A kajak-kenu sikereket főleg a deltai lipovánok (kis szláv népcsoport) érték el. De a román torna első világhírű edzőpárosa is a Károlyi házaspár (kolozsvári utca szomszédaink) volt. A jég-hokizók Csíkból rajzoltak szét. Más sportágak román válogatottjaiban is mindenütt számarányuk felett voltak jelen saját, vagy gyakrabban románosított nevükkel a magyarok. Mára már ez az arány részben kiegyenlítődött, de még ma is van egy bizonyos aránytalanság. Nem véletlenül. Annak idején a tradíció, utóbb az egyedüli kitörési lehetőség volt a sportbeli sikerek titka és mozgatója. Ma már több sportágban vannak – e tradíció nyomán felnevelkedett – nagyszerű román edzői iskolák

A magyar-angol (6:3) hallgatását az iskolában szerveztük meg. Délután is járnunk kellett ebben az időben. Rádiót vittünk be és antennát húztunk ki. Tanárainkkal együtt hallgattuk szorongva, majd kitörő lelkesedéssel a nagy mérkőzést. Büszkeségünk határtalan volt. A további sikerek már nagyon zavarták a román ismerősöket. Egyik utcabéli nagyobb román fiú (Horea), aki jó modorával és intelligenciájával nagy tekintélynek örvendett közöttünk, egyszer arról mesélt, mennyire elítéli Szepesi közvetítéseit. Ezekben a gőg és az önhittség jeleit vélte felfedezni. Mit fog majd mondani ez az ember, ha eljön a vereségek ideje? Kérdezte. És az is eljött. A VB döntő után nem mertünk kimenni az utcára szégyenünkben. A románok tort ültek. Nem jelenlétünkben. De a későbbi években is nagy problémájuk maradt, hogy a magyar csapatot nem sikerült soha legyőzniük. Erre napjainkban kerülhetett sor a magyar labdarúgás ismert és ismeretlen lezüllesztésének nyomán. Nemzeti kötelességnek majd ünnepnek, történelmi győzelemnek jelentette be a román sajtó. Sajnos így lesz a sportból is valami más, ha egy kisebbség természetes élni akarásából ősi szülőföldjén, valami más lett.

Iskolánk igazgatója egy ideig a református tanárdinasztia utolsó tagja Árkossy igazgató úr volt, őt azonban elküldték az akkoriban oly ismert okokból és helyére Somai Rezső került. Somai igazgató úr azonban tudtommal nem okozott csalódást. Nem az volt, akinek feltehetően szánták.

Iskolánk pedellusa véges-végig Dávid Emil, a közszeretnek örvendő Dávid bácsi volt. Talán ő lehetett az utolsó még élő pedellus.

Osztályom 30 végzős tagjából ma tudomásom szerint 5 már halott, de lehet, hogy több is.

A szovjet módszernek köszönhetően két év alatt hármat (valójában négyet) végeztünk el és 10 osztály után érettségiztünk. Ennek hátrányait a továbbtanulás során ki-ki a maga bőrére tapasztalta meg. Ha arra gondolok, hogy magam összesen kilenc évig jártam iskolába az érettségiig (az első osztály anyagát, mint már elmeséltem

menekülés közben nagyanyám oktatta), nem csodálkozom azokon a nehézségeken és lelki tusákon melyeket az egyetemi évek első felében kellett átélnem.

Vulcan utcai otthonunk ezekben az években az elmondottakon kívül is számos személyiségemet formáló eseménynek adott otthont. Itt voltam fültnúja (a lehallgatókkal együtt - mint utóbb kiderült) olyan beszélgetéseknek, melyek nyomait soha nem lehetett kitörölni, itt láttam szüleim emberfeletti küzdelmét a fennmaradásért, a család megmaradásáért, a magyarság ügyének szolgálatáért, az én jövőmért.

Apámat sorra tették ki állásaiból, ahogy a magyar tannyelvű oktatást összeroppantották. Először a Bolyai egyetemen számolták fel katedráját (melynek alapító tanára volt), a mezőgazdasági közgazdaságtant Bukarestbe vitték és elsők között szűnt meg Romániában annak magyar nyelvű oktatása, ezután a Mezőgazdasági Akadémia talajtani tanszékére került, ahol új szakmára képezte át magát. Jelentős eredményekkel. Csapó József professzorral írták meg az első romániai talajtani szakkönyvet és szervezték meg az ország talajterképezését. Apám a gyakorlatban is. Ezzel kapcsolatos alapmunkáját a Román Tudományos Akadémia adta ki és tankönyvként használták. Amint kiképezte a fiatal - főleg román - utánpótlást, már menesztették is. Végül már kutató mérnök, azután alkalmi szakmunkás majd raktárosként kereste filléreit. Anyám sokoldalú tehetségét kamatoztatva, tésztákat, kekszeket süített és saját gyártmányú és festésű szépséges dobozokban árulta, aztán nyugati divatmodelleket sokszorosított kézzel akvarellek formájában. A viszonteladók arcátlanul kizsákmányolták, de ő a két könyv halomra tett üveglapon, alatta villanykörtevel, éjjeleken át festett-festett.

Nekem pedig, soha fel nem fogható módon, szebbnél szebb karácsonyaim voltak. Ezek az alkalmak messze meghaladták nyomorúságos lehetőségeinket. Apám nem tudni hogyan, de minden évben meglepetések sorát ötlötte ki a kedvemért a tanulságos ajándékok felsorakoztatására.

A karácsonyt már a hóval beköszöntő Mikulás előkészítette. Eleinte, mint meglepetés-váró szerepeltem, később a házunk első felében rekvirálás útján beköltözött család gyermekeinek megörvendeztetésében aktívan részt vállalva telt el a december 5. Magam a krampusz szerepében tetszelegtem s ma is érzem a „rongyos batyuból” kiválasztott szűrős mackónadrágszár dohos illatát, amint azt szarvakkal toldva és fejemre húzva jövök-megyek a rémült kicsik között.

A karácsony fehér volt emlékezetem szerint minden évben. Karácsony este későn jött az angyal. A fát apám maga díszítette és senkinek nem volt oda bejárása 16 éves koromig. Mikor elkészült, levágott róla egy ágacskát és angyalhajjal, gyertyával ékesítve, kivitte a temetőbe szülei sírjára, a Szász család kriptájához. Innen visszatérve gyújtotta meg a gyertyákat és csengetett Szász nagyapám – négylovas szánjáról maradt, utolsó – csengettyűjével. Ekkor vonulhattunk be anyámmal és kezdetét vette a csoda.

Egyik évben egy komplett Merklin-dobozt szerzett, amit később fiam kapott meg és nemsokára unokámat fogja szolgálni. Annyit senki nem használta, mint én. Kézügyességemet és fantáziámat, technikai képességeimet gyarapította. Egy másik évben asztali kuglit kaptam, mint fő ajándékot. Máskor akvárium, egy alkalommal kis házi laboratórium volt a csúcspont. A mikroszkópocskát az ószeren szerezte, ismerősök javígtatták ki és valódi doboz, üveges szekrényke és feliratos üvegcsék, vegyszerek egészítették ki. Metszeteket készítettem és a sejtek világával ismerkedtem.

Minden alkalommal ott voltak a könyvek és a hasznos, legszükségesebb ruhaneműk. Apám gyermekkori emlékeit elevenítette fel és gyermekkori álmait is bennem valósította meg. De régi gyermekkori gőzgépét is megcsináltatta (a háború alatt valaki tönkretette) és felújítva én kaptam meg karácsonyra. Ma könyvtáram egyik dísze, a

Nürnbergi Játékmúzeum szívesen megvennie. Ő annak idején sokáig gyűjtött rá, míg megszerezte.

A bensőséges családi ünneplés után, a szomszédból átjött Pinteá Rudi barátom és elkezdődött a használatbavétel.

A novoji birtokról még sikerült megmenteni kis veszteségekkel apám gyermekkori Richter építőkockáit az eredeti tervekkel együtt. Napokig tartott egy-egy gótikus katedrális felépítése és meghatározó volt ízlésvilágom és fantáziám alakításában.

De ugyanolyan jó volt játszani a cipőasztás dobozból és spárgából készített, kellő nedvesítéssel használható, telefonhálózattal vagy nagyanyám gyufásdobozából készített fantáziavárosommal, mint ezekkel a csodálatos játékokkal. Mindennek rugója az ötlet és a kreativitás volt. Zsírpapírból és dobozokból csináltam olyan mozit, mely, ha nagyon kezdetleges módon is, de mozgóképet volt képes vetíteni. Ezt egyszer betegeskedés közben, ágyban fekvé készítettem. Sokat örvendtünk a fa cérna-spulnikból, parittyagumiból, gyertyakarikából és vasszegeből álló traktor készítésének is. Ilyen járművekkel rekordokat állítottam fel. Ha jó volt a gumi és a gyertya jól fékezte, négy-öt métereket haladt lassan a járgány. Gombfoci csapatainkat a környék legalkalmasabb betonkerítésein csiszoltuk ki és smirglivel finomítottuk. A celluloid fogkefenyél aranyat ért. Valuta volt.

Ezekben az években hetente egyszer-kétszer az iskola tudta nélkül, helyesebben szemet hunyása mellett, a közeli parókiára lopakodunk vallásórára. Sinkó Zolival járjuk a konfirmációi előkészítőt. És együtt vagyunk a leánygimnáziumbeliekkel. A Kegyes lányok rövidesen fő témává válnak beszélgetéseinkben. Aztán hosszas udvarlás, kísérgetés, sétálgatás és korcsolyázás, valamint udvarias látogatások következnek. Zoli édesanyja Emi néni, csokrokat készít a kertben a bevetésre induló ifjaknak. Otthon az első aggodalmak. Jaj, komolyra ne forduljon! Hósi ellenállás a jégpályán az ott uralkodó Hences fiúval és bandájával, korcsolya felcsavarások és angóra- sapkás lányfejek. Álmodozások Zolival az utcákon és szörnyű kételyek. Kassai Géza a lányok körül legyeskedett. Vajon mit tehetett velük? De jó lenne most Gézával ezekről az időkről emlékezni.

Hazafelé az iskolából gyakran ballagunk együtt Buchwald Petivel aki azóta már Kolozs megye alispánja (alprefektusa) is volt és az Airizer fiúkkal. Közülük a kisebbik, Csaba - már ő is hazánk fia - világiáró basszista.

A tavasz nagy eseménye a húsvéti locsolás. Apámmal indulunk reggel korán és délután érünk haza. Pontos útvonalon megyünk végig a városon és mindenhol tudjuk kikkel találkozunk és milyen lesz a hangulat meg a bejgli. Ma már ismeretlen hangulatok ezek. A megöntözött virágszálak közül már csak egy van, kivel kapcsolatunk élő. Sövényházi Ferenc professzor úr Juliska nevű lánya, aki kertem egyik leghűségesebb virágszála volt, ma Bécsben tanárnő és férjével Hámos Árpáddal a kisebbségi magyarságot nem csak szóval támogatók csapatának egyik vezéregyénisége. Édesanyja, Sándor Judit családjának györgyfalvai birtokáról származott a kapcsolat az Orb családdal. Orb Pista bácsi a város mellett kis tanyát vezetett és feleségével ők látták el tejtermékekkel a környék jobb közönségét. Az a szorgalom, a sterilitásig menő tisztaság, hozzáértés, intelligencia, bölcs nyugalom valamint a mód, ahogy tevékenységüket végezték és életüket szervezték, ma már elképzelhetetlen. Lányuk Orb Kati a román vívósport egyik nagy csillaga volt sokáig. Ma Svédországban él, számos e generációhoz tartozó kolozsvári magyarral egyetemben.

A nyarak eleinte a strand - akkor szinte tiszta magyar - hangulatában, majd a Babeş park uszodájának világában telnek. Később pedig a Szamos. És ha Szamos akkor Vargáék és Hintzék, meg Orbán Olga.

A Varga család belvárosi, Malom árok parti lakása, az egykori Wesselényi utcában a kolozsvári fiatalság egy igen jeles részének találkozóhelyévé vált. Nem csak a hely központi fekvése, nem csak a patinás nevű régi kolozsvári család kedvessége lehetett ennek a vonzásnak az oka, hanem valami dacos ellenállás a nemszabaddal, a figyelmelekkel szemben, az összetartozás érzésének keresése és egy letűnt világ visszapillantása és találkozása valami ujjal, ami maga is jövőtlen.

Dunki Katalin néni a spiritiszta tánctanárnő, aki minden évben megjósolta a kommunizmus végét - de sajnos nem érte meg - Varga Katit jelölte ki partneremül. Éltre szóló barátság lett ebből a táncolásból. Nem több, de nem is kevesebb. Drámai percekben álltunk egymás mellett a későbbiekben. Katinak volt még egy húga is, Mari. Vidám, kedves lányok voltak és szüleik Kuki néni és Laci bácsi az úri világ itt felejtett darabjai, akik a legnagyobb derűvel kézműveskedtek otthon, folyton kitalálva valamit, amiből meg lehetett élni, de a kávéról és bridzsről le nem mondva. Korosztályuknak is búcsújáró helye volt a ház. Itt ismerkedtem meg a régi – a városhoz nőtt – Hintz család (a város mindenkori gyógyszerészei) gyermekeivel, Edittel, Mártával, Gyukival és a későbbi nagy sportsikereket elérő világhíres vívónővel, Orbán Olgával, majd a kisebbik Apor lánnyal Tikával. Ezek a barátságok nagy szamosi fürdözések emlékeit is szerezték nekem. Azóta ott már nem lehet fürdeni. Egy idegen város kebelezte be minden szennyével azokat a tiszta berkeket és illatos vizeket.

Minden iskolai szezon eleje egy-egy új játék divatját hozta. A nedves talajon kialakított kockába kést dobáltunk és így feleztük annak méreteit a végső győzelemig. A méta egy formája is vissza-visszatérő játék volt, ciglizésnek neveztük. A jó felszerelések házilag készültek és nagy tekintélyt jelentettek a készítőnek.

Nem volt jelentéktelen érték egy jó vassarokkal bíró bakancs sem. Télen az iskolaudvar csicsonkáin ezzel lehetett kanyarosakat siklani, a végén hatalmas fékezéssel. Az iskolaudvar leválasztó kerítésén történő átfordulás fogócska partik minden szünetet felemészelve, sokszor napokig tartottak. Hasonlóképpen a főleg nagyobb osztályok által preferált leráncigálósdi egy betonnal lezárt kút tetejéről. Ámulattal teljes irigységgel néztük Gángát a hatalmas termetű Buzás Pétert, akit nem bírtak lecibálni a magaslatról. Akkor még nem sejtettem, hogy valaha afféle szegről-végről sógorságba keveredünk s igen jól értjük majd egymást.

Keszthelyi Gyuszi, az Igazság későbbi főszerkesztője, egy alkalommal nagyobbak verésétől mentett meg. Aztán életünk útjai évtizedek múltán találkoztak ismét. A Határon Túli Magyarok Hivatalánál és a Világszövetségnél tevékenykedik átjövetele után.

A város legnagyobb iskolaudvarán a tanárok is fociztak, a volt „piari” csapatában ott jeleskedett Denderle tisztelendő úr is.

Tornatermünk hangulata (szaga) és Boldis tanár úr (Hintás) harsány szava felejthetetlenek. Sajnos hamar elirigyelték az udvart és Raluca Ripan akadémikus, amikor ezer felé telepíthette volna, első új román egyetemi internátusát ide tervezte. Hosszú volt a harc, de győzött a többség. Ma is ott áll az otromba épület, az azóta elvett és teljesen romanizált Şincai líceum udvarán. Iskolánk a mi végzésünk után még volt egy darabig magyar-román (Ady-Şincai) líceum aztán maradt csak Şincai. Ez volt sok-sok erdélyi iskola sorsa, ha nem sikerült egyszerre megsemmisíteni. Most törvény írta elő visszaadásukat, de szóba sem jöhet.

Az iskolai évek alatt történelmi események zajlanak. Letartóztatások és szabadon bocsátások, ismerősök eltűnése és felbukkanása, hírek a Duna-csatornától. Suttogások és sikolyok. Titokzatos beszélgetések és rádióhallgatások. A kettős élet tökéletes elsajátítása. Otthon nincs előttem titok, megbíznak bennem és én semmit nem fecsegek ki. Éveken át a csodát várja mindenki. Hírek jönnek és hírek mennek. Közben nem

sejtjük, hogy lehallgatnak. Egy István-napi vendégség után többeket kihallgatnak. Szerencsére nem lesz belőle nagyobb baj, de kiderül, hogy mindent tudnak. Ki mikor érkezett, távozott, mit mondott.

A nagy családi eseményekre hagyományosan összegyűlünk. Eleinte, míg a kitelepítés szét nem szórja a családot Erzsébet-nap kétszer is van, apám nővérénél majd nagyapám öccsénél Szász Dezső bácsinál, kinek felesége szintén Erzsébet. A miénk mellett volt gyöngyszem kis birtokuk Kissármás közelében, Tómegett nevű helyen. És a Katalin-napok. Ha pedig őszi névnap, akkor ciklámen. És belenyallintás Erzsike nagynéném savanyúcukor ízű likőrjébe. Már megint mit kotyvasztott ez az Erzsébet!

Apám karácsonyi István-napja egész napos búcsújárás. Délelőtt főleg az egyház képviselői tisztelegnek a főgondnoknak, délután jön a család és a közeli barátok. Anyám a semmiből varázsol finomságokat. A vendégek érkezése őszinte öröm és távoztukkal ür marad utánuk. Az utcán hó, minden karácsonykor hó és szánkózás. A város legfőbb szánkóterepe a mi utcánk. Hosszú, meredek, egyenes, jól kivilágított, kis forgalom. Éjfélleg hallani a szánkók dübbenéseit a visongó jókedvet. Autó? Egy nap egyszer, óvatosan, ha arra téved.

De kicsivel odébb a Tordai úton, mely a Feleken áthaladó szerpentin része s melyet a harmincas években Károly román király az autóversenyzés megszállottja, versenypályának építtet, rendszeresen zajlanak a nagy autó – és főleg motor – versenyek. Hangulatuk úgy bennem maradt, hogy a Forma 1 is ezt idézi fel számomra. Calcianu Mazerattija, Bölöni Bugattija vagy Román Jóska és Boros Triumfja a jól informáltak örökzöld témája. Rekordkísérletek és balesetek. Boros bravúrai az ismerős terepen. További nevek: Valter Agaton, Voiculescu, a vásárhelyi Breckner Gusztó és sokan mások.

A kertben, a cserépodúkban cinkegenerációk nevelkednek, a nagy grupp kövei között a Bună Ziuából hozott zöld hasú gyíkok szaporodnak. A kisparkban (Parculet) focizások a majdani híres román filmszínész, Florin Piersic valódi bőrlabdájával. Iskolakezds előtt Kovács Gyuszival (Tojás) kirándulás a Bükkbe szederszedés szándékával és bikakalanggal: Gyuszt egy bős tehén (!) fellöki a kerítésre. Gyuszt horgászni visz a Szamosra ahol tiltott módon „macskázik” paducra.

És újra az iskola. Magam előtt látom a főbejáratot, hallom a csengő hangját és előttem van Dávid bácsi tekintélyes pedellusi bajsza. Érzem a szagokat, látom a konviktus mennyezetére fellőtt szilvaízes puliszka-csomókat, a szél az udvar fáit suhogtatja, egyenként ismerem őket. A nap átsüt a Bethlen bástya felett, vidám kiáltozással siklunk az újonnan kisikált csicsonkán, a tanári ablakából aggódó szemek figyelnek, az osztály frissen olajozott padlójának szaga keveredik a tízórára kapott ládalkváros kenyér csodás ízével és zizegnek a füzetlapok, Kovrig Endre karikatúrát rajzol, óvatosan halad a rajz balról jobbra. Derültség. A nagy udvaron lassú menetben hatalmas gyökérdarabot cipelünk körbe, a menetet Tóth Wessely Laci (Molozzó) vezeti. Az elefántmenyasszonynak keresztelt gyökeret, kultikus jellegű vonulással hordozzuk körbe napokig? Miért? Nem tudom.

Osztálytársaimmal kerékpár kirándulásra megyünk a hegyekbe. A Szamos-völgy egy keskeny szakaszán mócokkal találkozunk. Kaszákkal, villákkal jönnek a nem túl barátságos alakok. A társaság alig tud románul. Ez akkor még természetes. Egyedül én ismerem jól a nyelvet, szomszédságom jóvoltából. Mindenki hallgat, én kezdeti zavaromat és a félelmet legyőzve, barátságosan szóba elegyedek velük. Nem veszik észre, hogy csak egy ember beszél. Még útba is igazítanak, úgy válunk el.

Gondolatban a Farkas utcai templom a tulajdonképpeni Mátyás-templom padjaiban ülök apámmal. Csutak tiszteletes úr baritonja szárnyal. A hatalmas orgona utolsó akkordokat sóhajt Éva néni, László Dezsőné keze alatt, miközben kifelé haladunk. A

nagy hársak alatt nagy emberek cserélnek eszmét. Még ma sem tudjuk igazán milyen nagyok. Hallgatok szájátva. Apámmal elindulunk a kötelező rokon látogatásokra és aztán haza. Ez a 4-6 km séta fel sem tűnik. Az autóbusz gyéren jár és nem is esik útba. Az utcánk verőfényben áll. A juharfákon áttörő napsugarak telerajzolják a tisztára söpört járdákat. Az utcai ágyásokban írisz, a kővel kirakott árkok kigyomlálva.

Otthon vár az ebéd. Kölcsönkérünk, vagy kölcsönt adunk meg, ritkábban esetleg kölcsönt adunk valakinek a szomszédban a barátok a rokonok között. Mindenki egyik napról a másikra él.

Közben reménykedünk.

Izébe, izébe, disznóság amit ezek csinálnak, mondja Faragó Pali bácsi, nagynéném férje a művészi sakk olimpiai bajnoka. Pistikém egyél egy kis döblecet kínálgatja apámat szeretett nénje, aki egy életen át anyáskodik felette.

Szaladnak az évek, szól a rádió és benne keresztapám Albrecht Dezső (Bónis néven, ha nem csal emlékezetem) a Szabad Európán át. Csak meg ne tudják!

Az osztályharc dül, az osztályharcot eddig túléltük.

Már folyik is az érettségi. Gyengénk a matematika. Kandray Géza bácsi a város legjobb matematikatanára lakásán három napig tömi a fejemet, majd udvarunkon a pingpongasztal körül ülve a cseresznyefáról lelógó villanykörte fénykörében a fél osztálynak adom tovább, közel 24 óra alatt. Fejünket a hidegvíz alá tartva éledezőnk és megyünk az írásbelire. Senki nem bukik meg.

Még nem vagyok 16 éves és érdemdiplomámmal felvettek a Marosvásárhelyi (Magyar) Orvosi Egyetemre. Amiért 9 éven át kellett harcolnom, sikerült. Egyetemi polgár vagyok. Legalábbis így képzelem.

Marosvásárhelyen is süt a nap. Rokonok ölelgetnek.

IV. FEJEZET

Melyben a korai érésre kényszerített ifjú első önálló lépéseit teszi egy kegyetlen kor embert próbáló éveiben.

AZ ELSŐ ÖT ÉV MAROSVÁSÁRHELYEN

Marosvásárhely és az egyetem hatalmas változást jelentett életemben. Akkor természetesen ezt nem tudtam magamban megfogalmazni, de utóbb nyilvánvalóvá vált, hogy 16 éves fejjel, mindössze 9 éves iskolai múlttal egyetemre kerülni nem könnyű dolog.

Nem is a tananyag memorizálása jelentette a gondot, hanem valami más, valami több. Tulajdonképpen még tanulni sem tudunk és sehol sem volt a lényeglátásunk. A felzárkózást azonban az élet követelte. A középiskolai kényszerpálya és folyamatos teljesítményközpontúság után ismét megjelent egy olyan nyomasztó elem életemben, mely aztán egyéb késői tapasztalatokkal ötvöződve, örökre kellemetlen élménnyé tette a tudásnak tanulás + számonkérés rendszerben való megszerzését.

Az első hónapokban meg is inogtam és azon gondolkodtam, hogy pályát módosítok, ha lehet. Abban, hogy ez nem következett be, döntő része volt dr. Mátyás Mátyás professzornak, apám jó barátjának, ki születésemkor már egyszer pályára állított életem megmentésével.

Matyi bácsi behívott a sebészeti műtő folyosójáról nyíló kis szobájába. A szentély nem volt túl lakajos, de az a tény, hogy ő itt élt, a betévedő halandó számára átlényegítette a kis szobát. Lakásuk, ekkor is Kolozsváron volt. Felesége, egykor hírneves operaénekesnő, anyámmal volt igen meleg barátságban. „Kismatyi” a fia, fiatal orvosként, szintén Vásárhelyen tevékenykedett.

A szekrény tetején szocialista kor-béli jól ismert érdemzászlók sorakoztak. A legenda szerint, amikor politikai síkon szorongatták azt mondogatta, hogy ezekkel a zászlókkal a kezében fog kiállni vádlói elé. Egyesek szerint állítólag meg is tette ezt.

A fotelben kinyitva anatómiai atlasz állt. Matyi bácsi jókora adag rumra némi teát töltve megkínált engem is és leültetett. „Nézzed fiam azt az anatómiai atlaszt”, mondta. „A műtétet melyre készülök ezerszer is elvégeztem, de még bele-belenézek az atlaszokba. Akkor te miért csüggedsz? A te dolgod, hogy tanulj és a többit majd meglátod idővel.” Aztán még barátságosan elbeszélgetett velem, majd utamra bocsátott.

Nem emlékszem arra, hogy akkor mikre gondoltam, de tény, hogy többet nem incselkedtem a feladás gondolatával. Fájdalmas csalódás volt számomra, hogy mielőtt harmadéves lettem volna, Matyi bácsit legnagyobb és általa annyiszor legyőzött ellenfele, a rák ölte meg. Az a kór, melytől anyámat megmentette. Haranghy László professzor által műtét közben diagnosztizált rákos daganattal műtötte 50 évesen, és anyám még 44 évig élt. Előadásait már nem hallgathattam. A felettem járó évfolyamon még elmondták azt az esetet, mikor előadás után a zsibongó és kifelé tolakodó diáksereget – a folyosóról visszatérően – hívta be újra az amfiteátrumba. „Kollégák ideadtak nekem itt valami listát nagy szovjet orvosok neveivel, hogy ezekről is

beszéljek, itt vannak felsorolva. Maguk erről bizonyára többet tudnak.” A listát átadta egyik ott álló diáknak és újra kiment.

Évfolyamunk szégyenfoltja, hogy az önbizalomtól duzzadó, de még tájékozatlan ifjak egyike (rossz nyelvek szerint egyik későbbi IMSZ /KISZ/ vezérünk?) a gázos autóbusszra felfelé tolakodván így szólt az aprótermetű és szerény professzorhoz: „Félre öreg, előre a doktorok”. Matyi bácsi a szemtanuk szerint szó nélkül előre engedte a derék elsőévest.

Más történet is szól a nagy emberről. Az apró termetű professzor közmondásos szerénységgel, viseltes tornacipőjében haladt a folyósón. Egy újonnan felvett beteg borraivalót csúsztatván zsebébe, elküldte valamit vásárolni. Matyi bácsi a műtőssel meghozatta, majd bevitte a kért apróságot (talán zsömle volt). Szegény beteg a kisvártatva elkezdődött nagyviziten majdnem elsüllyedt szégyenében. Hebegett-habogott. Matyi bácsi csendesen mosolygott s csak ennyit mondott: de a borraivalót megtartom.

Egyébként tudtommal mai napig nem végzett nála több műtétet senki. Ha emlékezetem nem csal, több mint 70 000 beavatkozásról szólt a napló. És még több is lehetett volna.

Nos, ott tartottunk, hogy ingatagságomat imígyen legyőzve folytattam tanulmányaimat.

Hihetetlennek tűnik az az emlék, hogy az elsőévesek előtt, a központi előadó teremben tintás üvegek álltak! De biztosan így volt, mert az enyém felborult és Ferhengel Anikó fehér blúzára folyt. Anikó nem csinált a dologból nagy ügyet. Annál többet évődtünk Tőke Anci nevű kedves kis kolléganőmmel, aki csíkies stílusban hessegette el a körülötte legyeskedőket. Így sajnos engem is.

Cseregyerekként laktam a Bolyai utca 1 szám alatt Zoltán Zoltánéknál, a város egyik hírneves mészárosánál. Zoltán bácsi rendkívüli és impozáns egyéniség volt, élete párja pedig jóságos és remek háziasszony. A ház egyik részét a Csorvássy család lakta. - a ma is közelükben álló Bolyai szobrot Csorvássy István, egy Izsák Márton nevű művésszel közösen alkotta. Kedves barátságos emberek voltak és 3 szép leányt neveltek. A Judit nevű legnagyobbik szőke szépségnek már vőlegénye volt az ötödéves Kecskés Laci. Ki tudja merre vetette őket a sors. Messziről csodáltam és gyakran tapasztaltam Judit kedves, közvetlen és a hozzá képest kisfiúhoz nem leereszkedő modorát.

Zoltán néni a szezonban zöldpaszuly levesből és szilvás gombócból álló menüre többször is meginvitált barátaimmal. A rekordot minden alkalommal Katz Pali állította fel 30 és 40 közötti gombóc elfogyasztásával. Közben Attila fiuk a mérnökit Kolozsváron szüleim házából látogatta. Szüleim összehúzódtak a megmaradt két szoba egyikébe. A szűkös viszonyok között amúgy is volt, hogy télen csak az egyik szobát tudtuk fűteni.

Elgondolkozom azon, hogy ilyen körülmények között miként működhetett mégis minden körülöttünk? A lakásban rend volt. A lakókkal közösen használt konyhában és fürdőszobában békesség honolt. Az előszobában nappalra eltűnt és estére megjelent az a fekvőhely, melyen az akkor szokásos falusi kisleány feküdt. Fillérekért és ellátásért lehetett széki kislányokat felfogadni a barátok temploma előtti cselédpiacon. A kislányok így sajátították el „úri háznál” a házimunka, a főzés mesterségét és lestek el sok mindent az értelmiségi miliőben. A régi román családok is széki lányokat foglalkoztattak. Ez szinte természetes velejárója volt az életnek a rendkívül sanyarú körülmények ellenére. Anyám egész nap dolgozott valamin, csak a főzést irányította, ebből később – odaköltözésük után – nagyanyám is kivette a részét.

A széki (sziki) lányok csütörtökön és vasárnap a malomárok partján gyülekeztek – a kimenő alatt – a főposta mellett és a szabad ég alatt zajlott a táncház. Kányádi Sándor erről írta egyik legszebb versét.

De nem szünetelt a társadalmi élet házunkban sem. A régi barátok rendszeresen összegyültek s ha egy idő után párna is került a telefonra (ami sokáig nem volt), a beszélgetések és közös reménykedések nem maradtak el. A legzsúfoltabb szoba is ünnepi rendben fogadta a vendégeket.

A család vásárhelyi része rendezettebb viszonyok között élt. Legalábbis részben. Itt a kiterjedt rokonság között tanultam meg még jobban a család szeretetét. A nagy családi gyülekezetek, a sok unokatestvér (többnyire idősebbek) a város hangulatát tükröző vidámság, a flekkenezések, az egymással törődés mozaikjai törnek fel a múlt ködéből. Emlékezetemben még él nagyapám testvére Szász József. Jóska bácsi Klastrom utcai házában ült ódon szobájában. Az ajtó felett ott volt az a kidolgozott vadkanfej, mely híressé tette. Annak idején a pesti, fővárosi sajtó is beszámolt nagy kalandjáról. Egy vadászaton a kapitális vadkannal késsel végzett úgy, hogy meglövegolta azt. Az agyaras tiszteletet parancsolva nézett le az ajtó fölül.

Unokanagynénéim hárman voltak leánytestvérek. Katus néni, Ilus néni és Zsizsike. A szeretet és jóság fantasztikus példái, a mezősegi magyar birtokosság nagyasszonyainak utolsó példányai közül valók.

A ház pincéjében lakott Csontos Jánosné, Katus néni, a kitelepítettek között szerencsés, mert saját apai házában pincéjében húzhatta meg magát. Férje Jancsi bácsi rendkívüli humorérzékkel rendelkezett és nyomorúságos helyzetében is folyton tréfás hangulatban mesélt nekem, miközben a nedves pincelakásban egyik asztmás rohama a másik után jött. Fia, Levente (évtizedeken át görgényi gyógyszerész), örökölte apja humorát.

Ilus néni özvegy volt, felnőtt két fia kedves unokabátyáim Gyuri és József (Babu) a vásárhelyi ősi magyar polgári lét letéteményesei voltak. De nem akárhogyan. Babu elsősorban a trakták rendezése terén jeleskedett és kedves szeretetteljes modorával tarolt férfiak s nők között. Gyuri, azaz Fülöp György nagy név volt. Romániában, de talán sehol a világon senkinek nem sikerült, hogy 4-5 sportágat űzzön egyszerre nemzetközi szinten. Válogatott pólós, kosaras, hokis volt és ismert kézilabdázó valamint úszó. A háború utáni romániai sportélet nagy tanúja. Később a Bolyai Gimnáziumban volt igazgató. Nemrégén tüntették ki a világhírű magyar sportolók budapesti találkozóján. Felesége Fülöp Geta szintén nemzetközileg is ismert evezős volt és csodálatosan illeszkedett be a nagy család hangulatába. Legszebb emlékeim közé tartoznak a Fülöp család szeretetében való gyakori megmerítkezések.

Zsizsike finomsága, érzékenysége és szeretete még ezek között a szent asszonyok között is kiemelkedő volt. Imádattal gondozta és istápolta férjét dr. Spánuel Zoltánt ki a marosvásárhelyi régi orvosi elit egyik jeles alakja volt. Az ezekben az időkben is magánrendelőt vezető belgyógyász ritkaság volt. Zolti bácsi amint elkezdtem a belgyógyászat elsajátítását, folyamatosan ellenőrizte előrehaladásomat e szép tudományban. Humoros, nagyon önző, de mégis szeretetreméltó ember volt. Apja Vince bácsi az egykori nagy Református Kollégium (ekkor már Bolyai Líceum) híres matematikánára volt. A család felett csendesen uralkodott az idős Spánuel néni. Zsizsike anygali türelemmel tűrte. Kedvenc kutyájuk is egy spánuel volt.

Három nagynénémnek három fiútestvére is volt.

Ezek közül egyedül Szász Ferenc nagybátyám élt Marosvásárhelyen.

Feri bácsi is, mint a Szász család több tagja, az EMGE vezetői közé tartozott. A dél-erdélyi EMGE önálló éveiben Szász Pál munkatársa volt. Emlékeiről szerencsére még halála előtt beszámolt néhány – itt is megjelent – írásában. Kevesen tudták s nemsokára

senki sem fogja tudni, hogy a „magyar négy év” alatt Dél-Erdélyben maradván 25 alkalommal állt a haditörvényszék előtt, csak azért mert segíteni próbált az elnyomott és a Vasgárda által megalázott szerencsétleneken, akiktől elvették az utolsó szem gabonát is, és akik az éhhalál és a fizikai megsemmisülés határán állottak

A ma Milosevicinek nevezett balkáni szellemmel ekkor ismerkedett Erdély magyarsága. A világ könyvtáraiban szétszórta, magyar bűnökről és atrocitásokról szóló román koholmányok mellett még nem jelent meg a másik oldalon valóban létező etnikai tisztogatások és a néhány magyar baklövésellel össze nem hasonlítható, tudatos népiertások dokumentációja. Mi rendszer semlegesen nagyon vigyázunk a szomszédok érzékenységére. Hogy ez milyen eredményekkel kecsegtet azt csak a jövő fogja eldönteni. Magyarországot Trianonban elnyomónak bélyegezték és tönkretették, de nincs annyi tömegsír, amiért bár felelősségre vonnának egy-egy torzszülött utódállamot, mely nem egyszer a sokat szidott „börtön” Monarchia tragikus karikatúrája.

De térjek vissza Feri bátyámra. A „szocializmus éveit” alatt a Radnóti Mezőgazdasági Iskola tanára s itt neveli fel lányait. Őket aztán éppen azok nem engedték továbbtanulni, akikért apjuk vállalta a meghurcoltatásokat. Ez a történet azonban sajnos visszaköszön a mezőségi kis és nagybirtokos családok életében.

Feri bácsi felesége a nagynénémhez hasonló szelídségű Gabi néni volt. Az ő legfőbb „munkaeszköze” pedig a nagy szeretet. Ebből az érzésből nekem is bőséggel juttatott és példaértékű tapasztalatot jelentett számomra az az imádat, mellyel unokáit körülrajongta.

Kisebbik lányuk Kiss Istvánné tragikusan fiatalon hunyt el. Férje és két gyermeke az egykori családi ház utolsó lakói.

A nagyobbik lány, unokanővérem Ády azaz Tolvaly Ferencné, mint nálam nagyobb, és ugyanakkor igen bájos leányzó, a családba való beilleszkedésem első perceitől, csodálatom tárgya volt. Nem kevésbé a neki komolyan udvarolható, ekkor már végzős Tolvaly Ferenc úr, majdani kedves jó sógorom, aki igen nagy racionalitással és eltökéltséggel vezérelte kis családjának gályáját.

Feri kitűnő üzleti érzéssel és lényeglátással megáldott igazi erdélyi úr. Amióta ismerem nem változtatott tartásán, határozottságán. Mindég tudta mit akar. Őt remekül egészítette ki a családi hagyományok szerint szelíd és kedves felesége.

Nyugatra távozásuk ma már a legendák tárházába tartozik. Fantasztikus taktikai húzások és ügyesség kellett az egész család egy időben történő átmentéséhez. Gyermekeiket ott is magyarnak nevelték és leányuk is magyar unokák édesanyja lett. Magyarok, de egyben európaiak is, ami még többet jelent. Fiuk, apja üzleti érzékéből és a Szász küzdőképességből örököelve és tanulva, tehetségét jól kamatoztatta. Ma - ismert médiavezéreként - már Budapesten él.

Idős Szász József másik két fiúgyermeke Dezső és József voltak.

Dezső bácsi ekkor már Svédországban volt, és vele sajnos csak egyszer sikerült találkoznom, mikor hazalátogattak.

Jóska bácsi viszont azonos anyai nagynéném Hort Klára, vagyis Paci néni férjével.

Az ő családjuk hányattatásait később fogom felemlíteni.

Ennek a házasságnak a révén mondhatom el, hogy nem vagyok egyke, hiszen az ő három lányuk, két oldalról lévén unokatestvérem, gyakorlatilag majdnem testvérem.

Meghatározó hatást gyakorolt rám unokanővérem Kolumbán Mózesné és férje Mózsi bácsi, egy univerzális érdeklődésű értelmiséginek született székely. Az egyetemen a Szervezési Tanszéket vezette. Ezenközben a magyar-japán szótáron dolgozott és összhangzattant tanult, orvos kollégáival kamarazenélt stb. Két gyermeke, az előző fejezetből már ismert Kolumbán Pál, kinek bár unoka nagybácsija vagyok mégis

idősebb nálam s így egy évvel felettem járt az orvosin, és Antónia, szintén a sokoldalú értelmiségi élet igényében nevelődtek.

Ez a tömény szellemi hangulat számomra igen vonzó volt és Pali öcsém-bátyámhoz nagy szeretettel ragaszkodtam. Ő sok nehézségen segített át és mai napig hálás vagyok ezért. Ma egyébként nyugdíjhoz közeledve, ha jól tudom az egyetlen magyar intézményvezető a városban, aki töretlenül csinálta végig a pályát. Bár remek magyar ember, anyanyelvi szinten beszéli a románt és békés természete, bölcsességet sugárzó magatartása, modora, jósága, korrektsége óvhatta meg talán minden viharban. Itt kell megemlékeznem feleségéről, egyik legkedvesebb rokonomról Valics Manyikáról, aki mint tősgyökeres erdélyi örmény a magyarságszeretet és magyarságtudat egyik legcsodálatosabb emlékműve marad számomra. Sajnos a halál korán elragadta közülünk, de sok éves küzdelme a kórral a legfelemelőbb emberi tulajdonságokat villantotta fel, példát mutatván mindnyájunknak.

Még jól visszaemlékezem azokra a borzalmas körülményekre, melyek között, a város szélén levő roskatag házikókban, utolsó éveikben meglátogathattam kitelepített rokonainkat, így Szász Dezső bácsiékat, nagyapám idős Szász István és a vásárhelyi családfő idős Szász József testvérét.

Igen nagy baj, hogy a magyarság pusztulását tömören jelképező mezőségi szórvánnyá válás, a maradék mezőségi magyarság sorsa nem talált irodalmunkban leíróra. Ugyanakkor szerencse, hogy Sütő András a szomorú valóságnak legalább egyes aspektusait papírra vetette.

A mezőségi magyar középbirtokosság világa, élete, küzdelme és eltűnése azonban nem képezik egyelőre sem irodalmi művek, sem tanulmányok tárgyát.

A bennem élő hangulatok, a belőlük belém plántált érzések és érzelmek, a maguk nemes egyszerűségében nagyon sokat jelentettek számomra. Anélkül, hogy az anyaországban példaként ismert birtokosi életmódot és magatartásformát bírálánk, el kell mondani, hogy a mezőségi középbirtokosok igen fontos erények és értékek hordozói és átadói voltak. Ezek ma is fel-felbukkannak itt és a világban sokfelé. Felbukkannak, mint magyar tettek, mint történetek vagy anekdoták, mint emberek, vagy családok viselt dolgai. Aki azonban nem ismeri a gyökereket, aki nem tudta letapogatni saját formálódása során ezeket a megmagyarázhatatlan rezdüléseket, az nem tud igazán ráérezni ezek lényegére.

Életüket és létért folytatott küzdelmeiket már évszázados távlatokban is az átlagosnál nagyobb erőfeszítések jellemezték. Küzdelmes felemelkedések és tragikus bukások, a szokottnál mostohább földdel, a szórvánnyá válással, a saját hazában kisebbségbe szorulással kellett megküzdeniük.

A jól szervezkedő románság az „elnyomó” és „nacionalista” Magyarországon a magyarokénál jobban prosperáló bankjaival és a politikával, főleg nemzetpolitikával eredendő módon jobban foglalkozó, annak irányába egyértelműen elkötelezett ortodox egyházzal, gyors iramba hódított és mindenkor megtalálta a magyarság ellenállásának leggyengébb pontjait. A mezőségi szórvány maradékai a Trianont követő földreform alkalmával, csak át kellett térjenek a többség vallására és máris földhöz juthattak és jogokhoz.

A magyar birtokosságot éppen ezzel a ravaszul és részletekben végrehajtott földreformmal törték meg és ezzel a kisbirtokosok és földnélküliek is elvesztették utolsó védelmezőiket. Számukra, kiszolgáltatott állapotukban nem maradt más, mint a beolvasás.

A földek egykori urai vagy mindent elveszítvén a városokba vonultak vissza, vagy maradék kisebb birtokaikon próbáltak túlélni, anyagi erejük megtörésével, befolyásuk és segítő kapacitásuk is semmivé vált.

Az új hatalomnak arra is volt gondja, hogy a magyar szervezetek erejét megtörje. Ez a munka azonban tökéletesen csak a szocializmus áruhájában fejeződhetett be.

Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület (EMGE, az előtt EGE) története erre a legjobb példa. Ez a nagy hagyományú, hatalmas és kitűnően szervezett egyesület tulajdonképpen egybeforrt családom történetének fél évszázadával, hiszen apám mellett nagyapám és nagybátyáim is ennek keretében próbálták szolgálni az erdélyi magyarságot. Számomra újjáélesztésének mostani nagy kísérlete végtelenül nagy elégtétel és öröm.

E kitérő után azonban folytassam történetemet.

Vásárhelyen kitűnő barátok társaságába kerültem. A szelekció spontaneitása és talán mentalitásunk és érdeklődési körünk közössége folytán – minthogy kolozsváriak igen kevesen voltunk – én a nagyváradi társaság vonzáskörébe kerültem. A kolozsvári Bács Ferenc, a későbbi – mindkét hazában ismert – színművész ekkor még évfolyamtársam volt, de össze-vissza 6-7 földim volt az évfolyamon. Másodévre számuk harmadára apadt. Volt, aki más egyetemre ment s volt, aki átment a kolozsvári román orvosira.

A nagyváradi barátok közül is a szellemiekben nagyobb örömeiket lelő vonulattal kerültem közelebbi kapcsolatba. Legjobb barátaim Kiss Andris és Horváth Pista (Egér) lettek, de meleg szálak fűztek Kotsis Lajoshoz (Öcsi) és Andrási Gyulához (Totyi) is. Vásárhelyről hazafelé gyakorta voltak házunk vendégei.

Másodéven új cseregyerek került hozzánk és én átkerültem egy Kós Károly stílusú igen érdekes házba, az Eminescu utcába, Schmidt nénihez. Itteni emlékeim között kell felsorolnom Kiss Andris barátommal folytatott elmélkedéseinket, melyeknek mintegy aláfestést adott a „plüss”. A plüss egy nagyanyámtól kapott pokróc, vagy takaróféleség volt, melyet az asztalra helyeztünk a beszélgetés közben és rajta heteseztünk. A mai napig ez maradt az általam megtanult egyetlen kártyajáték, és azóta sem volt alkalmam gyakorolni. A házban lakott az ekkor ötödéves Jaskó Gyuri, aki frissen nősült. A kolozsvári hóstáti származású, igen jó képességű és jóképű fiatalember, hóstáti menyecskét hozott a házba. Erzsike nagy igyekezettel tanult, hogy férjét utolérje tudásban. Igen nagy tisztelettel figyeltem nem sikertelen igyekezetét. További sorsukról csak annyit tudok, hogy a kitűnő fiatal sebész Jaskó doktort a diktatúra, különféle vádaskodások címén nagyon meghurcolta és információim szerint még a börtönt is megjáratták vele. Tehetséges, értékes fiatal magyar emberek voltak, a kolozsvári magyarság jellegzetes alakjai. Mára már csak hírét ismerjük a Hóstát református magyarságának.

Itt úgy érzem néhány szóban meg kell emlékeznem erről a mikrotársadalomról. A Hóstát név a német hoch stadt szavakból származik. Az itt lakó református magyar lakosság évszázadok óta a zöldségtermesztés terén jeleskedett. A város főutcáján, majd később innen kiszorulva a Széchenyi téren jelentek meg reggel áruikkal. Délutánra eltávozván, a német városokban észlelt módon, nyomuk sem maradt. A férfiak fekete kalappal, tiszta, mondhatni ünnepi öltözetben vezették fogatukat az áruval, az asszonyok keményített kendőik alatt kis tányér alátétet viselve, fejükön egyensúlyozva vitték a kosarakat. Csodálatosan szép árut hoztak fel naponta frissen azokból a kertekből, melyekbe a földet messziről hordták oda szekérral az idők folyamán. A külföldiek, mint egyedülálló látványosságot járták ezt a piacot. Azóta sem láttam olyan savanyú káposztát, olyan egyenletesen vágott szálakkal és kristálytisza káposztalével, melyet külön is árusítottak és kedvelt ital volt a kolozsvári asztalokon. A diktatúra és városrendezés éveiben egyik első és sietős feladatuk volt ezt a magyar gócot felszámolni. Kisajátították őket, blokklakásokba kényszerítették a város másik végébe és városrészük helyére is blokkokat illetve vasgyárat (!) építettek. A magyar góc felszámolása csak az egyik cél volt, a diktátort nem kedvelő értelmiségi város

felhígítása volt a másik feladat. Messze földről kellett a vasat hozni nagyon gazdaságtalanul, de ez nem számított. Nemesebb célok lebegtek a kondukátor előtt. Sok büszke hóstáti gazda roppant össze a nyomás alatt és lett öngyilkos a blokkolás és az alkalmazotti lét szorításában. A város ellátása soha nem heverte ki ezt a hiányt.

De térjünk vissza az egyetem második évére.

Az év jelentős eredménye volt, hogy Asztalos László, felettem járó kollégámtól megvettem használt Simson kerékpárját. Így az egyetemre járás jelentősen egyszerűsödött. Lefelé a menzára menet, állandó feladat volt a helyfoglalás. Az asztalok üvege alá csúsztattuk jegyeinket és több menetben zajlott az étkezés. A Köteles Pál utcai egykori jezsuita kolostor pincéjében ettünk. Egyik kolléga állandó feladatomból tűzte ki, hogy számára két helyet foglaljak. Ugyanis együtt ettünk a Színi Akadémia növendékeivel és a mindenki által csodált Szamosi Nellinek ajánlotta fel a helyet, ha olyan szerencséje volt, hogy Nelli éppen akkor jött enni. Egyébként volt úgy, hogy egy héten több mint hétszer ettünk székelykáposztát, csontokkal. Később a menza az Apolló palotába költözött és az ellátmány is javult némileg. A személyzet legjelesebbje Elza volt, a diákok fő patrónusa, az éhezők védangyala.

Ebből az évből származik egyetlen alkoholos emlékem. Szilvesztert rendeztek az egyetemi tornacsarnokban, amit a hajdani hadapród főiskola lovardájából alakítottak át az új rendeltetéshez. Öreg adminisztrátorunk egyedül üldögélt és figyelte a borzalmas minőségű borfejadag kiosztását. Még ez a mindenre kész társaság sem tudta meginni. Nem fogyott. Hogy - hogy nem, az ő asztalához keveredtem. Nagy szívességgel traktált a rémes itallal és beszélgetésbe elegyedett velem. Bennem csak annyi dereng, hogy Jaskó Gyuri otthon felvezet a szobámba. A többire nem szívesen emlékezem, de azóta életemben nem ittam többet a kelleténél, többnyire semmit.

A locsolások Vásárhelyen is folytatódtak. Legkellemebb állomáshelyünk a Grauzer család volt. A velünk ikercsoportba járó Jutka és húga a később szintén orvosit végző Anikó vártak nagy szeretettel és kitűnő ellátmánnyal. András Totyival nem egyszer jártuk be ezt az utat. Az utca később Király Károly üldözése kapcsán lett hírhedt.

Horváth Pista társaságához tartozott az egyetem egyik legkitűnőbb tehetsége, Csernik Zoli, kihez gyakran ellátogattak kártyázgatni. Mi Kiss Andrissal, bár a kártyához nem értettünk, ha ritkábban is, de eljárógattunk oda a társaság és a rádiózás kedvéért. A nagy Vasas (Csordásék) kupamérkőzéseit (Reál Madrid) is ott hallgattuk. A „Csernyik féle barátság” kezdetekor 1956-ot írtak. Hogy ennek később milyen következményei lettek, arról néhány oldallal odább egy másik – régebben rögzített - írás szól.

Harmadéven már magunk kezébe vettük sorsunkat. Kiss András és Horváth István barátaimmal a város egy kétes hírű utcájában szereztünk igen olcsó és nekünk megfelelő lakást. A házikó két egymás feletti szobából állott a hegyoldalban. Az utca neve is Kaptató volt. Mellette egy nyári konyha és a kert végében deszka budi állt.

A lakás alsó szobájában tárolta bútorait a megözvegyült tulajdonosnő, ki gyermekeihez költözött. Nekünk az így megközelíthetetlen emelet maradt. Volt azonban ennek egy kert felé néző, tenyérnyi erkélye. Andris barátom előző táborhelyéről deszkát kaptunk s azt a zsúfolt vásárhelyi esti korzón át elvonszoltuk a város másik végébe. Minden tudásomat beleadva, lépcsőt készítettem és az erkélyen át így remek kijárásunk volt a kert felé. A fűtés földgázzal működött, kis vaskályhánk ontotta a meleget. Egy kettős ágy és lábtól egy dívány, meg az alatt lezárt szobába levezető lépcső ürege tartozott még a berendezéshez.

A menzán tanulmányi ösztöndíjasként élvezett étkezési jegyeket gyakran könyvekre cseréltük, máskor véradásból pótoltuk zsebpénzünket, melyet elsősorban könyvvásárlásra költöttünk. A magyar könyv akkor nagyobb kincs volt, mint a ma

fiataljai számára az elektronika csodái. Menzajegy híján az úgynevezett „gyaloglás” módszeréhez folyamodtunk és az ebéd lejártával a konyhalányok kegyeibe férközvén jutottunk maradékokhoz. Ennek fontos része volt az ottmaradt kenyér, melyet egy szakosban (akkor divatos felül összehúzható szájú, kör keresztmetszetű kézi sporttáska) gyűjtöttünk össze és otthon, ha maradt belőle, alábocsátottuk a használatlan lépcsőlejáróba. Ínséges időkben innen termeltünk ki a gázfűtésben tökéletesen száradt darabokat és azokat vízzel puhítva és egy csajkába helyezve a gázzórsa felett tettük ehetővé. Jobb napokon tejet és párizsit vettünk és előírás szerint mindenki annyit evett, amennyit és amilyen gyorsan bírt. Mit mondjak? Hamar eltűntek a beszerzett mennyiségek.

Nagy napok voltak, mikor csomag érkezett. Anyám egy saját recept szerint készített, hosszan elálló (ezt akkor és ott nem sikerült kipróbálni) húspástétommal kedveskedett, Pistának zsírban lesütött kolbászok érkeztek időnként. Ezek voltak a bőség napjai. De nem vetettük meg az üres üvegek becserélésének módszerét sem.

A környék nem túl jó hírű lányainak megbecsülését és szeretetét élveztük. Közöttük volt olyan, aki kimondottan kegyeibe fogadott. Magam még karácsonyi ajándékot is kaptam egyiküktől egy saját készítésű levéltárca formájában. A hangulat Victor Hugot idéző volt. A társadalom szerencsétlenjeinek szolidaritása reánk is kiterjedt.

Magunk vígan tengettük napjainkat. Andris nagy rendszerességgel tanult és jegyzetelt s ezt igyekeztem tőle ellesni. Pista nem sokat adott erre. Ő verseket szavalt, gyakran éjjel is. Tóth Árpád előkelő helyen volt a repertoárban. De Karinthy is naponta műsorra került. Ez alatt lúdtalpát kezelte speciális tornákkal. Közben a gyenge ellátmányt kiegészítendő, meg az akkori egészséges értékrendeknek hódolandó, atletizálni járt. A gyilkos 400 méter volt a kedvence. Mi Andrissal az egyetem uszodáját látogattuk, ő sprintelgetett, magam a hosszútávnak áldoztam, ami nem volt könnyű a 18 méteres medencében. A sportban legkitartóbb Kotsis Öcsi barátunk volt, aki az egyetem elvégzése után is folytatta és nem nyugodott meg addig, míg tornában az első osztályú minősítést meg nem szerezte. Eredményeiről alakja tanúskodott. Öcsinek félelmetes memóriája mellett alapvető tulajdonsága volt a román nyelv elsajátításához hiányzó képesség. Mondanom sem kell, hogy ez nem ejtette kétségbe. A tudományos életben is - még ott Romániában - ő vitte a legtöbbre.

Nagy események voltak az Apolló-palota béli (ez is diákszálló volt) bálók. Rendkívül szép emlékeink fűződnek ezekhez az estékhez. Az egyetem egykor híres zenekara a Tympanon, remek színvonalon húzta a talpalávalót, bár már igencsak elkezdtek beleszólni zenébe, táncba és a nadrágszár szélességébe. Sokan jártak el iparos bálókra a „fásokhoz” és ott számos kolléga került abba a kellemes helyzetbe, hogy az eladó lányok kapcsán, hosszabb-rövidebb ideig - kalóriabevitel terén - szponzorra talált. Teleki Levente barátunk és elválaszthatatlan társa Pöri (Horváth Gyula) gyakorta voltak ebben a helyzetben, de az sem volt ritka, hogy monoklikkkel tértek meg a hétvégi eseményekről.

Az Apollóban kaptam azt a feladatot Andrási Gyula barátomtól, hogy egy szép fekete lány – Dósa Márta – folyamatos lekérésében kollaboráljak. Márta és Totyi később, máig szilárd családot alapítottak.

Az ősz mindent elhomályosító eseménye volt a magyar forradalom. Ha hiszik ha nem, még az is előfordult, hogy az utcai hangszóróból lehetett hallani a Kossuth rádió szövegét, de az ablakokból kihallatszott nem egy helyen. Andris a diákszerveződés új formáit kóstolgatta. Felszólalásában arról beszélt, hogy ha harmadrangú román irodalmi figurákat jól ismerünk (Grigore Ureche, Ion Paun Pincio), illene a magyar irodalom terén is tájékozottabbnak lenni. Csernyikéknél nagy rádióhallgatások voltak. De hamar fordult a hangulat. Decemberben otthon voltam és ott készültem a sebészeti műtétten

vizsgára, melyet a félelmetes Maros Tibor, egyik legigényesebb professzorunk előtt kellett abszolválni. Maros Tibor dékánként is tevékenykedett és ma Debrecenben van, ahol pályafutását lezárván, a Marosvásárhelyi Orvosi Egyetem történetének leírásán munkálkodik, hatalmas emlék és dokumentumanyaggal. Ma már mint atyai jóbaráttal olykor együtt merengünk elmúlt idők eseményein.

Karácsonyra Vásárhelyen kellett lenni. Apám is lejött a hangulat tesztelésére. Karácsony este színházba vitték a hallgatóságot. Kovács György főszereplésével, a Mamlock professzor c. darabot néztük meg. Szerzőjére nem emlékezem vissza, de persze nem karácsonyi darab volt. Apám ekkor már túljutott a kényszernyugdíjazáson. Dezmérre a család egykor nagy - birtokának területére járt ki, mint mezőgazdasági szakértő, az exportalma fertőtlenítését ellenőrizni. A dezmeri öreg román parasztok hamar rájöttek kiről van szó és emlékeztén arra amit a család értük tett, elhalmozták tiszteletük és szeretetük jeleivel. Több mint három évtizeddel az első román „földreform” után, a kommunizmus kellős közepén, a legkényesebb helyzetekben is „Maria sa”, „Önagysága” megszólítást használtak

Az egyetem élete aztán tovább csordogált. Tanultunk, vizsgáztunk és szemináriumokra jártunk. Elmúlt 56 nyílt varázsa is és csak mint visszafojtott, elménkben mélyen parázsló emlék melegített. A Székely Színház nagyszerű előadásai, az Állami Filharmónia színvonalas koncertjei az olesó árak folytán könnyen elérhetőek voltak. És gyűjtöttük az akkor még szép számmal megjelenő vagy importból rendszeresen beszerezhető magyar könyveket.

Ezekben az időkben tett Kádár János is látogatást Romániában. Ekkor „mondott le” a kisebbségi magyarság sorsába való beleszólásról. Ahogy akkor ott mondogatták, eladott minket. Vásárhelyen is megfordult és látogatást tett az egyetemen.

Itt kell megemlékezni a hadi tudományok elsajátításáról. Az egyetem központi épületének földszintjén volt az M. katedra (Catedra Militară). Az itt tanító tisztek közül „Jakötő” alezredesre emlékezem szeretettel. A derék öreg patikus tiszt, havasalföldi tájszólásban mesélt a sereg gyógyszerellátásáról. A Jakötő (iacătă) nagyjából az íme helyén használt szó. Emlékezetes szövege volt, mikor az ellenség felkészületlenségét ecsetelvén a gyógyszerellátás győzelmet jelentő hatását akarta összefoglalva ábrázolni. Kb. így: „Kinek van tanuló elvtársak nagy mennyiségben felhalmozott aszpirinje és piramidonja? Nekünk! Az ellenségnek van? Nincs! Nincs bizony! Ki nyeri a háborút kedves tanuló elvtársak? Mi! Mi! Nekünk van aszpirinünk és piramidonunk!” A derűtlenség határtalan volt. Harmadév után vittek először nyári katonai gyakorlatra a nagyváradi Vörös Kaszárnyákba. Az itt eltöltött heteknek egy vidám és egy tragikus emlékét őrizzük valamennyien. Egy magyar és egy román kollégánk igencsak megorrolt Benone nevű oltyán (olténiai) káplárunkra aki mindent elkövetett, hogy borsot törjön az orrunk alá. Egy éjjeli őrőség idején a hálóterem előtt elhelyezett csizmájába konzervdobozzal odahozott emberi ürüléket helyeztek. Saját szememmel láttam reggel, mikor az ébresztő után, Benone káplár felhúzta a csizmáját. Akkor még nem értettem rettenetes arckifejezését. Az ügy végződhetett volna igen csúnyán is, de a vezetésnek sem volt érdeke a botrányt duzzasztani. A nem kevés bonyodalom után leleplezett két tettést egy szomszéd, üres kaszárnyaépület mellékhelyiségébe zárták. Mi kártyát és pokrócokat vittünk nekik s ők vigyorogva nézték a WC-ablakból, mikor tankakadályok betömésére vittek reggelente. Megúszták ép bőrrel.

Annál tragikusabban végződött Tóth Gabi, kolozsvári barátom története. Az utolsó 3 napot a gyengélkedőn töltötte és hazafelé már csoporttársai támogatták a vonaton. Én, mint tiszteletbeli nagyváradi, pár napig ott maradtam. Gabival a kolozsvári főtéren volt találkoznunk pár nap után. A láncnál. Mikor hazaérkezvén lesiettem a megbeszélthelyre, a temető felől többen érkeztek sötét ruhában. Érdeklődésemre csodálkozva kérdeztek

vissza. Te nem voltál a temetésen? Gabi barátomat temették el. Landry típusú ascendáló polyomyelitis (a gerincvelőn felfelé terjedő gyermekparalízis) végzett vele napok alatt. Azóta ha a rádió, az örökzöld Dzsambuláj kezdetű dalt közvetíti, egy percet Gabival töltök, aki csodálatosan játszott gitáron ezt a számot, miközben csónakunk a Maros vizén siklott. Bátyja, Laci még a „nagy” Tympanon egyetemi zenekar hegedűse volt.

Marosvásárhely városa felett ott trónolt a Somostető, melynek oldalában gyakorta sikerült színi is és melynek tetején majálisokat rendeztek. Egy ilyen majális alkalmával, pechemre, a társaság eloszlásakor ott maradtam egy idegen, egyedül álló leányzóval. Mit volt mit tenni, haza kellett kísérni az íratlan szabályok szerint. Útközben derült ki, hogy a város legfélelmetesebb – reptér felőli – negyedében lakik. Az oda-vissza út nem volt izgalommentes. A leányzót soha többet nem láttam.

Nem úgy Andris a „piros ruhás lányt” kit ismeretlenül csodált, s minek utána megismert, vidéki utakra is kényszerültünk. De ez sem tartott sokáig.

Nagyvárad vakációzás során változott a helyzet és különböző viszonylatokban, egy életre képbe került a Kerekes család. A három lányt nevelő tekintélyes bányamérnök Kerekes bácsi és kedves családja Várad belvárosában lakott. Andris számára ez a vakáció elhozta a nagy, életre szóló szerelmet. Addig azonban még többször megtette kerékpárral a Marosvásárhely - Kolozsvár utat, hogy imádott Anijával találkozhasson. A magam kapcsolataival ezzel a szeretetreméltó családdal egy korosztállyal lejjebb az udvarlás szintjén kezdődtek és a barátság szintjén folytatódtak, szintén életreszólóan.

Pista barátunk a futó kapcsolatokat értékelte többre és egyelőre nem kötötte le magát.

A Kaptató utca történetéhez tartozik még az Aida előadása. Mint megrögzött kolozsvári operalátogató, jól ismertem a művet. De ekkor vetítették a hasonló című nagysikerű operafilmet is. 1-2 lej volt egy mozijegy. Kis szobánkban a zene szépségén fellelkesedve, kéznél levő kellékeinket magunkra öltve énekeltük el a remekművet. A bevonulási indulónál már többen álltak az ablakkal egy szintben levő járdánkon. Saját felszerelésemre emlékezem vissza. Mellemen egy sállal felkötött bádognálca, karomon férfi harisnyakötőbe szúrt bicskák, Radames szerepében.

A harmadév legkeményebb megpróbáltatása a „bakter” vizsga volt. Szóbeszéd szerint aki ezen túljutott már csak hat ökörrrel menthették meg attól, hogy orvos legyen. Mire a gombatanhoz értünk, Pista barátommal a kerti kútról hordott hideg vízzel öntöttük le egymást, hogy felfogóképességünket fokozzuk. Pista a vírustannal már nem bírt. Hetekig hordozta hóna alatt még az edzésekre is és párnája alá tette mondván, hogy legalább valami szívódjon fel belőle. László doktor a katedra későbbi ura, majd egy ideig az egyetem rektora, szóról szóra kérte a vírustan jegyzetét. Ma sem értem miért? A jószágos Boér professzor próbált ezzel ellenkezni, de ő ha nem volt elégedett a maga területén elért eredménnyel, követelte a jegyek leszállítását.

Emlékezetes egy általános sebészeti előadás, melyen Pápai professzor a sterilitásról beszélt. Elmondta, hogy jó sebész az autójához sem nyúl hozzá, nem kezdi szerelgetni, hogy kezét óvja. Az előadást követően valamennyien közmunkán vettünk részt. A város parkját rendeztük és a trágyaszórás közepette ott állt előadó tanárunk is. A jó elvtárs képéhez az aktív szerepvállalás kötelezően hozzátartozott.

A jó elvtársról azonban inkább Wiener elvtárs – párttitkárunk – jut eszembe. A biológiai ismertek terén évfolyamról évfolyamra átkozta a genetikusok nagyjainak káromkodásszámba vett nevét. Ki tudta akkor még, hogy nemsokára svédországi genetikus lesz belőle. De nem sok időt töltött Romániában a többi egyetemi párttitkárunk sem. Először az egyébként igen jó emlékü Nébel Zoltán Izraelbe (ahol állítólag édesapja, a volt nagyszalontai rabbi, vezető rabbi lett?) az őt hivatalában követő Méra tanársegéd úr is talán oda vagy valahova nyugatra távozott. Mindhárom egyébként kitűnő szakember volt. Nébel Zoltánt a diákság szeretete is övezte. Wiener

azonban még Svédországban is az maradt ami volt. Egyik korábbi áldozatát ott és éppen ő, azzal próbálta megfúrni, hogy kommunista múltja van !!

Az egyetem felett megkérdőjelezhetetlenül uralkodott a nagyhatalmú rektor, dr. Andrasofszky Tibor.

Megkezdődött a végzősök felajánlása Ó-románia elmaradott megyéi számára. Az erdélyi magyar és regáti román értelmiség cseréje ördögi tervének megvalósításához, maga és önként járult hozzá. Nagyon sokan vannak olyanok, akik ma Magyarországon élnek és soha nem jutott volna eszükbe repatriálni, ha megkapják a óhajtott állást szülőföldjük magyar közösségében.

A Kaptató utcai időszakot ismét egy a város szívében levő lakás, a Kőrösi Csoma utca váltotta fel. Itt a tulajdonos egy fiatal özvegyasszony volt, aki egyedül nevelte kisgyermekét. Szép szezont töltöttem a házban, honnan rokonaim tanácsára, szüleim a közben lehetőséget biztosító új internátusba tanácsoltak, az özvegy kivetett hálójától féltvén gyermeküket. Mi tagadás, szép emlékekkel költöztem el a háló árnyékából. Nem kizárt, hogy szüleim bölcsen cselekedtek, fiatal és tapasztalatlan voltam. Az özvegy pedig szerfölött szép.

Ebben az évben, Horváth Pista barátommal készítettem el egy igen jó visszhangú évfolyam műsort. Az egészsből a legemlékezetesebbek az Apolló-béli próbák maradtak. Az egyik jelenetsorozat alapját az képezte, hogy a várost járatták velünk, házi felvilágosítást tartani a közelgő grippe járványról. Ez a tevékenység számtalan mulatságos szituációt teremtett az életben és a színpadon egyaránt.

Az internátusi élet első élménye az üvöltés volt. Jan Gabin Párizs utcáin c. filmjének egyik ordítós szövegét harsogta az internátus hónapokon át. Olykor éjjel, legédesebb álmunkat aludván hangzott fel a vérfagyasztó ordítás: „Monsieur Jambier rue de Polivoux garante-cinq” vagy egyszerűen csak ennyi: Jambier! Jambier! (Zsambié) Az ordításban élen járt Jagamos nevű barátunk. (Szegény pár éve tragikus körülmények között távozott közülünk. Ügyeletéből váratlanul hazatérve, rablókát ért tetten. Ezek hidegvérrel agyonverték.)

Fizikai erősödésem évei voltak ezek. A mosdóban rendszeres tornát kezdtem, vézna alkatom megerősítésére.

Ennek az évnek szörnyű emléke marad, amikor a kötelező Wassermann-szűrés alkalmával, leletemet összetévesztették egy hasonló nevű öreg aorta aneurizmás bácsi leletével és az egyetem orvosa, családunk régi barátja Metz Pista bácsi – az orvos, muzsikus, író – kétségbeesve kérdezett. Fiam, mit követtél el? Az, aki ekkor mellém állt és megnyugtató, aki a nyilvánvaló tévedés tényét megsejtette, öcsémbátyám, Kolumbán Pali volt, ki ekkoron a bőrgyógyászat környékén externkedhetett, mint ötödéves.

Az externi és interni státusokért ekkor már öldöklő harc folyt. Magam és barátaim ebben nem vettünk részt. Nekem esélyem sem lett volna rá, származási feltjaim miatt.

Ebben az évben és éppen a fenti lelkiállapotban került sor a gyógyszeratan vizsgára, a szeretve tisztelt Feszt Györgynél, ifjú tanárunknál, ki ráadásul szegről-végről rokon is volt. A szoba falai telve voltak a gyógyszeratan – lapokra kiírt – kivonatával és emeletről emeletre jártuk körbe, ismételvén a száraz adatokat. Az agyonolvasott Issekutz kézről-kézre járt. Szobatársaim, Szatmári Sebestyén csíkszeredai csoporttársam és egy Janovics nevű szintén szeredai hatodéves voltak. Nagy tréfamesterek és kíméletlenek lévén egyszer kegyetlenül átverték egy kolozsvári lány levelét illetéktelenül felbontva és átírva. Fájdalmas volt. A kedves Hintz Mártika mit sem sejtve ülhetett a moziban leendő férje (talán Sárközi?) kezét fogván.

Az ötödévet ismét Andrissal egy szobában kezdtük. A Víkend-telep közelében levő Engels utcában vettünk ki hónapos szobát a Meggyesfalvi családnál. Harmadik

szobatársunk Kotsis Lajos, - Öcsi volt. A tanulás egyre rafináltabb formáit dolgoztuk ki. Hogy egymást ne zavarjuk, lepedőből készítettünk baldachint az ágy fölé. Már kis rádióink is volt és a könyvek egyre szebben gyűltek. Nagy marosi fürdőzések, kora tavaszi úszások és a testedzés különféle válfajai egészítették ki szellemünk egyre intenzívebb pallérozását. Öcsi és a hozzánk látogató Katz Pali, kik memóriájukról voltak híresek, a jegyzetek apró betűs részeinek idézésén vetélkedtek.

Andrási Gyula barátom rábeszélte, hogy vegyek részt a Marosvásárhelyre programozott országos vívóbajnokság lebonyolításában. Innen eredezik barátságom akkori tanárommal, Dienes Sándorral. Sanyika, ahogy mindenki nevezte, jelentős tudományos karriert futott be, de igen tiszteletreméltó teljesítménye az is, hogy mint az országos bajnokság legidősebbje, évekig volt megbízható erőssége a helyi tör-csapatnak. Ötvenedik éve után is aktívan vívott. Edzőjük a szép emlékű Kakuts Endre bácsi, torna katedránk jószágos főnöke volt.

A Szilveszter jelentős eseménynek ígérkezett. A város egyik híres széplányánál, Nagy Klárinál szerveztük meg. Veres Pali hatodéves, vízipólózó és bálvány, valamint leendő felesége Vészi Mari társaságában, fiákerrel mentünk a tett színhelyére. Ez volt a vásárhelyi fiákerek első és utolsó útja velünk. Rövidesen betiltották őket. A szilveszter azonban emlékezetes maradt.

A téli vakációban Andrissal, Pistával és a Kerekes lányokkal valamint Bonyhai György nevű váradi kollégánkkal Biharfüredre mentünk sízni. A hatalmas hóban, Belényesből – nem kis teljesítmény – gyalog mentünk fel a menedékházig. Nagyon szép napokat töltöttünk emlékezetesen jó társaságban és kitűnő hóviszonyok között.

Még ebben az évben felejthetetlen kirándulást tettünk Szabó Pali, Trits Imre, Tőke Anci, Árkosi Edit, Orbán Márta és mások társaságában a Kelemen havasok csúcsán. Kisvonattal mentünk ameddig lehetett, utána gyalog közelítettük meg a szálláshelyet. Verőfényes emlék, azzal a kis szépséghibával, hogy egyszer derekunkra kötött inggel merészkedtünk fel a csúcra s a hirtelen kerekedett viharban majd megfagyunk, míg hazaértünk. Ennek a kis társaságnak későbbi odisszeái is kötetet érdemelnének.

Aztán elközelgett a húsvét. Mi ismét locsolni mentünk. Évfolyamunk egyik női sztárjánál Imecs Nusinál tartózkodtunk éppen, mikor Szabó Jóska IMSZ titkárunk szólt, hogy reggel hatkor legyünk nála kihallgatáson. Baj van. Katz Pali barátommal azonnal unokanővérem férjéhez, Kolumbán Mózsi bácsihoz az Egészségsszervezés professzorához rohantunk tanácsot kérni.

A történet részleteiről szóljon a következő, néhány évvel ezelőtt megírt levél

EGYETEMI EXMATRIKULÁLÁSOM RÖVID TÖRTÉNETE

Dr. Nagy Lajos kérésére küldött dokumentum, a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen lezajlott „tisztogatások” történetéről készülő anyaghoz.

Kedves Lajos!

Sajnos csak én tudok hozzájárulni gyűjtő munkásságodhoz.

Az elcsángált sérelmet szenvedettek nem állnak kötélnék. Szerintem lusták, de lehet, hogy igazságtalan vagyok. Megfáradtak, nem szeretnek írni, csalódottak, vagy még ma sem ülepedett le bennük a háborgó elme sok kétkedése? Ki tudja?

Mielőtt a tárgyra térnék röviden csak annyit: én is fáradok sokszor, csüggedek is olykor, de Isten adta belső erők újfent harcra sarkalnak, és éjjel-nappal koptatom a barikádokat.

Vannak eredmények is a sok csalódás közepette, és ilyenkor feltöltődik az ember.

Nyitogatni kell az elhomályosított szemeket.

Hogy itt mi folyik, azt gondolom követed magad is, hála a 70 év legnagyobb vívmányának – az állandó veszélyben tengődő – Duna TV-nek. Beszélni, rágódni tudnánk ezen, oldalakon keresztül vagy éjszakákon át.

Helyette inkább a tárgyra térek. Megtanultam, hogy nem lamentálni kell, hanem tenni a sok apró lépést, hordani a cseppeket a tengerbe.

Tehát:

1958 őszén emlékezetem szerint, „áldott emlékü rektorunk”, nagyszabású kirúgási tervet hajtott végre. A legtöbb évfolyamot érintő akciónak voltak politikai áldozatai is, de ha jól tudom ekkor „számoltak le” több notórius évismétlővel és „örökdiákkal”. Feltehetően statisztikát kellett teljesíteni.

Váratlan volt 1959 tavaszán a Ceaușescu nevű új hatalmasság, (azt hiszem ifjúsági miniszter vagy valami ilyenféle címmel) feltűnése - kinek fő célja a magyar egyetemek felszámolása volt. Közeli munkatársai közt tündökölt egy Iliescu nevű ifjú ember is.

Beindul a Bolyai és a Babeș egyetemek egyesítése, és Vásárhelyen is kétnyelvűre akarják átszervezni az IMF-t.

Nehéz helyzetbe kerültek az egyetem buzgó vezetői, mikor ismét „soraik megtisztítására” kaptak felszólítást. Nem számítottak erre ősszel, amikor a potenciálisan kirúghatókat már elintézték.

A kirúgásokat, helyesebben a boszorkánypereket meg kellett rendezni, hogy a megfélemlített hallgatók ne merjenek „hözöngeni” a magyar nyelvű oktatás elleni frontális támadás során.

Kezdetben feltehetően politikai pert akartak.

A mi évfolyamunkat (ekkor ötödévesek voltunk) is kiválasztották. Talán itt akadtak megfelelő anyagra, vagy itt voltak használható kollaboránsok? Nem tudhatjuk.

Először szegény Csernyik Zolit szemelték ki áldozatnak. (Az egyetem történetének egyik legzseniálisabb hallgatója volt, de nem közszeretnek örvendő figura. Érezte fölényét és különködött, illegalista tehát favorizált helyzetben levő mamája egy szem gyermekét el is kényeztette) Ebből szerettek volna talán pert csinálni. Legalábbis erre utalt az események folyása.

Húsvét másodnapján locsolás közben kaptuk a „behívót” hajnalra, az évfolyam IMSZ-titkárához Szabó Jóskához, aki ekkor már (még) Grauzer Jutka férje volt, és az új internátusban lakott egy családos szobában.

Ő még a kor hangulatához mérten kollegiális hangnemben kezdett minket megdolgozni. Utána azonban naponta kellett a káderosztályon megjelennünk, hogy ott ismételt deklarációkat írjunk az 1956. októberi napokról, mikor is, mint Csernyik barátai és részben csoporttársai (volt egy „fejes csoport” csupa kitűnő tanulóból) nála, az egyedüli helybélinél, a rádiót hallgattuk és figyeltük az eseményeket.

A deklarációk nem sokat értek.

Előre megbeszéltünk mindent, és kivétel nélkül mindenki (még az is, aki a megbeszélésen nem vehetett részt) jelentéktelen dolgokról írt, mindenki által ismert általánosságok vonatkozásában bírálta a fő vádlottat (beképzelt, malagambista stb. stb.) Politikai anyag nem került elő.

A történet ezen részét örök(?) homály borítja

Sajnos valaki, aki lehet nem is volt a berendelték között, de annak idején ott sűrűn (esetleg még nálunk is sűrűbben) előfordult, „köpött” és fejünkre olvasták a letagadás tényét. Nevezetesen azt, hogy magnóra (Csernyiknek volt a városban először) vettük a „Piros a vér a pesti utcán” c. verset, és együtt hallgattuk stb.

Volt olyan is közöttünk, akinek '56 őszi diáktanácsbeli cselekedeteit feszegették.

A szeku autója is sokszor szegődött mellénk az utcán, feltehetően megfélemlítés céljából és előfordult, hogy egyeseket közülünk bevettek kihallgatásra. Én ezt megúsztam.

A nagyszabású, dísztermi közgyűlés, „a per” során reánk olvastak mindent.

Érdekessége volt az eseménynek, hogy Szekeres elvtárs mellett, mint az egyik főinkvizitor kemény kérdésekkel és aktív hozzáállással vett részt a vallatásban, később hasznos magyar ügyeket szolgáló ember is. Ő például Katz Palit, aki családi helyzetét ecsetelve is védekezett, szájalmas figurának nevezte. Innen is lehet látni, hogy mennyire nehéz megítélni a múltat. Az emberek nem jók és rosszak, becsületesek és becsstelenek. Az ember, akár a kor melyben élni kénytelen, sokszínű s egyszer ez, másszor az jön elő belőle, az események hatásától is függően. Arról nem beszélve, hogy változhat, alakulhat, ha nem is lehet általános történet Pál fordulása.

A másodrendű vádlottak az elsőrendű Csernyik Zoltán mellett: Szász István, Katz Pál, Kiss András, Horváth István, Bányai Árpád voltak. Sok olyan kolléga, aki nálunk szorosabban kapcsolódott Zolihoz, kimaradt a buliból. Ugyanis voltak a baráti körének más évfolyamokról is tagjai.

A bemártó személyére sok elmélet született. Van köztük olyan, aki már meghalt (öngyilkos lett), de van több élő is. Neveket ilyen vonatkozásban nem írok. Az igazat nem tudhatjuk. Tudomásom szerint egyikünkben sem él semmi féle harag, vagy bosszúvágy.

A nagygyűlésen egyetlen egy védő célzatú felszólalás volt. Bíró Géza a számunkra érthetetlenül, később - éppen jobbról - oly sok támadást megélt kolléga szólalt fel Kiss Andris mellett. Majdnem bajba is került, bár jól állt IMSZ vonalon. Bátor cselekedetét soha nem felejtettük el.

Egy bukaresti küldöttség is ült a sorok között. Nálam a szocialista művészet irányába érdeklődtek. Látni akarták, hogy műveltségem egyoldalú-e. „A Patyomkin cirkáló” c. filmről és Eisensteinről kérdeztek.

Ma is fülemben csengnek Szekeres elvtárs szavai: „és mennyi földje volt az apjának”? Mikor a célra előkészített „standard” szöveget előadtam, a kezét dörzsölgette és így szólt: „áhá, egy kis föld, földecske, - no lám”.

Ezt követően a kétségbeesett szülők sok mindent megpróbáltak. Alig több mint egy év választott el minket tanulmányaink befejezésétől. Minden irányból nagy nyomás nehezedett a rektorra.

1969. április 29-én hirdettek „ítéletet”.

A végső döntésnél főleg a származást, illetve a felmenők érdemeit vagy vélt vétkeit vették figyelembe és sorrendet állítottak fel.

Szász és Katz örökre és minden egyetemről kitiltatott. Kiss Andris befejezhette az évet és egy év javító munkára küldték. A többiek írott és szóbeli megrovásokat kaptak.

Ezen a napon a következő felirat jelent meg az ismert üveg faliszekrényben:

Szász István ötödéves hallgatót, elvtelen szolidaritás miatt exmatrikuláljuk az ország valamennyi orvostudományi egyeteméről.

Tanácsadóink javaslatára Katz Palival bementünk Andrasofszkyhoz, hogy elmondjuk, dolgozni fogunk és így bizonyítjuk be, hogy nem vagyunk olyan romlottak, mint azt rólunk állították. Andrasofszky mondott valamit ugyanis előtte az ásó és kapa tisztító hatásáról. Ő azonban kezet sem akart fogni velünk, és elküldött a színe elől.

Apámmal, autóstoppal mentünk haza.

Kolozsváron, a Tordai úton a hősök temetőjénél szálltunk le szomorúan a kocsiról és elindultunk – hosszú, meredek utcánkon – lefelé a tisztviselőtelepen.

Néhány házzal szülőházam fölött dr. Csendes Zoltánnak, a Bolyai fiatal rektor helyettesének háza elé érve kicsapódott az ablak, és Zoltán unokatestvére kiabált kétségbeesetten felénk: Pista bácsi jöjjenek, Zoltán öngyilkos lett.

Ez az öngyilkosság a Szabédi Lászlóéval együtt, azóta bevonult a történelembe. Sajnos túl keveset beszélnek róla. Többet érdemelnének ezek a mártírjaink. Ők nem vállalták azt, hogy beszennyezzék becsületüket a leglemoshatóbb mocsokkal, a nemzetárulással.

Ezt követően dolgozni mentem. Több sikertelen kísérlet után - Kapusán Gyuri 3-4 évvel felettünk járt kollégánk segítségével-, protekcióval kerültem be a borsabányai ólomhányába. Innen a szezon végén (télen, az 1700 méteren levő bánya megközelíthetetlen volt) élmunkásként szereltem le, és az aranyosgyéresi santieren (munkatelep: a szerk.) alkalmaztak, mint „mozaicart” (burkoló). Rövidesen brigádvezető lettem, s amikor lehetőség nyílt új szakmát tanulni, vállaltam az ólomablak keretezés megtanulását. A műemlékbizottság munkásaként szerveztük azt a brigádot, mely a kolozsvári Mátyás- és Szent Mihály-templom, Vajdahunyad-vára és sok kisebb műemlék ablakait készítette. Sokszoros norma túlteljesítésünk eredményeként állandó dicséreteket kaptunk. Mi tartottuk fenn időnként a santiert, mert ezt a munkát jobban fizették, s ebből lehetett támogatni, pl. a kőfaragást is.

Az élmunkás papírokat rendszeresen küldözgettem a vásárhelyi káderosztályra.

10 év múlva tudtam meg az szép emlékü Bágyuj Lajos restaurátortól (micsoda remek ember volt), hogy Dub elvtárs alkáderes ott járt és egy egész délelőttön át egy bokorból figyelte, hogy hogyan dolgozom. Akkor éppen a Szent Mihály-templom ablakaihoz építettem impozánsan magas állást, hogy az ablakokat le - majd felszereljük.

Szeptemberben a szakszervezet a tengerre küldött tíznapos üdülésre.

Ekkor táviratoztak, hogy visszavettek.

A szelek enyhülést hoztak.

Két évet vesztettem. 1960 helyett 1962-ben végeztem és az államvizsgán marxizmusból, hivatalból hetest kaptam. Még egy tantárgyból kaptam hasonló osztályzatot. Vizsga közben a vizsgáztató rám kérdezett: „Maga az, aki ki volt rúgva?” (Ettől eltekintve visszakerülésem után mindenhol csendes szimpátia kísért, tekintélyem volt.)

Azért maradt annyi átlag, hogy Kolozs megyét elcsípjem. Akkor azt hittem - megfogtam az Isten lábát.

Kiss Andris egy év gyári munka után visszatért és egy évvel előttem, egy év veszteséggel fejezte be az egyetemem.

Katz Pali először szanitárnak és nem fizikai munkásnak ment, csak utóbb szegődött el geológus kísérőnek. Ezért ő 3 évet vesztett.

Csernyik Zoli is elvégezte az orvosit, ha jól tudom 5 év késéssel, de ez a kirúgás megtörte pályáját és talán személyiségét is. Nem lett belőle az, aminek lennie kellett volna. Egy nagy tehetség néhány éve, Magyarországon, mendei körorvosként hunyt el. Soha senki nem tudta meg, micsoda zseni rejtőzött sokak által nem szimpatizált, alapjában véve defenzív maszkja mögött.

En életem legnagyobb nyereségei között könyvelem el ezt a két évet. Isten különös adománya volt. Ekkor érett be személyiségem és meghatározta magatartásomat, önbizalmamat, emberismeretemet és emberszeretetemet, szorgalmamat, és sok egyéb hasznos tulajdonsággal vértezett fel egész pályámra.

Leányfalu

1995.április 6.

Kirúgásom történetéről utoljára a kádári állambiztonság érdeklődött áttelepülésemet követően. Jól voltak informálva. De ez egy másik történet.

V. FEJEZET

Melyben az ifjúnak lehetőség adatik arra, hogy valóban bizonyítsa érettségét.

A FELNÖTTÉ VÁLÁS ÉVEI.

Elvtelen szolidaritás miatti exmatrikulálásom után az erről szóló emlékezésben elmondott szomorú körülmények között hazaérkezvén, a család teljesen összeomlott állapotban várt. De ahhoz képest, hogy 14 év tudatos munkája omlott össze, nem is volt drámai a helyzet. Tűrőképességünk megnőtt és szüleim szeretete és szívóssága határtalan volt.

Az elkövetkező heteket a minden kapcsolat megmozgatásának kísérletei és az ezerféle tanács meghallgatása jellemezték. Egy időre ki is küldtek egy Búza nevű községbe, hogy ott felcserkedjek. Magam azonban tudtam, hogy ez az út nem vezethet eredményre. Megköszönve Baumgarten doktor szamosújvári főorvos segítőkészségét, aki kockázatot vállalva is bele akart nyúlni sorsomba, összepakoltam és elindultam Máramarosba. El kell mondanom, hogy ez a nagyszerű ember, kivel haláláig levelezésben voltunk, annak a Bányai (Baumgarten) Lászlónak volt a testvére, aki mint bukaresti gyászmagyar, a legtöbb szégyent hozta a fejünkre és rengeteget ártott az erdélyi magyarságnak. Egy töről fakadt két ember így különbözhet egymástól, akár a mesékben. Baumgarten Sándor bácsi egyike volt azoknak az egykori diáklap szerkesztőknek, kik a „Bakter” című kiadványuk miatt bajba kerültek. Valamennyiüket ki akarták csapni az iskolából. Anyám, mint a város sztár színésznője, az egyik operettbetétben, az iskolaigazgató páholya felé fordulva, beleszötte dalába, hogy „bocsásson meg a 13 diáknak”. Nagy botrány volt, majdnem megbüntették őt is. Az igazgató szíve azonban megpuhult. És a kis diáklap szerkesztője, 40 év után a művészno kicsapott fia mellé állt.

Visón Kapusán Gyuri, a néhány évvel azelőtt végzett vásárhelyi diák várt. Ekkorra már voltak a városban kapcsolatai. Nem akkorák azonban, hogy az uránbányába bekerülhessek. Itt akartam ugyanis vezekelni, mivel – fontos elvtársak szerint - ez volt a legelismertebb tisztítótűz. Csalódnom kellett. Gyuri azonban nem adta fel. Egy aprótermetű cigány káderes betege révén, protekcióval jutottam be az ólombányához segédmunkásnak. Döntő pillanat, meghatározó esemény volt ez.

A bánya irodájából a Wasser-Catarama nevű munkahelyre küldtek ki, ahova 1700 m. magasságba csak gyalog lehetett felmenni. Innen kellett a brigádnak friss járatokat és aknákat készíteni. Készült egy olyan függőleges akna is, amely Wasser-Cataramat az alatt levő Május 1 bányával kellett majdan összekösse. A heti ételmet fel kellett cipelni a hátunkon. Apró, gerendából tákolt barakkokban laktunk. Munkatársaim máramarosi románok, úgynevezett oasánok voltak. Azonnal látták, hogy más világból érkeztem és bármennyire is hihetetlennek tetszik, sok emberséggel vettek körül. Mindenre megtanítottak, nem kívántak tőlem lehetetlent. Sorstársuk voltam, aki olykor az élet más területein adhatott nekik tanácsot. A doctoraş (doktorika) névre hallgattam és keményen

dolgoztam. A vezető mérnök kolléganő feleségével együtt volt ott. Szintén barakklakók voltak. Néha, ha elbeszélgettünk, nagy elismeréssel szólt 56-ról és tisztelettel beszélt a magyarokról. Popescu Gil volt a neve, feleségét Bebe néven becézte. Konstancán született Dobrudzsai románnak. Hétfégre szállás kellett a faluban is, az ő szállásadójuknál még volt egy üres veranda kiadó, oda húzódtam szombatról vasárnapra virradó éjjeleken. Ilyenkor beszereztem a puliszkalisztet, burgonyát, szalonnát a következő hétre, magamnak pedig rakott krumplit készítettem. A községben lehetett venni tojást és tejet is. Ezeken a napokon még a bányászklubba is el-elmentem és nagyszerű asztalitenisz mérkőzéseket vívtam ismeretlenekkel. Brigádom tagjai lelkesen szurkoltak.

A vasárnap fontos nap volt a faluban. Ekkor gyűlt össze a fiatalok a Moldamin (Jászvásáron, Moldovában gyártott tartós hatású penicillin) adag megkapására. A rendelő előtt volt a táncmulatság és a szifilisz fiatalokat innen szólították be a rendelőbe a heti szűrésre.

Aztán vasárnap délután elindultunk felfelé. A gumicsizma kizárólagos lábbeli viseletünk volt. Nem csak a sár és nedvesség, de a rendkívül elszaporodott viperák miatt is. Kis Úttörő géppel le is fényképeztem egyet. Egy alkalommal sorban kúsztak különböző méretekből, mintha egy család lett volna.

A geodéta Nea Licocel (Likocsél) – minden rosszindulat nélkül – hazafias dalocskákat énekelgetett. Köztük ilyen is (nyers fordításban): A Dnyesztortól a Tiszaig repül a mi légi járatunk! Pontosan emlékszem a dalra. Eszébe sem jutott, hogy ezzel valakit sérthet. Aranyos, barátságos, segítőkész, borszerető ember volt.

Barakkomban este a menyéteket és mezei egereket ki kellett hajtanom az ágyamból, már ott szenderegtek a pokróc alatt. Az esti puliszkát együtt főztük meg az oasánokkal és szokás szerint cérnával vagdosva osztottuk szét a kérges kezű munkatársak között.

Augusztus 23-án a nemzeti ünnepen bejártam a mérnökékkal Máramaros csúcsait a Nagy Pietroszt (Horthy csúcs), Puzdrát, Torójágát. Az első kis hó már akkor lehullott.

Aztán bekeményített a tél. A lehetőségek egyre szűkültek és a munkát a munkatelep nem folytathatta. Megváltak alkalmazottaiktól azzal, hogy tavasszal visszavárnak. A kirendeltség jó munkát nem csak anyagilag jutalmazta, de írást is kaptam, élmunkás igazolást. Ezt a papirost egyetlen ember akarta visszavonni tőlem, mint osztályellenségtől, ez egy Járinka nevű, állítólagosan magyar ember volt. Durva külsejű, durva beszédű, nagy, barátságtalan ember képére emlékezem.

Az igazolást azonnal elküldtem az egyetem káderosztályára és munka után néztem. Nekem nem volt veszíteni való időm.

Kedves munkatársaimmal soha többet nem találkoztam.

Nem volt könnyű az újabb elhelyezkedés. Kemény, vezeklést jelentő munkahely kellett. Végül is aranyosgyéresi rokonaim vetek pártfogásukba s a nagy iparvárosban sikerült helyet kapnom. Egy építőtelepen lettem segédmunkás. Úgynevezett mozaikárok (burkolók) mellé osztottak be. Akkoron ez kemény munka volt. Nem olasz csempéket ragasztgattak, hanem betonba kevert kőszemcsékkel burkolták a mellékhelyiségeket, lépcsőket csináltak és konyhák betonját öntötték. A legnehezebb a vége volt, mikor is kézzel, egy vaskampóval kellett az egészet „raskétázni”, felcsiszolni. Nekem ebben a végzetes a cementes zsákok felcipelése volt. Az állásokra kellett a nehéz zsákokat felvinni és hiába erősödött már meg a karom, a derekam nem bírta. Első gerincsérvem s valószínűleg a második gyökere is innen származik. A brigád jól teljesített s ez feltűnt a vezetésnek. Egy magyar fiatalember volt az egyik szakí és egy félig cigány leány a másik. Bár itt nem beszéltem arról, honnan jövök, s ki vagyok (ez nem a jóindulatú hegyi környezet volt), valami nekik is gyanús volt. Minden este Marika egyszer megjegyezte: kár magáért Pista, tanulhatott volna valamit.

Lakásomról és ellátásomról pusztakamarási unokabátyám Szász István és Radó Margit néni távoli rokonom, illetve annak férje Bihari Jóska bácsi gondoskodtak.

Unokabátyám, akit a családban – mint előbb már említettem – csak Kicsi Pistuként emlegettek, mezőgazdász volt és a vidéket járta, felesége tanítónősködött. A jóságos mezőség darabjai voltak ők is. Velük egy szobában aludtam és reggel munkába menet ott volt a kikészített tízóram. Estebédre Margit néniékhez mentem. Esetenként még programokat is próbáltak csinálni nekem. Moziba mentünk a kultúrházba vagy nagyokat beszélgettünk. Karácsonyfadíszeket készítettem nekik hungarocellszerű anyagból.

Időközben megtudtam, hogy a műemlék restauráló vállalatnál egy kényes és nem létező szakmához kellene szakember. Arra is fel kellett készülni, hogy esetleg ténylegesen soha nem kerülök vissza az egyetemre. Jelentkeztem hát az ólomkeretes ablakkészítést elsajátítandó. A munka összes fázisát meg kellett tanulni. A restaurálandó ablakok előtt állást kellett építeni, leszedni a régi és felrakni az új ablakokat, de főleg elkészíteni azokat. Ólomtömbökből, primitív módszerekkel öntöttük ki a pálcákat, melyeket egy okos kis gépen áteresztve, elkészült az ólomkeret. Utána kezdődött az ablak összeállítása a színes üvegekből egy deszkalapon majd a rézzel való bekeretezés. Rövidesen nagy teljesítményeket értünk el háromtagú brigádunkkal. Kolozsváron voltam és a Farkas utcai, meg a Szent- Mihály-templomot restauráltuk. De mi készítettük Vajdahunyad várának ablakait is. Ez már sokkal kellemesebb időszak volt. Esténként a régi barátokkal kószáltunk a városban, melyet ekkor még csak félig sikerült kiforgatni önmagából. A telep bukaresti mérnöknőjének udvarolgattam – nem kis sikerrel – és ez visszaadta önbizalmamat. A munka kemény és veszélyes volt több szempontból is, de akkor ki törődött ezzel. A munkatelep anyagi helyzetét felvirágoztató teljesítményeinkből fizethették a kalotaszegi kőfaragókat is. Mindenki szeretett és becsült. Jöttek itt is az élmunkás igazolások. És mentek a káderosztályra.

Anyám is elutazott ismét Marosvásárhelyre és a félelmetes rektort barlangjában kereste fel, beszámolni arról, hogy utasítását betartva nehéz fizikai munkát végzek.

Bágyuj Lajos restaurátor kérésére a körbeállványozott Szt. Mihály-templomról olyan rajzot készítettem néhány hónap alatt, melyen minden egyes kő méret szerint szerepelt és bejelöltem a kicserélendő darabokat. Ezt a felmérést nagy alaposággal készítettem, szabadidőmben, társadalmi munkában.

Aztán egyszer csak elküldtek üdülni egy élmunkásüdülőbe, a tengerre. Ott ért a távirat, hogy azonnal jöjjenek haza, mert visszavettek az egyetemre. Érzékeny búcsút vettem a közben Konstancára helyezett mérnöknőtől (Grigore Liana volt a neve és a kolozsvári belgyógyász professzornak volt az unokahúga) és hazarohantam.

Két év veszteséggel, ismét egyetemi polgár voltam.

De most már nem az 1954-béli ijedt 16 éves kamasz.

VI. FEJEZET

Melyben hőszünk elnyeri kitartásának méltó és méltatlan jutalmait.

AZ UTOLSÓ KÉT MAROSVÁSÁRHELYI ÉV

Új évfolyamomra a bevonulás csodálatos volt. A kirúgás és a kósza hírekből hallott viszontagságok mítosza lengett körül. Az évfolyamon most már nem én voltam a zöldfülű, hanem én voltam az idősebb. Sokan még emlékeztek is reám, hiszen amikor engem kitétek, ők harmadévesek voltak.

Tinkl Zsuzsi drága kedves kis kolléganőm nem félt a megbélyegzettől. Már tartotta nekem a helyet a kettes belgyógyászat előadótermében. Horváth professzor úr és Olosz Egon pedig tartották igen tanulságos előadásait.

Lakni ismét a Vikkend-telep mellett levő kis Maros-parti, egykor Engelsnek, most Nufáruuinak nevezett utcába mentem, a Meggyesfalvi családhoz.

Andris barátom, akit nem végleg, „csak” egy évre tettek ki, már a hatodévre készült, nekem az ötödév újrakezdése maradt. Megint együtt lakhattunk. Ezúttal harmadik társunk már új ember volt. A gyógyszerészeti technikum elsőévese, Farkas Lacika Csíkból jött. Lacika jó tanítvány volt, nem jelentkeztek kisebbségi érzései, hamisítatlan kis góbénak bizonyult és jól éreztük magunkat együtt. Hallgatott reánk. Kis rádiókon ismerkedett a komolyzene szépségeivel. Tömtük a fejét. Értékes embernek ismertük meg. Kár, hogy az ő sorsáról is csak közvetett hírekből tudtam értesülni. A tesztdzések folytatódtak és igen jó érzés volt, amikor a Vikkend-telepen Orosz Albert (Kuca) barátommal találkoztam s ő megjegyezte: „na, te jól megkajakosodtál!” A nehéz munka és a rendszeres tesztdzés nem volt eredménytelen. Ekkor kezdődött Kerek Pistával – sajnos már elvesztett – kiváló kollégánkkal is sok évtizedes barátságunk.

Félévkor tanáraink nem vizsgáztattak újra, szó nélkül írták be az előbb már kiérdemelt jegyet. Az évfolyam becsült. Újvári Imre, dékánunk fia csapódott mellém. Valamiért ragaszkodott hozzám. Ő már nősülés előtt állt. Nem volt rossz viszonyom az évfolyam politikai potentátjaival sem. Nem voltak azok a vad emberek, kikkel két évvel előbb kellett megharcolnom.

Az idő gyorsan telt. Az egész család istápolta. Minden nap máshoz mentem „sorkosztra”. Apám ekkor már olyan kis jövedelemmel rendelkezett, hogy nem kértem tőlük lehetőleg semmit. Tagadtam, hogy bármiféle gondom lenne. A beosztásom szerint hétfőn unokabátyáméknál Fülöp Babuéknál, kedden nagybátyáméknál Szász Feri bácsiéknál a Tolvaly családnál, szerdán Szalkai Bubiéknál - Kicsiként emlegetett bűbajos unokanővéreméknél, csütörtökön Zsuzsi nénémnél - Spánieléknél, pénteken ismét a Szász-Tolvaly családnál, szombaton Kolumbánéknál - Buba nénémnél és vasárnap Fülöp Gyuriéknál - Ilus nénémnél étkeztem.

Eljött a tél és az egyetem mindenható rektorát bírálat érte. Nem fektet kellő hangsúlyt a sportra. Azonnal összeállították az egyetem téli sportcsapatát és már a Bucsinon is voltunk a főiskolai bajnokságon. Félelmetes rektorunk félcipőben állt a hatalmas hóban és torka szakadtából drukkolt nekem „hajrá kicsi elvtárs” üvöltéssel, mikor az 1500 méteres sífutásban győzedelmeskedtem. Alpesi síben is szereztem két érmet és igen büszkén tértem meg első hivatalos sportsikerem színhelyéről. Andrissal

rendszeresen jártuk az uszodát és repesztettük a métereket. Edzőnk, Fülöp Gyuri unokabátyám kedves felsége, Geta volt. Ma is fel tudom idézni az egyetem alagsorában működő párás kis uszoda illatát.

Év végén számomra fájó, de mégis kellemes pillanat volt Andris barátom végzése! Mikor kikísértem az állomásra éppen szülészeti, éjjeli gyakorlatom volt. Ki kellett lógnak egy órára. R. adjunktusunk tüzet okádott. Azóta is tudom, hogy nekem soha semmi szabálytalanság nem sikerül. Nem sokkal ezután történt az eset, melyet az Isten nem ver bottal kategóriába is beilleszthetünk. A nevezett adjunktus szülést vezetett le. Nehéz ügy volt. Az anya nem kellett volna felvállalja. Miért csinált ekkora marhaságot, mennydörgött R. Szegény vajúdó nő halkán megjegyezte, hogy ő volt terhesség megszakításon, de mégis gyerek lett belőle. Ki volt az a marha? kérdezte R. Az adjunktus úr, szólt a válasz. A jelenlevők nem tudták palástolni röhögésüket.

Egy másik történetre is emlékszem a szülészeti gyakorlatokról. Reggeli átadáskor valaki Semmelweist emlegette. Zimmelweis is azt mondta már, szólt a szöveg. Izsák doktor, ki szellemességért nem járt a szomszédba, így kezdte válaszát: Ha a kérdést Zimmelweisi Zimmel nézzük...stb.... nagy volt a derűtség.

Andris tehát elment. Vakációban még elutaztam Váradra és a Belényes melletti Gróza Péter városba költözködésüket (ekkor már boldog fiatal házaspár volt) magam is igyekeztem fizikai jelenlétemmel előmozdítani.

Ezen a nyáron is elvittek katonai gyakorlatra, Nagyváradra. Ez a periódus a kolozsvári román egyetemen járó román kollégák körében alakított ki ismeretségeket. Közöttük voltak évtizedekig tartók is.

Aztán eljött a hatodévszázad.

Különleges dolog volt az egyetemen hatodévesnek lenni. Nem volt már kire felnézni, eltűntek a csapásverők. Mindenki ránk figyelt.

Lakásom továbbra is a Maros-parti házikó maradt, melyben ketten laktunk Farkas Lacikával. Évfolyamtársaink gyakran látogattak meg. Jó bulikat rendeztünk a tisztesség határai között. Laci jó kapcsolat volt a „Dögi” felé. Ez volt a neve a diplomás asszisztensképző intézetnek. Bőségesen voltak itt lányok és gyakorta jártak le a kis szobába. Volt olyan is, aki ide vette be magát tanulni. Érzelmi szálak is szövődtek, de nem lett belőlük semmi komoly. A fő hangsúly mégis a végzésen, a tanuláson volt. Ebből az időszakból Jakabos Jutka nevét nem fogom elfelejteni.

Ekkortájt legtöbbször Újvári Öcsi járt oda. Bár otthon, mint nős embernek, volt saját szobája, szívesen tanult velem. Szünetekben jókat beszélgettünk. Ő és nővére Dani (!) a motorok nagy ismerői voltak. El is motoroztunk egyszer Kolozsvárra. Dani nagyon okos asszony volt, tapasztaltabb is nálunk, már túl egy váláson. Igen sok szeretettel emlékezem rájuk és egész családjukra. Imre bácsi hozzám rendkívül jó volt és Édi, Öcsiék édesanyja, aki nagyon szépen festett, éreztem, hogy szívből szeret. Valószínűleg jó társaságnak tartottak a kissé bohém, de igen barátságos és jóbarát Öcsi számára. Édi reám hagyott képei ma is itt függenek rendelóm falán. Ők már eltávoztak az élők közül.

Felejthetetlen Vikkend-telepi evezések és napozások, úszások a Betonlapoknál, séták a Hétfákig (bár már akkor sem voltak heten), tele a fiatalság minden szépségével, bájával. Egyszer a csónakban gitározva valaki felfordította azt és Cédula Robi az évfolyam legmagasabbja, neves kosárlabdázónk, a gitárt félkézzel a levegőben tartva úszott ki a Marosból.

Megélhetősemet elősegítették a zenekarral, vagy más társaságokban beugróként vállalt gitáros fellépések. Esküvőkre, bálókba jártunk szombat esténként. Nagy megtiszteltetés volt, hogy az egyetem zenekarában is gitározhattam. Azt hiszem ez a Timpanon utód zenekar volt az utolsó fellángolás, mint ahogy mi voltunk az utolsó igazán magyarul végző évfolyam is.

De sikerélmény volt az is, mikor a tavaszi járvány idején felállított influenza kórházban a „kettes bel” melletti bőrklinika termeiben, osztályt bíztak reám. Ráadásul én kezelhettem Fazakas János elvtárs édesapját. A fekete Volga sűrűn fordult meg arrafelé. Fazakas János, ha jól tudom miniszterelnök-helyettes is volt, de élelmezésügyi miniszter is és számos pártfunkción ment keresztül - vagy az rajta. Blénessi nevű titkárával a magyarok ügyeinek egyetlen égi patrónusa volt. Hol sikerrel, hol nem, de mindenkor a remény sugarával fordultak hozzá a magyarok.

Év végén kedves esemény volt egy egyetemi kirándulás a fővárosba és a deltába. Kupémban 7 lánnyal utaztuk végig a kirándulást és soha el nem felejthető kedves emlék marad ez a tréfás, kedves együttlét. Orvosnők, színésznők, fáradt családanyák, tragikus sorsú anyák vannak azóta közöttük, de szépségük, bájuk, barátságuk s az összetartozás érzésének fel-felbukkanó töredékei ma is melengetik szívemet. A deltában találkoztunk a nemrég elhunyt tengerbiológussal, az akkor még ifjú titán távúszó és pólózó kolozsvári Müller Cugával. Egész életére ott maradt és a konstancai egyetem professzora lett. Nemrég hallottam tragikus halálhírét. Cuga extázisba volt a hatalmas magyar leányszállítmány láttán. Összehozott minket a tulceai görög patikussal, aki magyarul is beszélt. Nála sütöttük a halat hajnalig, majd a holdfényben fürödni mentünk az öbölbe. Mikor a határőrség reánk reflektorozott, Cuga csak odakiabált a katonáknak. „Să trăiți, am înțeleș” (Igenis- megértettem) mondták azok és mi vígan úszhattunk volna Törökországig. Hogy honnan volt ő ott ekkora hatalom, ma sem tudom?

Az államvizsga dolgozatot üzemek egészségügyi vizsgálatából írtam. Itt szembesültem először azzal a kérdéssel, hogy megírható az igazság vagy sem. Én megírtam. Szerencsém volt, mert a vaskos dolgozatnak sikere lett.

A ballagás kellemes színfoltja volt, hogy a város egyik „hölgy sztárja” Kakuts Ági a filharmónia karmesterének Szalmán Lorándnak későbbi felesége hozott nekem virágcsokrot és ajándékot. Szüleim és egész családom boldogsága határtalan volt.

Az államvizsga nagy stressznek bizonyult. Tudtuk, hogy a „kirúgottak” speciális bánásmódban részesülnek. Esetemben ez annyiban nyilvánult meg, hogy marxizmusból, hivatalból hetest kaptam és a sebészet vizsgán ahol az azonos esetet húzó, bestresszelt kolléganőm az általam lediktáltak alapján tízest kapott én ismét hetessel kellett beérjem. Vizsgáztatóm (nem nevezem meg) ennyit kérdezett: Maga az, aki ki volt rúgva? Igen, válaszoltam. Aztán beírta a jegyet. Az átlagomat azonban nagyon nem tudták már ezzel lerontani. Az őszi országos teleszpíkeres helyválasztáskor irigykedve nézték, hogy megszerzem Kolozs megyét. Erdélyben maradtam, orvos voltam.

VII. FEJEZET

Amelyik megismerteti az olvasót a kor egy erdélyi magyar értelmiségijének pályakezdésével.

AZ ERDÉLYI KÖRZETI ORVOSSÁG ÉVEI.

A Kolozs-tartományi hely megszerzése fölött érzett öröm nem volt teljes. Kolozsváron ugyanis következett a megyén belüli helyválasztás. Itt már nem lehetett konkurálni a helyben végzetekkel, kiknek rokon - baráti – többségi kapcsolatai behálózták a tartományt.

Ráadásul, ha jól emlékszem, ketten voltunk magyarok.

A választásra a legkülönbélebb kiskapukat találták ki. Nem csak a házasság és gyermek, de a beteg családtag is érv volt, amit csak a helyszínen tudtunk meg. Bizánc kapuja nyugatra tolódott. Módszerei gyökeret vertek ott is. Végül 26 személyből az első 5 közül a huszadik hely mögé sorolódtam. Nem sok választani valóm maradt. Egy mócvidéki falu – Avram Iancu, egy Beszterce vidéki – Galați Bistriței és a szilágysági, Zilah rajonbéli Kusaly. Kusaly kis vegyes község volt, ahova a körzetközpont azért került, mert románok is lakták a 3000 magyar lakossal bíró Diósad csupán a körzet egyik faluja volt. Ide tartozott még Kirva, ahol a fél falut Racolta (Rákolcá) vagy éppen Racoți (Rákóczi) néven jegyezték és tiszta román falu volt. A jobbágyok ugyanis valaha, uruk nevét vették fel. De a körzet része volt Erked, a másik tiszta magyar falu, ahol évszázadok óta egymás között házasodtak és csak Nova bort fogyasztottak, az ezekkel járó szomorú következményekkel. A legkisebb település Bocșița, a már tiszta román Magyarbaksa volt.

Dr Topán Miklós, ahogy a magyarok, dr. Nicolae Topan ahogy a románok nevezték, már régen rajoni főorvos volt. Miki bácsi magyar nyelven gyözködött, válasszam Kusalyt, nem bánom meg. Néha hazaenged a száműzetésből és barátságos emberek lakják a körzetet. A döntő azonban más volt. Diósadon dolgozott Sinkó Zoltán kebelbéli barátom, osztálytársam, gyermekkorom tanúja, mint magyar nyelv és irodalom tanár. Igent mondtam tehát.

Eljött a november 1. Valamilyen okból Zoli is ekkor ment vissza Kolozsvárról Diósadra, így együtt utaztunk. Már az érkezésem furcsa volt. A rajonnál nem is tudtak rólam. Miki bácsi sehol. De nem problémáztak. A tekerős telefonon ment a jelzés a tanácshoz, doktor érkezik, szekér legyen az állomáson. Ezután jöttem rá mit jelent Kusalyban lenni. Kolozsvárról gyorsvonattal jutottunk el, a célunkkal ellenkező irányba levő Dézsre. Innen személyvonat vitt Zsibóra, Wesselényi városába, majd másik személy Zilahra. Újabb vonatcseré és a Vitéz Mihály és Basta idejében híres Goroszló kis állomásán kellett leszállni. Ettől a ponttól, ha nem volt tartós száraz idő, gyalog, gumicsizmával kellett sok kilométert kutyagolni Kusalyig. Jó időben a szekér használható volt. Út nem létezett. Semmiféle út!

Az állomáson Bogdan Vasile kocsis (Vaszilika) várt nagy tisztelettel. 40-50 közötti öszülő román parasztember volt. Elindultunk Kusaly felé. Kusalyban valaha országgyűlést is tartottak és a domb tetején álló kis gótikus református templom mellett az egykori magyar népiskola vályog épületében volt a diszpenzár, vagyis az orvosi rendelő és a szülőotthon.

A most leírandó viszonyokat nem fogják elhinni. Szálláshely, vagy kozmetikai lehetőség nem volt. A rendelő előtt álló kútban szárazság idején nem volt víz. A személyzet összetétele is érdekes volt. Legfőbb segítőtársam az útkaparóból egyik napról a másikra szanitárnak kinevezett másik Bogdan fiú, Alexandru, pontosabban Rupiu volt. Mellette dolgozott a bába traktorista férje, aki a parasztek bőrén ekkor tanulgatta az injekciózást. A bába – titokban Rupiu imádottja – fiatal volt, de nem ügyetlen. A takarítónő, Ana néni maga is bábáskodott, ha kellett, és ha éppen nem volt holtrészeg. Egy szintén Bogdan család-béli jólelkű, csípőficamos félig magyar takarítónő, Lucreția (Lukrécia) és a már említett kocsis, magyarosan írva Vaszilika, egészítették ki a csapatot. Diósadon dolgozott egy Hossu nevű, nagy román családból származó, lezüllött, súlyos alkoholista szanitár. (Nagybátyja a bebörtönzött és mártírnak számító román görög katolikus püspök volt. Romániában ezt a vallást, a román kultúra európai vonulatának létrehozóját, egy tollvonással megszüntették és beolvasztották az ortodox – tehát görög keleti – vallásba. Az a pap, aki ezt nem vállalta, mehetett a börtönbe vagy a Duna-csatornához. Becsületükre legyen mondva, sokan vállalták a mártírságot is) Hossu látta el a 3000 magyart. És később Sinkó Zoltán tanár úr, aki besegített az injekciózásban is.

A felszerelés nem volt túl bőséges. A gyógyszerpont gyógyszereit havonta egyenként kellett megszámolni. Nem dobozonként, hanem tablettánként. A tablettákat az asztalon tologattuk. Rupiu még meg is nyalta az ujját, hogy ne csússzon. Muszáj volt, mert az ellenőrök sűrűn jöttek és keresték kákán is a csomót, hogy zsarolhassanak. Nagyszámú rozsdás műszer, néhány szike és tű. Pontosabban 13 injekciós tű és öt paratus, melyekben a 9 fecskendő valamelyikét szeszenben tárolva hordoztuk és fazekakban sterilizáltunk, miután ezt a szigorú igényemet bejelentettem. A tűk egyik tárolási helye volt igen különös. Egy részük ugyanis, mint legbiztosabb helyre Vaszilika kocsis hajtókéjába volt beleszúrva.

A faluban a traktort ismerték, autót nem sokat láttak. Mentő nem tudott bejönni. A megyei főorvos is a szomszéd faluból a hegyen át gyalog jött ellenőrizni.

A fenti körülmények között évente sok ezer oltást kellett elvégezni és pontosan jelenteni. A gyermekhalandóság javítása érdekében a csecsemőhalált rettenetesen megtorolták. Mikor odakerültem százalékokban számolták a halálozást, mikor eljöttem 0 volt, de közben az első évben még volt egy-két halottam, köztük egy ott teherbe esett, tehát nyilvántartásba vett anya gyermeke, későbbi születése helyén Sulinán a Dunába fulladt. A megyei inspektor velem rendezett hatalmas skandalumot a csecsemőhalál miatt. A statisztika az statisztika. A terhes itt volt regisztrálva. Persze az ellenkezőjét nem jutalmazták. Voltak azonban elrettentő módszereik a felelőtlen sokgyerekes családok felé. A halott csecsemőt az egész falu szeme láttára, a házról levett ajtón az udvaron kellett felboncolni. Addig nem temethették el. Ez akkora szégyen volt, hogy mindenki meggondolta, miként ügyel a gyerekekre. Első évemben volt részem hasonló élményben.

Megérkezésemkor nagy ünnepségbe szottyantam. Az előttem fegyelmi vétség miatt két évig ott dolgozó temesvári sebész, Fufezan Vasile doktor éppen búcsútorát ülte. Vérmes román parasztyerek volt Fufezan kolléga, élvezte a paraszti élet minden örömét és semmit sem hagyott ki. A falu asszonyai tudták hozzá a járást. Jó orvos volt. Csak azt nem értem, sebész létére, hogy túrte meg az előbb elmondott viszonyokat. Ezenközben kissebészettel művelt és az útkaparót kitűnően betanította az asszisztálás művészetére. Annyira, hogy Rupiu, mint kiderült, önállóan operált lipómákat. Hogy foghúzással is foglalkozott? Bevallom az enyémet is ő húzta ki. Olyan idő volt, hogy 35 kilométert kellett volna gyalogolnom a fogorvosig. A fogászkodás és a kissebészeti kényszere rányomta bélyegét itteni tevékenységemre. Ma már nem merészelnék olyan

beavatkozásokat elvégezni, melyekre rákényszerültem. Traktorbaleset csonkolással, a traumás amputáció befejezése, stb. De ha út nem volt!...

Szóval Fufezan doktor ünnepelt. Nagy barátságossággal ültetett maga mellé és nekiláttunk a birkagulyásnak. Hogy én akkor miket meg bírtam enni büntetlenül az szinte hihetetlen. Távozó kollégám teljes jóindulattal oktatott ki a helyi sajátosságokra és felhívta figyelmemet a veszedelmekre, kitérve a politikára, a rossz borok lelőhelyeire, és a tolakodó, valamint a szótlan nőszemélyekre.

Egyedül maradtam.

Ekkor fedeztem fel, hogy a szobám, mely egy hegybevált odú volt, nem rendelkezik ablakkal és rettenetesen dohos. Enni a hegyen közelemben egyedül lakó Püsök Istvánékhoz, Etelka néniékhez jelentkeztem be. Sajnos már a harmadik napon nagykanállal ettünk. Etelka néni élettől duzzadó egyetlen fia egy építőtelepen lezuhant és szörnyethalt. A nagy tort és a virrasztás egész éjszakáját a családdal töltöttem. Ismerkedtem a faluval. A rendelő mellett volt a református templom és a papi lak. Péli Sándor tiszteletes úr – korombéli ember – és felesége nagy szeretettel, Istenes szívvel fogadtak, mint valódi kálomistát. Sok kedves órát töltöttünk együtt és barátságunk máig tart.

A falunak román tanácselnöke és pártinstruktora volt. Az elnök Ardelean névre hallgató nagy bika, durva ember volt. Buta, mint az éjszaka és ravaszkodó. TSZ elnöknek viszont egy Gergely nevű magyart választottak. A bajok a pártinstruktorokkal voltak. Ezek ugyanis azt követelték volna, hogy a szülőotthon nevetségesen sovány raktárából, ha van szülés ha nincs, állandóan főzessenek és őket ingyen kosztoltassam. Ez nem volt lehetséges és készen állt az ellentét csírája. A kikerkező instruktor gyakorta szállást is nálunk kért. Ilyenkor szűkös fa adagunk vészesen megcsappant. A szomszéd Diószad magyar vezetősége is román (elrománosodott?), de magyarul tudó pártinstruktort kapott. Crişannak hívták. Nagy gazember volt az ördögadta. Tekintélyét fitogtatandó egyszer télen hótorlaszokon át odarendelt egy szüléshez a cigánysorra. Mint kiderült a kocsmában kiabálta, hogy az ő parancsára az orvos is ugrik. Át is mentem istállólámpával a hegyen. A lámpa csak kis ideig égett, de a viharos szél kioltotta. A farkasok pedig ordítottak. A kedves olvasónak ez hihetetlen, de így igaz, a farkasok ordítottak. Telefonpóznától-póznáig haladtam a jellegzetes zúgást használva tájékozódásomhoz. Megérkezvén, a cigánysoron sötét fogadott. Később a felcsernél tudtam meg, hogy az említett szülés vezetése mellett, két napja lezajlott és semmi ok nem volt az áthívásomra. Mikor a vendégházba be akartam menni, hogy reggelig megmelegedve hazatérhessek, Crişan hangja szólalt ki kopogtatásomra: - „Párttag vagy? Hallod e te doktor!?” Nemleges válaszomra így szólt: „Akkor itt nincs keresnivalód, mehatsz, ahova akarsz.” És mentem. A rendelés helyéül szolgáló kis vályog jégveremben kukoricaszárakból raktam tüzet és mikor a hajnal felderengett, hazabaktattam. Az egyik távirópóznától 40-50 méterre ott volt a farkasok nyoma. Ez ott megszokott dolog volt. Érdekes módon, télen soha nem láttam meg őket. Nyáron találkoztunk barangolásaim során, és ha megálltunk reánk néztek és megfordulván tovább álltak.

Meg kellett teremteni az emberi lét feltételeit. Bár az étel dolgában, hála igénytelenségemnek, nem szenvedtem hiányt, Etelka néni hatalmas adag falusi kalóriát biztosított nekem naponta, de a lakásviszonyok nem voltak elfogadhatók. Így aztán Vaszilikával kiástuk a hegy oldalát egy darabon és ablakot vágtunk a vályogfalba.

Ettől kezdve az északias gödörből némi fény is beszivárgott a kriptasötét, nedves szobába. Falai pirosak voltak. A díványon hatalmas vérfoltok éktelenkedtek a szülőotthoni múlt jeleiként. Volt még egy rozszant asztal és szék is.

Még egy dolog nyomasztott. Tudtam, hogy bármilyen szerényre is fogtam vásárhelyi igényeimet, szüleim némi adósságot halmoztak fel neveltetésem során. Ennek törlesztése elsőrendű feladatomból volt. A hálapénz ott is divatozott, de annak mennyisége igen szerény volt. Jöttek viszont természetbeni adományok, és enyém volt a rendelő kertje, szilvafáival.

A falu legnagyobb nevezetessége pálinkája volt. Az itt főzött pálinkát, még két szilágysági faluval egyetemben az amerikaiak rendelték meg. Persze az ő fura ízlésük szerint, Tordán állítólag még egyszer átfőzették mazsolával. Hogy ez igaz vagy csak ott mesélték, nem tudom?

Nem volt viszont jó híre a helyi nova boroknak és csigereknek. Inni viszont minden háznál kellett. Viszolygásomat legyőzve a poharat szájam elé vittem, majd itt-ott letettem. Mikor a beteggel kezdtem foglalkozni, Vaszilika felkapta és megitta. Így szólt ugyanis egyezségünk. Szegény kocsisomat gyakorta kellett a kétkerekűbe feltámasztatva, a lovat kantárszáron fogva hazavinni.

Én mindenestre a kert szilváját gondosan összegyűjtve pálinkát főztem, és azt Kolozsvárra becipelve elkezdtem az adósság törlesztését. Odafele a legelképesztőbb csomagolásban hordtam haza mindent, amit csak tudtam. Az átszállások borzalmasak voltak. Otthon azonban úgy tűnt, hogy egy Kánaánból érkezem.

De pálinka volt a valuta a Sanepid (KÖJÁL) raktárosánál is. Pálinkán vettem még tüket és fecskendőket és egy rossz mikroszkóphoz tükröt. Helyesebben az ezekhez szükséges kiutalót. Napos időben vérképeket nézegettem. Villany ugyanis nem volt. A megyei főorvos legnagyobb megdöbbenéssel tapasztalta rajtaütésszerű ellenőrzésekor, hogy az ablakban állok és valamit bámulok. A mikroszkóp volt az. Nem hitt a szemének. Nagy lett a becsületem Karácsonyi doktor előtt. Persze nem olyan nagy, hogy jobb helyre kerülhessek.

Közben – mint ezt említettem – Sinkó Zoli barátom rendszeresen besegített a diósadi betegek injekciójába, de még tanácsadással is rendelkezésre állt. Mindkettőnk számára emlékezetes pillanat, mikor egy esős tavaszi napon az egyik széles utcakereszteződésben még visszaintettünk egymásnak. Lábszárig sárba süppedt gumicsizmáinkban néztünk egymásra, és nem tudtunk szólni csak rázott a nevetés. Mi mást tehettünk volna.

Miki bácsi szavához híven időnként elengedett az idegenlégióból. Tudta, hogy ezt másként nem lehet kibírni. Helyettesítésről ekkortájt szó sem lehetett.

Így kerültem haza 1962 karácsonyára is.

Kolozsváron Katz Pál barátommal találkoztam, kit ekkor vettek vissza az egyetemre és utolsó évét taposta. Színházba készültünk és nyakkendő problémák miatt felmentünk leendő feleségének szálláshelyére, a Buzás családhoz.

Az eset következményei végzetesek voltak.

Itt ismertem meg én is feleségemet.

Az új szerelem rózsaszínű hullámain könnyebben teltek a hónapok. Észre sem vettem, hogy ismét behívnak katonának, az utolsó kötelező penzum teljesítésére. Nagyváradon és Zilahon töltöttem el 3 hónapot. Két hó kiképzés, egy hó katonarvoskodás.

Leszerelés után volt az esküvő.

Otthon, családi körben, László Dezső a rokon és Hitel-tag, a Farkas utcai templom esperese adott össze minket.

Feleségem története is megtöltene egy könyvet.

Most azonban elégedjünk meg annyival, hogy az ízig - vérig Kolozsvárhoz kötődő szépasszony, szalmakalapjával ül egy traktor pótkocsijában és Kusaly felé haladunk. A traktor és a pótkocsi, melyben még 15-20 ember ült, rendkívüli szerencsének volt

mondható. Arrafelé ez sem volt megszokott. A tsz. mezőgazdasági munkáit igás állatokkal végezte és betegeimet, ha nagy volt a baj, a tsz-elnök által engedélyezett ökrös-fogat vonszolta az első mellékútig. Ez kb. 6-8 kilométerre volt, Goroszlónál.

Megérkezésünk feltűnést keltett a csendes falu életében. Mi pedig megkezdtük a fészekrakást. A rozoga bútorzatot javígtattuk, a falakra képeket (nem festményeket) raktunk, és a szobába több funkciónak megfelelő tárgyak kerültek. Valamennyi szükségmegoldás. A nyomorúságos kép ma hihetetlennek tűnne a múltba visszapillantani képes olvasónak. Járási főorvosom azonban az ellenőrzés alkalmával lelkesen dörzsölgette kezeit. Látszik, hogy asszony van a háznál, mondta.

Elhatároztam, hogy a borzalmas viszonyokon változtatok. Először a felszerelés javítására tettem lépéseket, minden módszert felhasználva azok beszerzésére. Ezután a körzet adminisztrációját tettem átláthatóvá. Idő közben kineveztek mellém egy felcseriskolát végzett fiatalembert. A neve Cosma volt de a „domnu felcser” névre szeretett hallgatni. Elsősorban az ő munkája volt, hogy mellettem az írott anyag rendezésével foglalkozzon. A legnehezebb feladat a tífusz- és tetanuszoltások elvégzése volt a felnőtt lakosság körében. A tífusz elleni immunizálás, meghatározott időközönként ismételt öt oltásból állt, ha jól emlékezem. Képzeljék el ezt egy ilyen közösségben, ilyen útviszonyok és ilyen felszerelés mellett. Számos helyen a kutyákat is reánk uszították. De jött a központi mentő ötlet. Vörös kereszt bélyegeket kellett eladni. Senki sem vett. Így aztán a bélyegek büntetésként szerepeltek, és ott ahol nem volt megfelelő latrina, negyed - vagy fél-ívnyi bélyeget is meg kellett vegyenek. Hogy ez nem törvényes? Hol volt akkor ilyen kérdés, ki ismerte ezt a fogalmat? Érdekes módon ezt már inkább respektálták. Persze latrina nem nagyon volt, különösen nem a román falvakban. A kert végében húzódó patak partján álló szilvafák közé egy lécet szegtek, s arról pottyantottak a patakba. Jobb helyeken a szilvafáról spárgán kukoricacsusza lógott papír helyett. Ha az oltást elfogadták, nem büntettünk a latrina miatt. Ez egy közegészségügyi nonszensz volt, de egyben központi elvárás is.

És oltottunk, oltottunk.

Minden nap más faluba kellett járnom. Szerencsés esetben a kétkerekű homokfutó (saréta) és Muci nevű lovunk elvontatott, de az esetek többségében ez nem volt lehetséges. Már az is jó volt, ha az üres kocsit a felszereléssel elhúzta a szerencsétlen pára. Ellátmánya után a Sanepid 30 kilométerre levő raktárába jártak a terület kocsisai és nagy harcot folytattak érte. A folyékony valuta itt is kellett. Ilyen küzdelem volt a Néptanáctól megszerezni az évi faadagot is.

Szóval gyalogoltunk, sokszor a hátunkra vetett lepedőbe csavart csecsemőmérleggel és egyebekkel. Az év 12 hónapjából legalább 10 hónapot gumicsizmában. A napi gyalogadagom 20-30 km. volt és ezt a legnagyobb természetességgel teljesítettem. Sötétben értem haza, és a nősülés előtt Etelka néniék szobájában fogyasztottam el a lehúzott petróleumlámpa fénykörében hagyott kalóriáimat, nősülés után felségem várt az ablakból kitekintgetve. Olykor a sötétség átláthatatlan volta miatt két lámpást is kített az ablakba, hogy lássam az irányt.

A fejlődés következő lépése már nagyobb erőfeszítést kívánt. Rábeszéltem a helyieket, hogy építsünk egy falusi kórházat és mellé egy kis orvos lakást. Központi támogatás nem létezett. A hozzávalókat helyi forrásokból gyűjtöttem. A munka elkezdése után magam is kevertem a maltert, és hajnalban a falut jártam önkéntes munkásokat toborozván. Egy dologban segített a járás. Ajtót-ablakot kaptunk. Egy teherautó lerakta a goroszlói út szélére és arra járó utasok értesítettek arról, hogy valószínűleg számunkra kiutalt árurol lehet szó. Azonnal ökrösszekereket menesztettem és hiánytalanul felvételezték az árokban ázó ajtókat, ablakokat. Napokig álltak az esőben. Ellopni nem lehetett, senkinek sem volt saját szállító eszköze.

Építkezés közben éltem át életem egyik legdrámaibb orvosi szituációját. Az egyetemen jó gyakorlati oktatást kaptunk s így sok mindent meg mertem oldani, olyan dolgokat, melyek most megoldhatatlannak látszanának. Szülést is vezettem, nem volt azonban szerencsém manuális lepényleválasztást csinálni. Mikor a szülőotthont, melyben évi 100-120 szülést vezettünk le, félig lebontottuk, hogy a toldást elkezdjük, szülönőt hoztak. Az előszobában felállított ágyon meg is szült. A szülést a takarítónő Ana néni vezette le, a bába valahol máshol járkált csecsemőt látogatni. Hazaérkezvén Ana nénit (Nana Ana) merev részegen találtam, a nő pedig vérzett. Vizünk nem volt. A legnagyobb szárazság idején, hegyi kutunk kiapadt. Ana néni nem hozott a völgyből, nem sokra becsülte különben is a vizet. Ráadásul a szülönő szellemileg visszamaradott és bányászfeleség volt. A férjek a Zsíl-völgybe jártak el dolgozni, ma is ezeket rettegi Románia.

Az asszonyt, a félig lebontott falú szobába vittem. Széthuzigáltam a bútorokat s a rozsdás nőgyógyászati asztalt előráncigálva, kétoldalt felhelyeztem két petróleumlámpát. Jobbról kinyitva odatettem a szülészet jegyzetemet (az egyetemen igen jó litografált jegyzeteink voltak, rendkívül primitív kivitelben, de remek tartalommal), jóddal keztem mostam és hozzáálltam a munkához, pontról-pontra követve a leírást. Közben a Mindenhatóhoz fohászkoztam. Még nem fejeztem be a leválasztást, mikor az asszony mozgolódni kezdett. Haza akarok menni, nincs nekem semmi bajom mondta. És kezdett felülni. Kérlelésemre rá sem hederített. Jobb ötletem nem lévén, balkézrel kapott egy pofont. Ez ismerős érv volt. Azonnal elhallgatott és folytathattam a műveletet. Sikerült. A vérzés elállt. Az antibiotikum is hatott, és láztalanul zajlott le a következő pár nap. De nem eseménytelenül. Megérkezett ugyanis a bányász férj.(Nevetséges módon az ázsiai állapotok közepette a központ szigorú rendeletek betartására kényszerített. Pl. nem léphettek be a szülőotthonba a hozzátartozók.)

Néhány deci pálinkától doppingolt bányászunk ezt nem méltányolta. Nem túl idegesen összefogta rajtam a cuccot, megemelt és félretett az ajtóból. Zavartalanul tekintette meg utódát, ki lehet, hogy e napokban éppen Bukarest felé menetel, a Miron Cosmára bízott kormánybuktató látogatás mit sem sejtő részeseként.

Az olvasó nehogy megítéljen. Az itt leírt igaz történet másként nem történhetett. Kétségbeejtő helyzetekben, kétségbeesett megoldások kellene. Az asszony és csecsemője életben maradtak.

Mint ahogy az a néhány csecsemő is, kiket télen az úton elakadt ökörszekérben hoztunk világra, egyet távollétemben feleségem is, aki gyakorta hamarabb átért a szülőotthonba mint én, s magam már csak befejeztem a történetet.

Év végére állt az orvos lakás és majdnem kész volt a kórházacska is. A régi rendelőt kiegészítve így rendelő, váró, patikahelyiség, konyha, raktár, szülő és csecsemőszoba, gyermek, férfi és női kórterem állt rendelkezésre. A lakás nem volt nagy. Egy szoba, konyha, előszoba és kamara kb. 40 négyzetméteren.

Karácsonyra elkészült a hatalmas cserépkályha is. Nagy gonddal rakta az öreg cigány és kitűnő munkát végzett. Soha nem fáztunk mellette. Otthonról nagy nehézségek árán, gyermekkori bútoraimat „feltupírozva”, berendezkedtünk. Ágyban fekve lehetett olvasni kinek-kinek saját petróleumlámpája mellett.

A legnagyobb esemény mégis az volt, amikor az adósságokat letudván, megvettük első táskarádióinkat a viaszosvászon tokban működő csodálatos Electronica készüléket. Esténként gyakran felmentünk vele a falu feletti hegycsúcsra, ahol a falu nyugdíjas tanítója, Gozar bácsi élt egyedül. Jó bora volt és magyar kultúrában nevelkedett valaha. Az esti szürkületben elnéztünk a fennsíkon álló magányos fák irányába. Olyanok voltak mint a Húsvét-szigetek hosszúfűlű kőszobrai. Így is neveztük őket, s itt hallgattuk a kis készülékkel zavartalanul és büntetlenül vehető külföldi adásokat.

Információnk már volt.

Étkezésünkről azonban egyre nehezebben lehetett gondoskodni.

Volt úgy, hogy feleségem a hegyeken át, hátizsákkal gyalogolt el Sarmaságra, hogy konzerveket vásároljon.

Aztán ő is munkába állt.

Az iskolában lett képesítés nélküli tanító. A gyerekek nagyon szerették, de egyre több feladatot bíztak rá. Adott pillanatban a tanulni küldött másik két tanítónőt is helyettesítette. Éjjel-nappal dolgozott. A tanterveket naponta be kellett mutatni. Egy alkalommal a kötelező marxizmus szemináriumra nem készített jegyzeteket, mert az órára készült. Délelőtt, délután tanított. Az iskolai párttitkár nagy skandalumot rendezett. Feleségem azonban a rá jellemző határozottsággal, azonnal felmondott. Ezt a járási pártbizottságig menő cirkusz követte. Arra és akkor szokatlan reakció volt az ilyen. A helyi néptanácsi titkár igen kemény nyomást próbált gyakorolni rá és rám, a fenyegetésektől sem riadt vissza. Nem sejtette, hogy pár év múlva a kolozsvári Onkológiai Intézetben feleségem fogja súlyos műtétét asszisztálni, őt pedig utolsó napjaiban segíteni.

És ekkor kopogtatott az utód.

Tél volt, hideg tél. 1965 tele. Feleségemet nyolcadik hónapban kísértem ki a vasútállomásra. A hóviharban oldalazva mentem mellette, szétnyitottam kabátomat és úgy próbáltam védeni a hidegtől. Ismétlem, az út 11 kilométer volt!

Egyedül maradtam ismét.

Sinkó Zoli barátom már bekerült Kolozsvárra és az ottani magyar újságnál az Igazságnál alapozta a későbbi évtizedekben hagyományossá vált rovatát. Vérbeli humorista lett belőle. A legnehezebb években is megtalálta a módját, hogy megnevetesse az embereket. Neve hozzáért a laphoz és a városhoz.

Sípos Kati a Szilágysámszonban tevékenykedő agrár-mérnök, ki lóháton nyargalászott a világban (mikor a ló nyargalászni tudott) néha átlovagolt Kusalyon. Péli Sanyi és Ella felesége istápoltak, de ők is elkészülődtek onnan.

Az egészségügyben terror uralkodott. A lehetetlen körülmények közt, lehetetlen feladatokat ellátni próbáló emberek tébláboltak.

Elkeseredett küzdelem folyt a csecsemőhalandóság csökkentése érdekében. Szép sikerrel tudtam megoldani, de soha nem felejttem az első időkben említett csecsemőboncolásokat. A megyei szervek időnként berendelték gyűlésekre és ott embertelen hangon és szörnyű fenyegetőzések közepette próbálták az orvosokat még jobb munkára bírni. Némi oka is volt persze ennek a leírt viszonyokon túlmenően. Szomszédom pl. a magyar Szilágysámsont is ellátó regáti román kolléga naponta másik árokban heverte ki alkohalmámorát. A jól menő termelőszövetkezetet működtető magyar falu nehezen viselte. Lassan mindenki hozzám kezdett járni a hegyen át és folyton vittek vagy hívtak oda is.

Kezdetől fogva az Ilbáton „rendeltem” Balog Ilonka néniéknél. Sárosi György kolozsvári barátom lakott itt. Angolt tanított a faluban. Sámson abban a szerencsés helyzetben volt, hogy út kötötte össze a külvilággal. Ha mellékút is de út, és valamennyire karban is tartották. Teherautó bejuthatott rajta a faluba. Gyuri néhány évig tevékenykedett itt, de rendkívüli tehetsége többre tette volna képessé őt is. Az angolt több nyelvjárásban beszélt. Végül a bukaresti rádió amerikai adásához került, de számomra ismeretlen körülmények között, politikai okból vagy disszidálási kísérlet miatt börtönbe jutott. Később is disszidálási kísérletek, elfogatások hírei jutottak el hozzánk, míg végleg eltűnt szemünk elől. Egyesek szerint meghalt, lelőtték ??? Remélem tévedés.

Közben tehát Gyuri is elment, de Ilonka néniékkal barátságunk megmaradt. Nagylányuk, kis Ilonka púpos volt és jóságos. Szép szöttesei ma is a családuk emléktárgyai közt vannak. Ő maga már nem él. És kihalt a család is. A nagybajuszú Papó, aki régmúlt idők történeteivel traktált a terített asztal mellett. És elment Ilonka néni és Feri bácsi is a dolgos szilágysági magyar parasztemberek becsületes életútját végigjárván. Mostanság sokan jönnek onnan a Dunakanyarba dolgozni. Főleg eperérés idején Tahitótfaluba, de az építkezéseken is felbukkannak Sámson, Balla, Mocsolya, Baksa szorgos magyarjai. Ők itt a románok. Magyarok csak otthon lehetnek. És ezt vállalták is mindenkor.

A sámsoni utak emlékezetesek voltak. Egyszer a hófúvásban a kétlovas szán, amit egy súlyos beteghez kérve segítségemet a tsz. elnök Bóbis Mihály küldött értem, elsüllyedt a hóban. Én gyalog mentem tovább, a lovakat pedig kötéllel és traktorral húzták ki a hófúvásból. De gyalogútjaink a legemlékezetesebbek. Feleségemmel mentünk és a természet szépségeit élvezhettük. Télen-nyáron. Télen a vadak friss csapása mentén még érezni lehetett illatukat. Feleségem nagy specialistája volt a szagok felismerésének.

Aztán eljött 1965 márciusa, és a tekerő telefonon a Néptanácsnál vették az üzenetet, világra jött elsőszülött lányunk. Éjjel rohantam át egy szokatlan rövidítésen a baksai állomásra. Még emlékszem kísérőm, Vaszilika nyögésére, doktor úr nem bírom tovább, családapa vagyok. Ülünk le. A vonatot azonban el kellett érnünk. Az olvadozó hóban-sárban a messziről füttyülő vonat előtt a talpfákon ugrálva szaladtam az utolsó száz métereket (egy kis hidat is beleértve) és éppen hogy felszállhattam. A jegyet Vaszilka nyújtotta fel. Aztán a szokásos kálvária. Zilah, Zsibó, majd Dézs és végül Kolozsvár. A kórházban várt feleségem és újszülött lányom, aki egy Buzás rokon ötlete nyomán a Myrtill nevet kapta. Az ötlet nem aratott általános tetszést, de rövidesen megszoktuk. Később ő magát Mini névre keresztelte.

A helyzet megoldásra várt. Kisgyermekkel Kusalyban alig volt elképzelhető az élet.

Ekkor már kialakult jó hírem és a sámsoni kapcsolat segítségével elintéztük, hogy helyezzenek át a vasúttal és úttal is rendelkező Baksára. Itt is a nagyobbik és magyarabb Balla helyett a kis Baksán volt a körzetközpont, a nemzetiségi összetétel miatt. Az alkoholista regáti kollégát elhelyezték onnan. Jobb helyre! A körzethez tartozott viszont Sámson is, s még az sem volt kizárva, hogy önállósítja magát néhány hektó jó bor árán. Legalábbis reméltük. Már megrendeltem az ökörszekereket, és elkezdődött a búcsúzkodás. De másként döntött a sors. A kis központi falu kocsmájában összehívták a románokat, akik annyit szenvedtek a részeges regáti távozásáig. Eldöntötték, hogy nem kell magyar orvos. Külön futár vitte a kérést a pártbizottsághoz és azonnal mindent leállítottak. Később mesélték el, hogy a kocsmában csak románok voltak és csak részegek. A szervezők a körzet dolgozói voltak, akik hallották, hogy mellettem dolgozni kell. Kellemes, laza, alkoholemberben töltött évek után voltak.

Ezután belevetettem magam az építkezés teljes befejezésébe. Közben pedig Kolozsváron a megyénél kerestük – a hazai viszonyok szerint legjobb módszerrel – a megvesztegethető személyt, aki segíthet.

Egy pillanatban felmerült, hogy átkerülnék Biharba és Szakadátón kaphatnék körzetet, de Popa Ionica, aki később Magyarországon Papp János néven utazgatott, és aki az ország legnagyobb hatalmú és legtávolabbi regnáló megyei főorvosa volt, nem egyezett bele. A nagyváradi Dévald család bevette minden erejét, hogy segíthessenek. Lili néni (Becker Erzsébet), anyám anyyali barátnője a régi családi barátságtól indítatva hatalmas szervezkedésbe kezdett. Mindhiába.

Végül került Kolozsváron egy befolyásos titkárnő, aki némi pénz és ruhaszövetek átadása után megoldotta a kérdést, és a Nagyenyed mellett fekvő Tompaházára helyeztetett. A távozó megyei főorvos utolsó percben írta alá áthelyezésemet.

Ez a történet akkor megszokott dolog volt. Minden magyar végzős, legyen az orvos vagy tanár, gyógyszerész vagy más értelmiségi, ezeket az utakat járta. Voltak, akik már egy évtizede – vagy később, akik – évtizedek óta ingáztak (navétáztak).

Az építkezést befejeztem. A ház előtt magas törzsű rózsákat ültettem. És elbúcsúztam.

Az emberek sírtak. A munkatársak is. Három év alatt megtanultak örülni a jól végzett munka eredményeinek. A goroszlói hegy tetejéig kísért a falu népe és húzta a rajkó zenekar a magyar és román nótákat.

Ismét lezárult egy kisebb szakasz. Sok tapasztalattal, sok szenvedéssel, sok eredménnyel.

Jócskán tavasz volt már és elindultam megtekinteni új állomáshelyemet.

Nagyenyed az erdélyi magyar kultúra egykori kis fellegrája, annyi nagy magyar lányomával kövein, és a közeli hegyekben 1848-ban kiirtott őseimnek emlékével, csendes unalomban trespéd a Maros-parton. A körzet a túlparton volt és csak komppal lehetett megközelíteni, vagy a csombordi Maros-hídon át vezető kerülő úton, Csombord és Szentkirály érintésével. A falu részben magyar volt. Hozzá tartozott a magyar – táncairól híres – Lőrincréve, Meggykerék és az enyedi parton a hegyek között Alsó- és Felső Orbó. Itt is hatalmas távolságokat kellett bejárni, de itt már vitt a kétkerekű. És a Maros túlsó partján, tornácunkról láthattuk elhaladni a Kolozsvár-Brassó-Bukarest vasútvonal forgalmát. Este a kivilágított vonatot nézve és zakatolását hallva, közelebb éreztük magunkat a civilizációhoz. Enyedről átszállás nélkül (is) mehettünk Kolozsvárra.

A személyzet egy Domsa Darie nevű szanitárból, Fodor Ana nevű bábából (aki csak a Moaşa névre hallgatott) és a Bazil (Vazul) nevű kelekótya kocsisból állt. A takarítást a rendőr magyar felesége Ráki (Mureşan Rákhel) végezte. A túlparton is volt két egészségügyi képzettségű nő, az egyik (doamna Păcuraru) átjárt gyermeket gondozni, a másik (a roma doamna Fodor) a helyi orvosi segélypontot látta el.

Jó hírű hely volt. Szívesen jöttek ellenőrizni. Ilyenkor előre megsúgták, hogy melyik főorvosnak mire van szüksége és az egész személyzet összeadta a rávalót, hogy a kívánságok teljesüljenek. Alapfeltétel volt az egész napos trakta. Nagy fehér asztal, sokfogásos és itallal bőséggel locsolt lakoma, aztán a mentőkbe be kellett rakni az adományokat. A rendőr előtte napokig hajszolta a vadnyulakat, hogy felesége nehogy állás nélkül maradjon.

Kiköltözésünk kalandosan kezdődött. Alighogy leszálltunk a vonatról és bejutottunk Enyedre, le vagy feltartóztattak. Bevittek csecsemőstől a rendőrségre és ott számos jegyzőkönyvet vettek fel. Soha az életben nem tudtuk meg mit akartak és miért volt az egész cirkusz. Mindenesetre a kellő megfélemlítés megtörtént.

Tompaházán a rendelő az üresen maradt református papi lakban volt. Az egyház engedélyével azonnal elkezdtem az átalakítást és sikerült két szobakonyhás lakást kialakítani. A konyhába még öntöttvas mosogatót is szereltem és kiveztem a ház mögé a lefolyót. A faluban volt villany. Csak a vizet kellett hordani. A legemlékezetesebb esemény azonban az első televízió beszerzése volt. Az 1966-os foci világbajnokságnak szemtanúja lehettem. Nagyenyeden részletfizetésre bútorokat is csináltattunk, és így a kusalyi gyermekbútorokkal együtt mindkét szobát sikerült berendezni. Egész takaros kis lakás lett belőle.

Az első kellemetlen eset azonban már egy héttel a munka elkezdése után bekövetkezett. A tsz. elnöktől festéket kértem, hogy a faluba mindenhol kiírhassem a

rendelési időt. Adott is egy doboz festéket és azzal üveglapokra festettem a szükséges információkat. A kocsisal küldtem el kifüggeszteni. Bazil lógó orral jött vissza. A tanácselnök, aki egyben párttitkár is volt, és aki a háború előtt a helyi vasgárdát vezette, összetörette az üveglapokat. A festék ugyanis zöld volt. Amint megérkezett ez a bozgor, már elkezd tüntetni a magyar színekkel, ordította. Ekkor tudtam meg, hogy a zöld szín a románoknak vörös posztó.

Később sokat piszkáltak azért, mert a lőrincrévi református lelkipásztorral voltunk barátok és Geréb Dani barátom tanácsára, az ő háztáji gazdaságában hizlaltam egy disznót. Ez volt életem első és utolsó önálló disznóölése. A tanácselnök számtalanszor belekötött, hogy a körzet homokfutóján viszem a kétliteres tejeskannában a moslékot Daniékhoz. Hogy ez miért zavarta? Mert valamibe bele kellett kötni, nehogy nagyon gyökeret eresszek a faluban. Geréb Dani kemény, dolgos református ember volt. Nem ijedt meg a munkától és boldogult is. Utóbb Tordára került és ott fejezte be pályafutását – sajnos igen korán – egy rosszul kezelt tüdőgyulladás nyomán. Az ő családja is két országban él már.

Feleségem a meggykeréki óvodában helyezkedett el. Berendezkedtünk és itt is sikerült a körzetet rendbe tenni. Darie jó segítőtárs volt. Jártuk a falvakat az innenső parton, a túlpartra a kelekótya Vazullal (Bazil) mentem, mert ott várt a helyi ápolónő. Emlékezetesek ezek az utak. Ha a Maros megáradt, körbe kellett menni. Ilyenkor hajnalban 4 óra körül indultunk, hogy Felső Orbót délre elérjük. Amint végeztem a gyors rendeléssel, elindulhattunk visszafelé és még nyáron is este volt mire visszaértünk.

Ha a komp járt vagy befagyott a folyó, az út lerövidült, de ez sem volt könnyű. Most is érzem a gerincemen a homokfutó háttámlájának lökéseit. Gyakran a hátamon kisebesedett a bőr. Minden helyzetben megtanultam aludni. Az innenső parton jobb és főleg síkvidéki utakon egyszerűbb volt a közlekedés. Sokszor a kocsis nem is vettük igénybe. Darie társaságában mentünk. Ő tudta, hova kell érkezni délidőben, hogy ne maradjuk éhen. A jó szalonna, a paradicsompaprika és a juhtúró voltak a fő csemegék. Itt már jobb borok voltak, mint a kusalyi nova, de itt is a kíséret ivott. Teljes megelégedésére.

Telt az idő és egyre sűrűbben szálingóztak a hírek arról, hogy azok a kolozsváriak, akik vidéken dolgoznak, nem őrizhetik meg városi személyazonosságú igazolványukat. Ha pedig elvesztik, soha többé vissza nem kerülhetnek szülővárosukba. Természetesen a törvény végrehajtását elsősorban a magyarokon gyakorolták. Nálunk is eljött az idő, mikor felszólítottak a személyi leadására.

Ma sem tudom, miként sikerült, feltehetően az állásomra már ekkor pályáztak, de merész húzással oldottuk meg a problémát. Feleségem felmondott, hazaköltözött kislányunkkal szüleimhez, én pedig elkezdtem ingázni. Egyik nap délelőtt, másik nap délután rendeltem. Így minden második nap Kolozsváron aludtam, itteni lakásunkat felszámoltam, beköltöztem a rendelő egy mellékes szobáckájába. A vezetőség nem szólt semmit.

Kolozsváron a gyermekkel együtt már nem férhettünk el szüleim és nagyanyám mellett. Így barátaimmal összefogva saját pincénkben csináltunk lakást, úgy, hogy egy árva mesterember nem vett részt a munkában. Kiss Zoltán barátom Kiss Jenő - egykori Hiteles - kolozsvári költő fia és persze megint Sinkó Zoli, aki a humor mellett a szobafestésnek is nagymestere volt, segítettek a korszakos tett végrehajtásában.

Volt már lakásunk. A bútorokat hazaszállítottuk Tompaházáról.

Emlékezetes ebből az időből, hogy a barkács munkával kialakított pinceszoba híre eljutott a Securitatéhoz. Apámat berendelték és kérdőre vonták. Hallják, hogy nagy építkezésbe kezdünk. Miből telik erre? Az észrevehetetlen, pincében zajló,

jelentéktelen munkáról csak a sok évtizede velünk szomszédos családok tudhattak. Vádolni persze senkit sem akarok.

Miközben feleségem beiratkozott a diplomás asszisztensképzőbe, én szorgalmasan folytattam az ott „navétásnak” nevezett ingázó életmódot. A vonaton élte le ez a társaság fél életét. Voltak olyan hónapok, hogy a vasúti fővonal építése miatt hajnalok hajnalán indultunk, és 5-6 órát utaztunk a 90 kilométerre levő Nagyenyedig. Vissza is ennyit. Mivel ekkor még a trolik sem jártak csak igen gyéren, a négy és fél kilométerre levő állomásig gyakorta futva tettem meg az utat. Edzésnek csodálatos volt. Meggyőződésem, hogy a dolognak ez a része egészséges volt. Munkára alig maradt idő.

A vonaton élők közössége furcsa torzulásokon ment keresztül. Házasságok dőltek romba és jöttek létre, barátságok alakultak és bomlottak aszerint, hogy kinek sikerült és milyen áron kilépni a sorból. A Kolozsvárra bekerülők eleve gyanússá váltak, hogy a szeku beépítette őket, de minden vagonban tudtuk kik a megfigyelő emberek s ki előtt kell óvatosan beszélni.

Érdekes volt a román és a magyar ingázók viszonya. Olykor kényesebb témák is terítékre kerültek. A vitáinkban a legmélyebbre egy félig magyar történelem tanárnővel mentünk el. Horotan Dorinának hívták. Ő egy adott pillanatban, mikor annak képtelenségét ecseteltem, hogy Dózsa György a román történelemben Gheorghe Doja néven szerepel, így szólt: „Idefigyelj Tasi. Mondhatsz akármit és bizonyíthatsz akármit. Számomra Gheorghe Doja román, és kész. Ennyi!” Az érvelés meggyőző volt.

Életre szóló barátságok is születtek ekkoriban, mint például egy remek emberrel, akivel sajnos csak levélben tudjuk tartani a kapcsolatot. Ilyés Gyuri fogorvos barátom most szintén itt készül nyugdíjba. Gyermekei már tősgyökeres magyarországiak.

Nagy szerencse volt, mikor nem özönlötte el a tömeg a kocsikat és végigheveredhettünk aludni. Ilyenkor könnyebb volt otthon is felvenni az iramot. Mert éltük a kolozsvári kultúréletet. Színház, opera, koncert és baráti társaság.

Házunknál állandó nyüzsgés volt. A barátok egymásnak adták a kilincset. Télidőben nem egyszer fordult elő, hogy hazaérkezvén gyorsan felvettem a siléceket és hegyre fel kifutottam a Bükkbe a Rókadombra, ahol már szürkületben sikerült néhányszor lesiklani, majd hazáig ereszkedve még jött az esti program. Az első magnó beszerzése után hetente összegyűltünk zenei audicióra is. Valaki felkészült a választott műből, és a meghallgatás előtt a szerzőt és művét ismertette. Én elkezdtem a készülődést a szakosodásra és a vonaton hordozható írógépeken - melyet be kellett jelenteni - évekig az ölemben gépeltem, a nehezen beszerezhető szakirodalmat. Számos fordítást is így készítettem el, és később a kollégákkal csereberéltük a hártavékony papírra gépelt oldalakat.

A szülőház rekvirált részében lakó család, kikkel névrokonok voltunk, ekkor nagy válságon ment keresztül. Dr. Szász Sándor, a kitűnő és Kolozsváron semmibe vett mellkas sebész, disszidált. A klinikán, mélyen tehetsége alatt értékelték, és velünk együtt nyomorogták végig az addigi éveket. Kapcsolatunk igen jó, mondhatni rokoni volt.

Két gyermekük szemünk előtt cseperedett fel. Valamivel fiatalabbak lévén én szinte bátyjuk voltam. A csonkán maradt család, mivel közben lányuk is férjhez ment, készült a némethonban szép karriert csináló apa után. Az átmeneti időre, saját javaslatukra leköltöztek pincelakásunkba, és mi visszakaptuk a családi ház felső részét.

Szüleim boldogan nézték, ahogy megpróbáltam visszaállítani a Hitel-szobát, de úgy, hogy abban lakni is lehessen. A kor színvonalán ez sikerült. A parkettát magam ragasztottam vissza a szurokba. A bútorokat ismét összeállítottuk s felkerültek a falra a fejedelmképek, órák, fegyverek, ismét ott állott a két ablak között Vas Andris, a páncél. A hatalmas terem másik vége volt a lakórész fekvőhelyekkel és funkcionális

bútorokkal, a nagy gótikus kőívre elhúzható függönyt helyeztünk. Az ablakok nem voltak befüggönyözve. A szeku fantáziáját így nem kényszerítettük képzelődésekre. Minden a szemük előtt zajlott. Láthatták, ha vendég van és ellenőrizhettek minden mozgást. A módszer bevált.

Miközben Rosemarie járta az iskolát, magam Tompaházán vívtam harcaimat. Egy helyi illetőségű román végzős kolléga, dr. Lazar Pilu szeretett volna hazajönni. Felesége helyi tanárnő volt. Valahova el kellett helyezzenek. Csak Csombord ürült meg, véletlenül éppen ekkor. Ez a tartomány egyik legjobb körzetének számított. Enyedtől csak néhány kilométer választotta el és a Maros híd. Aszfaltos út vezetett az E15-ig, tehát a Budapest-Bukarest útig, melynek egyik variánsa Enyeden haladt át. A fiú viszont haza szeretett volna kerülni falujába. Jobb megoldás nem lévén felajánlották nekem, hogy menjek át a csombordi körzetbe. Innen az ingázás sokkal könnyebb volt. Az említett út éppen az állomásra vezetett. Gyalog is könnyen elérhető volt. Mit számított 3-4 kilométer gyaloglás akkor.

Elfogadtam.

Csombordi éveim alatt a területet átadták Fehér megyének. Így kikerültem Kolozs tartomány (most már megye) fennhatósága alól. A járási főorvos is elment és a vezetést az enyedi kórház igazgatója dr. Anghel Mircea vette át. Mircea óriási, 110 kilós jó román volt, aki azonban nem gyűlölködött. Persze nem volt idegen tőle a román érdekeknek hasznos ármánykodás. Ennek később én is áldozata lettem, de haragudni nem tudok rá. Régen meghalt és bennem csak a jó emlékek élnek. Hatalmas tömegével rohan az orvosi focimérkőzésen a balszélén és ezt ordítja, fogjatok meg nem tudok megállni, majd bezuhan a közönség közé. Egy alkalommal falusi kontroll út során egy latrina szakadt be alatta. Láncsal emelték ki. Örök vidám, harsányan nevető, nagyevő-ivó volt. Nem kívánt ajándékokat, mint elődje Bunea Mihail, aki pl. egy alkalommal így szólt: de szép a kucsmád, nekem is ilyen kell. Aztán mikor beszereztem és átnyújtottam, feltette a fejére és továbbment benne. Ismét figyelmeztetem a meglepett olvasót, hogy ez akkor és ott nem volt rendkívüli esemény. Ő sem él már, és a maga módján nem is volt rossz ember.

Csombordon működött az egyetlen magyar nyelvű mezőgazdasági középiskola. Még az EMGE időkből származó gyökerekkel. Az igazgató Mezei Sándor volt. Tanári karában olyan kiválóságok dolgoztak mint pl. Csávossy György író az „események után” ujjá éledt EMGE mai vezetője (tulajdonképpen apám utóda), Fülöp István aligazgató, Bartók Árpád és sokan mások.

Azonnal szárnyuk alá vettek és sok bajtól óvtak meg. Itt éltem át a nagy marosi árvizet, melynek idején Mezei Sándor igazgató volt az első, aki traktorral behajtott a vízbe, hogy megpróbálja megteremteni a kapcsolatot Enyeddal. Hatalmas erőfeszítéseket tettek a magyar nyelvű oktatás fennmaradása érdekében. Ebben nagy segítségükre volt borászati hagyományuk, és az általuk készített kitűnő csombordi borok révén ápolt sok összeköttetés. Gyakran jöttek nagyemberek oda fekete Volgákon és olykor a pincébe kellett velük társalogni a helyi értelmiségnek. Ott tanultam meg, hogy borospincében hogyan szabad kóstolni. A nagyfőnökök nem egyszer estek össze, amint a lépcsőn feljöttek a napvilágra. Demizsonokkal együtt fektették be őket a fekete kocsikba.

Feleségem közben elvégezte a diplomás asszisztensnő képzőt és állást kapott a kolozsvári Onkológiai Intézetben, mely intézmény Közép-Kelet-Európa egyik legnagyobb Onkológiai Intézete volt, és ha jól tudom a Rockefeller Alapítvány támogatásával készült.

A korszaknak igen kedves epizódjai azok a nagy beszélgetések, melyeket jó barátom Kiss Zoltán családjának közeli fészkeiben, édesapjával, Jenő bácsival, a Hitel egykori

titkárával, ekkor már nagy tekintélyű erdélyi költővel folytattunk a magyarság múltjáról, jelenéről és jövőjéről.

Ezidőtájt volt alkalmam jobban megismerni Tamás Gábort, aki mint a román könnyűzene csillaga annyit nem érdemelt, hogy a konzervatórium elvégzése után tevékenységének folytatását biztosító állást kapjon. Valahol a hegyekbe kellett volna maradjon, mint énektanár. De tehetségével és szívósságával utat tört magának. (Mint annyi Magyarországon nem óhajtott kolozsvárit, őt is Svédország fogadta be. Azóta is ott aratja babérjait, de a változások óta rendszeresen járja Erdélyt és hatalmas sikerű koncertkörutakat szervez.)

Nevezetes esemény volt, mikor időnként bejelentkezett hozzánk zsögödi Nagy Imre a híres festő, aki apám jó barátja és kedves szomszédunk volt. Imre bácsi legjobban azt kedvelte, ha sült krumpli volt a vacsora vajjal és hozzá a Hóstátból származó káposztalevet ihattunk.

Ebbe az időközbe esik a 15 éves érettségi találkozásunk is. A kolozsvári sétatéri kioszkban, híres rendőr nyomozó osztálytársunk, Tárkányi Jancsi szervezte meg az eseményt. Bizony hajnal felé elhangzott a magyar himnusz is és hazafelé indulva Sinkó Zoli barátom a sétatéri tóba is besétált. Megúsztuk nagyobb baj, szeku és tüdőgyulladás nélkül.

1970 ismét nagy év volt. Szeptember hatodikán megszületett Szász István Róbert, fiúgyermekünk, a sokadik Szász István. Saját boldogságunk mellett nem felejttem apám örömét, mikor a hajnali órában közöltem vele a hírt.

A körzeti, tehát alapellátási munka fontossága már ekkor vesszőparipám volt. Az első romániai, Szászsebesen rendezett általános orvosi kongresszus előtt nem volt nehéz, hogy rábeszéljenek egy dolgozat megírására. A körzeti munka egészét átfogó írás nagyon tetszett a vezetőségnek. Hamarosan jelezték, hogy úgy illik, legyen benne társszerzőm is. Nem lepődtem meg. A kijelölt társszerző a helyemre került Lazar Pilu volt. A kongresszus előtti napon közölték velem, hogy mégis jobban festene, ha egy román adná elő lazán, anyanyelvén. Már tudtam miről van szó. A dolgozat közlésekor már társszerzőként sem szerepeltem sehol.

A Maros kellemes fürdőzések és úszások helyszíne volt. Sok látogatónk élvezte ezt a lehetőséget. Akkoriban a vizet még nem szennyezték annyira, mint napjainkban. Ugyanakkor folytattam a Tompaházán elkezdett évenkénti borkészítést is. Ott szüretkor ugyanis illett minden családnak némi mustot és szőlőt adni az orvosnak. Ebből évente 100-200 liter bor lett. Olykor még vettünk is hozzá. Így sikerült mellékjövedelemre szert tenni. Kolozsváron minden évben várta ezeket a borokat a római katolikus plébánia. Meg a barátaim. Szüleim birtokáról maradt hosszúnyakú üvegekbe palackoztam és abból iszogatta a vendégsereg. Mai napig is ott kellene lennie 100 liter boromnak egy pincében. Jó óbor lehetne.

Csávossy Gyuri új műveit olykor naponta megbeszéltük. A Patkányfogó c. drámájának születését végigkísértem. És együtt a nagyszerű Mexikói Olimpia sikereit az iskola nagytermében, irigykedő román kísérettel.

Mint minden, ez is véget ért. A hely túl jó volt nekem. Ismét egy tompaházi végzős, a helyi pap fia akart közel kerülni szülőfalujához. Így engem beetettek. Anghel Mircea itt követte el az egyik hazafias cselét. Áthelyeztek Enyedre a Mureşul gyár üzemi orvosának, de valójában egyenesen a pszichiátriára tettek be szakrendelni. Régi évfolyamtársam és barátom Müller Alfréd enyedi származású kolléga ekkor már ott volt pszichiáter. Mellette kezdtem a munkát, meglehetősen önállósággal és nagy iramban tanulva a rezidensi (szekundári) vizsgára. Egy évig dolgoztam így, aztán eljött a vizsga ideje.

De ez már egy másik történet.

VIII. FEJEZET

Amelyikben hősiünket megkísérti a célok elérhetőségének reménye, majd kényszerpályára indul.

A PSZICHIÁTRIA ÉVEI

A tompaházi évek idején tettem le az általános orvosi szakvizsgát, de a dolgok akkor szokásos menete szerint a további szakosodás még előttem állt. Nem úgy terveztem, hogy vidéki körzeti orvos maradjak, bár jó szívvel és a sikerélményeket örömmel nyugtázva végeztem ezt a munkát is. Ugyanakkor szülővárosom és családom, az ottani helyzetben inkább helyhez és lehetőséghez kötött értelmiségi életmódom, baráti köröm mind megannyi indok volt a küzdelemre. Humán érdeklődésem közel hozta hozzám a pszichiátriát és nem volt nehéz berántani a helycserébe egy szakosodás reményével. Ráadásul Nagyenyeden valóban szükség lett volna még egy elmeorvosra.

Azt, hogy átmenetileg üzemorvos kell legyek értettem, hiszen tudtam, hogy a cél nem az én szakosodásom, nem is az enyedi elmeorvos gondok megoldása, hanem a román kolléga elhelyezése egy jó hírű körzetben, szüleitől néhány kilométerre.

Müller Frédivel kitűnően értettük egymást, és jól működött a pszichiátriai rendelés. A vasgyárban soha nem is jártam, azt sem tudtam milyen belülről.

Naponta ingáztam, ami növelte a vonaton töltött órák számát. Szerencsére ekkor már befejezték a vonal felújítását és nem kellett háromszor annyi ideig utazni a 90 kilométeren.

Az idő gyorsan telt és közeledett a versenyvizsga.

Romániában ugyanis a rezidensi (szekundári) helyekért versenyezni kellett Bukarestben.

Ma sem tudom miért nem volt gyanús számomra, mikor a már említett Anghel Mircea doktor javasolta, hogy azért utolsó percben, kb. két hónappal a másik előtt menjek el a körzeti (általános) főorvosi versenyvizsgára is. Egyszerre két vizsgára készültem. Tanulmányi szabadságot is adtak minden további nélkül.

A főorvosi vizsga nagy sikerrel zárult. A lehetséges legmagasabb jegyet a 20-ast kaptam. Ekkortájt a vizsgákon ilyen széthúzott osztályozás volt, hogy a nagyszámú jelentkezőt könnyen lehessen differenciálni. A helyek száma olykor töredéke volt a jelentkezőkének.

A főorvosi vizsga zavarta felkészülésemet, de egyben jó előkészület is volt. Utáltam az eredmény centrikus számonkéréseket, a vizsgákat, melyek tárgyilagos értékelés esetén sem tükrözik a valódi tudásnak, de önmagam legyőzve mentem vizsgáról-vizsgára.

A rezidensi verseny előtt, az akkorra már szintén nagy gyakorlattal rendelkező belgyógyász szakorvos barátom – az előző fejezetekben megismert – Kiss Andris is meghívott állomáshelyére és átadta tapasztalatait. Hárman voltunk ott, az azóta már szintén Budapesten dolgozó T. Hahn Mária, a tavaly Budapesten méltatlan körülmények között meghurcolt és tragikusan elhunyt Szathmári László kiváló kardiológus és jómagam. Andris szabályosan imitálta a bukaresti vizsga gyakorlati és szóbeli részét. 20 perc vizsgálat és leletkézés, 20 perc gondolkodás, 20 perc kifejtés. A módszer később hasznosnak bizonyult.

Bukarestben az ott újságíróskodó osztálytársak közül, Nitsch Árpíékhoz szálltam. Árpi a magyar nyelvű Ifjú Munkás szerkesztője volt. Nagy szeretettel és gondoskodással vettek körül. Ilonka, a ház asszonya kedvességével, Pityu (ez Árpád neve baráti körben) bölcs szarkazmusával tatarozgatta lelkem. Éreztem, hogy sorsdöntő események előtt állok. Hírlett, hogy évekig nem lesz újabb vizsgalehetőség és a rengeteg jelentkezőből sejtettük, hogy nem lesz könnyű a verseny.

Az írásbeli, ami névtelenül történt, várakozásom szerint alakult. Ha jól sejtem sikerült annyira fejlesztenem román tudásomat, hogy nem is vették észre milyen anyanyelvű az elkövető.

Aztán jött a klinikai vizsga. A beteget is sorsolással kaptuk. Hogy-hogy nem, az én betegem nem volt sehol. Kétségbeesetten rohangásztam utána a folyosókon, mígnem a tizenharmadik percben felbukkant. Rosszat sejtve rohantam le kérdéseimmel, átvizsgáltam és sejtelmem nem csalt. A tizennyolcadik percben megjelent a gyakorlati vizsga vezetője és figyelmeztetett, hogy még két percem van. A hatalmas paksamétából komótosan szedte elő az általam kért leleteket és mikor a 20 perc letelt, a dossziét összecsukva így szólt: „Az adott idő letelt”. És eltávozott. Én pedig ott álltam a leletek egy részével és a kutyafuttában megvizsgált beteggel. Illetve a nélkül, mert azonnal elvezettek a közeléből is. A gondolkodás 20 perce szorongásokkal telt és nem alkotó időszak volt. Végül behívtak a bizottság elé, ahol kifejtettem és a leletekkel alátámasztottam diagnózisomat.

A vizsga végén csoportunkat berendelték az „istenek tanácsa” elé és kiértékeltek eredményeinket. Diagnózisom ült. Minden rendben volt, de szigorúan megjegyezték, hogy bizonyos leleteket nem kértem. Az idő rövidegére utaló szerény indoklásomat elegáns mozdulattal háritották el, és az úgymond kifelejtett leletek miatt levontak a jegyből.

Ennek ellenére nem lehettem elégedetlen, mert a listák szerint, várakozásomnál sokkal jobb helyen vártam az állásválasztás napját.

És ekkor robbant a bomba.

A nagyenyedi állás nem szerepelt a táblázaton. Én csak álltam és kedvem lett volna fejemet a falba verni. Anghel Mircea a rájuk jellemző gondoskodó szeretettel vert át. Azért kellett a főorvosi vizsga, hogy a vasgyárnak legyen általános főorvosa, az elmeorvos helyett pedig – mint utóbb kiderül – egy év múlva egy neurológia állást hirdettek meg az enyedi sebész, Matinca doktor fiának, aki meg is kapta azt.

Így gondoskodtak egymásról és folytonosságukról a románok.

A bukaresti történet azonban itt még nem ért véget. Ugyanis a nagyvárosokban hirdetett állásokra csak olyanok lehettek versenyben, akiknek oda szólt a személyi igazolványuk. Kolozsváron pedig hosszú szünet után két elmeorvos állást is kiírtak. Elméletileg lehetséges volt, hogy bekerüljek, tehát jobban járjak, mint eredetileg terveztem. Feszült negyedórák következtek. Az egyik állást elvitte a megyei egészségügyi inspektor veje Reindt Horst, aki erdélyi szász volt, de román feleséggel és egyébként kitűnő, jól felkészült fiú. Később jól megértettük egymást a közös tanulás idején. A másik állásra nem volt személyivel rendelkező jelölt rajtam kívül. De ekkor ismét jött a balkáni csel. A bizottság előtt megjelent egy Birț Mircea nevű kolléga, aki egy igazolást lobogtatott. Ezt a kolozsvári milícia adta ki és az állt rajta, hogy nősülése jogán rövidesen megkapja a „buletint”. Ez volt a személyi ottani neve.

A második remény is ugrott, és én ott álltam az elnöki asztallal szemben - minden elképzelés nélkül. Pillanataim voltak a döntésre. Ha nem döntök, oda a fáradtság és ekkor még azt sem tudhattam, hogy hány év múlva hirdetnek ismét rezidenci versenyzővizsgát. Más szakot nem akartam választani, beleéltem magam már a pszichiátriába. Nem is volt Kolozsvár közelében semmi. Így aztán egy hirtelen

elhatározással a nyílt városnak számító Csíkszeredát választottam, ahol elvben én lettem volna az első elmeorvos.

Még ott helyben ki kellett választanunk a kiképzés helyét. Én anyaintézetemet, az akkor már kétnyelvű Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemet választottam.

Ismét diák lettem. Ott laktam a régről jól ismert internátusban, szobámat két román kollégával osztottam meg. A „Zsanbié” ordítások visszhangját még szinte hallani véltem.

A katedrát még ekkor is Csiky Kálmán professzor vezette és ott dolgozott tanársegédként fia, Csaba is. De a román előadásokat egy Grecu nevű hírhedt román kolléga tartotta, aki már érettségijét is a szekutól kapta. Jellegzetes figurája volt a klinikának, a jobb román orvos káderek is nevettek a háta mögött, de félték tőle. A róla szóló történeteknek se szeri se száma. A professzorsághoz gyűjtötte a publikációkat. Nekem kiadta a feladatot, hogy kórlapokból gyűjtsék ki bizonyos adatokat. Aztán elmagyarázta, hogy lehet ebből sok cikket kihozni. Összehasonlítottuk az adatokat jobbról-balra és fordítva, fentről le és letről fel meg keresztbe. Mindegyik más-más helyen megjelenő más-más publikáció lett. Mikor megjelentek, ő egy dossziéba tette és húzott még egy rovátkát. Nem emlékszem hányat kellett összegyűjtenie a cél elérésére. A korrektség megkívánja, hogy megjegyezzem, velem mindenkor a legúrabb módon viselkedett és bánt. Ha jól tudom ma is ő a katedrafőnök. Csiky professzor már halott. A pszichiátriát minden esetre még tőle és fiától Csiky Csaba tanársegédétől, kedves barátomtól tanultam. Ő is itt hagyott már minket.

Ennek az időszaknak is megvoltak a felejthetetlen eseményei.

Mindenekelőtt apám betegsége.

Kolozsvárról vittem le műtétre az akkor még aktív Kótay professzorhoz. Műtét után, mint kiemelt beteg, egy régen tartogatott külföldi infúziós oldatot kapott a tartalékból. Magam éppen egy kerülő úton beszerzett Kanamycines dobozzal érkeztem mikor észrevettem, hogy baj van. Annyit mondott csak, hogy „jaj de viszket” és el is vesztette eszméletét. Az infúziót kirántottam belőle és elkezdtem – majd az odarohanó kollégákkal folytattam – a reanimálást. Sikerült, de mint utóbb kiderült így is maradandó elváltozásokkal járt. Nagy művésznőnk Illyés Kinga édesapjával feküdt közös kórteremben és együtt látogattuk a két egyidős, nagybeteg apát. Sajnos később állapota rohamosan romlott, s kevesebb, mint egy év múlva befejezte küzdelmes életét. (A sors érdekes apró jele, hogy most mikor Kinga nevét leírom, megszólal a telefon és Marosvásárhelyről éppen ő hív.)

Közben én hétfőtől-péntekig Vásárhelyen voltam s a hétvégeken Kolozsváron. Gyakorta éppen Grecuval utaztam, kinek speciális Dacia kocsija volt, szeges gumival és külföldi cuccokkal díszítve. Büszkén mutatta a román klasszikusok díszkiadását, amit antikváriumban szerzett meg. Az ép köteteket tekintet nélkül hovatarozásukra berakta az üveges szekrénybe. A sérülteket levittem a picébe, mondta. Nagyon csúnyák.

Sokat voltam együtt Kerek Pista aneszteziológus barátommal, egykori csoporttársammal. Otthonukban sűrűn láttak vendégül és együtt drukoltuk végig a Müncheni Olimpiát. Balczó történelmi győzelme után együtt könnyeztünk. De ezzel kapcsolatban más érdekes emlékem is van.

Az egyetem rektora már régen nem Andrasofszky Tibor volt. Ő formálisan az idegsebészetben dolgozott, de az egykor jó idegsebésznek induló orvos a rektori évek alatt meghalt benne, s így csak tett-vett az osztályon. Az elmeorvosok, ideggyógyászok és idegsebészek, tehát az egykori Miskolczy-féle klinika épületében az idegsebészet volt a legmagyarabb osztály. Oda jártunk fel az orvosiba – olimpiát hallgatni is – napközben. Egyszer egyedül maradtam egykori „kirúgómmal” a szobában

és a rádión a Kossuth adó sporthíreit keresgéltem. Ő a válla felett szólt csak oda: „Keresse meg kolléga a Szabad Európa adását, ott folyamatosan közlik a híreket”. Először elképedtem, majd szó nélkül beállítottam neki a kívánt adást és némán hallgattuk az eredményeket.

Ekkori emlékem az is, amikor a kirúgásom és kihallgatásaim idején bábáskodó káderes, Demeter elvtárs az egyetem parkjában szembejött velem. Eredeti mesterségét űzhette már. Szobafestő, karbantartó lehetett a klinikákon, mert meszes ruhában, hátán létrával közelített. Észrevettem és átment a másik oldalra. Mikor kereszteztük egymást előre köszöntem neki: jó napot Demeter elvtárs - mondtam és tovább haladtunk, ezúttal is más-más irányba.

Ez az okulásban igen gazdag év hamar repült el.

Ezalatt feleségem az Onkológiai Intézet műtőjében tevékenykedett. Ebben a hatalmas kórházban, az akkori viszonyok között, magas színvonalon dolgoztak.

Kolozsvárra visszatérve apám ápolása volt a fő feladat. Állapota rohamosan romlott. Utolsó értékelhető beszélgetéseink során életében először mondta azt, hogy valószínűleg mégis jobb lenne, ha áttelepülnék Magyarországra. Én próbáltam jó hírekkel vigasztalni. Már alig beszélt és érdeklődése is nagyon beszűkült, mikor egy Erdélyre vonatkozó – terápiás céllal kissé felnagyított – jó híremre mosolyt láttam átsuhanni arcán. Apámat a Farkas utcai templomban ravatalozták fel. Évek óta nem látott tömeg gyűlt össze temetésére (Kós Károly temetésén voltak még ennyien) Mikor a sor vége elhagyta a Szent György-szoborral ékesített kis teret, a halottas kocsit már a temető elé kanyarodott. Még a román szomszédokat is felfedeztem a gyászoló tömegben. A beszédet László Dezső mondta. Nagyon egyedül éreztem magam. Apámhoz igen meleg szálak fűztek. Szerettem volna, ha megéri, hogy én is valódi örömeiket szerezhessem neki és az erdélyi magyarság sorsa is némi reménnyel kecsegtethesse.

Amint azt előre terveztem, az alapkiképzés után a kolozsvári klinikára kértem magam. A fizetést továbbra is majdani állomáshelyem, Csíkszereda folyósította. Kolozsváron a klinika vezető professzora Sîrbu Aurelia kisasszony volt. Nem véletlenül írom így, ugyanis mindenki Domnișoara Profesoara-nak, Professzor Kisasszonynak szólította. Átmenetileg hát otthon voltam és kipróbálhattam, hogy milyen kolozsvári orvosnak lenni. Ez a szerencse nem sok magyarnak adatott meg.

Nekem sem túl sokáig.

A vásárhelyi ismereteket jól lehetett kamatoztatni. A Kisasszony alaposan kézben tartotta a klinikát és nem hagyott munka nélkül. Rendszeresen kellett referátumokat tartani, melyek gyakran jártak olyan izgalmakkal, mint egy-egy vizsga. Nagyon érdekes volt a zenés – irodalmi - pszichiátriai estek rendezésében való részvétel. Itt a világirodalom megzenésített remekeinek alakjait elemeztük pszichiátriai szempontból és a zenét is mellékeltek. Ebben kiemelt szerepet kaptam, és sokat dolgoztam rajta. A kolozsvári szellemi élet jelentős alakjai jöttek el az estekre. Nagy sikerélmény volt számomra a pneumo-encephalográfiák végzése. A kollégák nem szívesen végezték a veszélyes műveletet. Félték az suboccipitalis punctiótól. A vizsgán egykor rendőrségi papírját lobogtató kolléga, mikor kiadták neki e feladatot, hisztériás rohamot kapott, keze remegett, hányingere volt és kirohant. A személyzet utánam jött, hogy fejezzem be a műveletet. Be kell vallanom éreztem némi elégtételt, mikor percekkel belül elkészültem vele. Utána az esetek zömében engem jelöltek ki e feladatra. Vásárhelyen Csaba barátom alaposan felkészített rá. Érdekes volt az is, mikor elmegőgyászati konziliárusként a többi klinikákat jártam és megismerkedtem Kolozsvár kiterjedt orvosi társadalmának érdekes figuráival.

Ekkor azonban váratlan események történtek. Reindt Horst doktor, Bota inspektor veje, aki a versenyen az első kolozsvári állást választotta (mint említettem száz származású), külföldre távozott. A román törvények értelmében a versenyvizsga jogán utána következő jelölté kellett legyen az állás. Elkezdődött a küzdelem. A Kisasszony óvatosan, de támogatott. Másra nem számíhattam. Ezzel azonos időben egy másik fordulat is lökést adott a változtatáshoz.

Egy esős kolozsvári estén, feleségemmel sietvén valahova, a főtér sarkán összefutottunk Hoványi Gyula doktorral, egykori kollégámmal. Gyula vidáman közölte: „Tasikám tudod kivel találkoztál? Én leszek a főnököd!” Dermedten hallgattam a hírt. Bukarestben még azzal bíztattak, hogy én alapítom meg a szeredai osztályt. Vásárhelyi évem alatt az ott továbbképzésen résztvevő Barabás doktorral az idegosztály főnökével tervezgettük is a jövőt. Tudtam, hogy Gyula, aki egy bihari krónikus elmeosztályról kérte át magát Csíkba, amúgy kellemes világfi, de nem könnyű ember. Két dudás egy csárdában nem fog elférni. Még egy indok volt arra, hogy a kolozsvári megoldást erőltessem.

Hargita megye kórházának igazgatója Jeszenszky doktor (ma az egészségügyi miniszter tanácsosa), nagyvonalú volt és elengedett. Kolozsváron voltam és nem hittem el, hogy igaz. Nem is volt az.

Először a Munkaterápiás Intézetben dolgoztam. Ennek az időszaknak is sok érdekes emléke van. A nagyon színes egyéniségű Bîlcea doktor és a városszerte tisztelt elmeorvos Albini doktor vezették a kórházat. Megbecsültek és soha semmi személyes vitánk nem volt. Ekkor készítettem el a Merck cégnek a Reactivanról szóló tanulmányt, részt vettem a klinikára több megyéből berendelt középkaderek oktatásában, és ami a legnagyobb megtiszteltetés volt, a pszichológus hallgatók pszichiátriai gyakorlatát egy éven át én vezettem.

A nem túl rózsás anyagi viszonyok ellenére minden évben elmentünk a hegyekbe sízni. Hétvégeken, Kolozsváron, a bükki pályákon, a szabadság idején a brassói hegyekben. Szép emlékeim vannak a Szervátiusz Tiborékkal a Keresztényhavason eltöltött téli szabadságokról. Nagy sízések és még nagyobb beszélgetések, szójáték gyártások és a gyerekek oktatása töltötték ki a szép havas napokat. Az apróságok hamar tanultak, és közös kalandjaink emlékei ma is nosztalgikus beszélgetéseink tárgyát képezik. Eltévedés a ködben, éjjeli hazatérés a szállodába, Szervátiusz Istvánka éjjeli keresése az egész román sí válogatottal (egy magaslesen aludt el, majd lement a völgybe s egy barátunk fürdőkádjában pihente fáradalmait mire felfedtük hollétét), Robi fiam sílécének keresése, ugyancsak éjjel a hó alatt, majd leereszkedés a jeges „nagy falon” a sötétben. A derék orangután külsejű liftes, ki egy üveg rum ellenében egész héten ingyen felvonóztatott a Ruia nevű pályán és orangutánra emlékeztető külseje valamint narancsvörös haja miatt az oranzs-után-ból a „narancson túli” nevet kapta. Sok magyarországi ismeretséget is szereztünk itt, köztük életre szóló barátság is akad pl. Kovács Péterrel az ötvenhatos ellenállóval és bájos feleségével, Lenkével.

A Kolozsvárra látogató anyaországi érdeklődőket sokat kalauzoltuk és közülük számosan jártak vissza, illetve kerültek velünk máig tartó levelezői kapcsolatba. Ilyen például a ma már Pécsen dolgozó dr. Dóczi Tamás professzor is.

Elérkezett 1974 a szakvizsga éve is. A vizsga igen szigorú, a versenyvizsgán is ismertetett módon zajló, több felvonásos rendezvény volt és kiszámíthatatlanul, olykor hetekig is eltartott. Bukarestben ismét Nitsch Pityuéknál szálltam meg.

Emlékeim közt felbukkan a blokk negyed és a szomszédos épület előtt zajló bukaresti temetés. A nyári hőségben borzalmas szagot árasztó halott, nyitott koporsóban, kirúszozva és a gyászoló tömeg, amint elvonulnak mellette, egyesek meg is csókolják.

Magam is halálra voltam válva. Nem lehetett tudni mikor kezdik, mikor végzik a vizsgát. Akinek nem volt ismerőse, mindene ráment a hotelre. Végül egy szép napon megírhattuk a névtelen írásbeliket. Újabb kb. egy hét után sorkerült a szóbeli és gyakorlati vizsgára is. Nem volt túl nehéz a kisorsolt tudathasadásos beteg, minden jól ment. De még hátra volt a kiegészítő leletek (labor, rtg. stb.) értékelésének vizsgája. Nos, erre a vizsgára ötször mentem el. Predescu professzort folyton Ceaușescu rángatta. Az oroszokkal voltak ügyei-bajai és küldöttségében az oroszul is jól beszélő professzor ott kellett legyen. Így nem lehetett tudni mikor jön vissza. A sok nekifutás okozta izgalommal betelt a pohár. Ez volt az a pillanat mikor megfogadtam, hogy soha többet nem megyek vizsgázni.

Túl voltam hát a szakvizsgán is.

Közben a városban számos vezető magyar értelmiségi pszichiátriai gondjain igyekeztem segíteni. Legnagyobb sikerem a két neves művész, Vadász Zoltán és Dórián Ilona színpadi visszatérése volt. Mindkettőjünkkel meleg barátságba kerültünk. Soha nem felejttem Vadász Zoltán Páskándi „Tornyot választok” c. drámájának premierjén, a drága kedves Ica pedig Brecht „Szecsúáni jóemberével” indult újra, nagy sikerrel. Felejthetetlen művészei voltak az erdélyi és egyetemes magyar színjátszásnak. A velük folytatott beszélgetések és a kialakult barátság nagy nyereség volt számomra.

De jelentős feladat volt a Rákóczi úti Mentálhigiénés Központ szervezése is. A Kisasszony behívott és különös nyomatékkal kért meg, hogy ellenőrizzem az itt folyó munkát. Aránylag rövid pszichiátriai tevékenységem legmaradandóbb emléke talán az itt végzett munka. Utólag hallottam, hogy az itt általam készített kórtörténeteket felhasználva doktoráltak kollégák. De Csiky Csaba is elismeréssel emlékezett Marosvásárhelyen hagyott kórrajzaimra, melyeket az oktatásban hasznosítottak.

Ebből a periódusból több szomorú történetet is el kell mondanom.

Az egyik a Markos András kitűnő levéltári kutató barátom tragédiája. Bandit még az ólomkeretes ablakok készítése idejéből ismertem, ott dolgozott ő is a műemlékeseknél. Gróf Teleki Ernő mellett egyik jellegzetes alakja volt az ott meghúzódó, egzisztenciáját kereső magyar értelmiségnek. Apámnak is jó barátja volt. Korban kettőnk között állt. Később Bandi a belvárosi református egyház levéltárába került és nagy gonddal ápolta a Farkas utcai templom csonka tornyában levő gyűjteményt. Árva Bethlen Kata volt kutatásainak fő tárgya. A román állam megfelelő szervei fokozatosan szorították meg a hurkot. Minden ellenőrzés után elvittek valamit a levéltár anyagából. Ami a legnagyobb érték volt, próbálta dugdosni. Ez azonban egyre nehezebbé vált, és egyre több kockázattal járt. Nehezen bírta. Állandóan kezeltem és hazafelé menet bejártam hozzá, pszichoterapiás célzattal. Sikerült évekig átvészelnem a nehéz perceket. Egyszer aztán a Bethlen Kata anyagot is megtalálták. A pontos részleteket már nem tudom. Szabadságon voltam. Mikor hazaérkeztem, Bandi halott volt. Öngyilkos lett. Érzékeny lelke, meggyötört, megalázott elméje nem bírta tovább a nyomást. Nagy veszteség volt nekem és mindnyájunknak. Igen szép feladatok elvégzésére hivatott, remek ember volt.

Másik történetem részben már ismert szereplőket is felvonultat, de valóságos görög tragédia bontakozik ki belőle.

A pszichiátriai klinikán kezeltem Szilágyi Domokos volt feleségét Hervay Gizellát, aki biztos vagyok benne, hogy legjobb költőnőink egyike és az egyetemes magyar irodalom élvonalába fogja végső helyét megtalálni. Gyakori depressziók gyötörték. Szisz (Szilágyi Domokos) új élete párjával gyakran látogatta meg. Ekkor talákoztam irodalomtörténeti figurává vált kedves és nagyon értelmes kisfiukkal, Kobakkal is. Gizivel összebarátkoztunk és családias órákat (napokat) töltött el nálunk, Kobakkal együtt. Minthogy ő Bukarestben dolgozott, közeli kapcsolatba került az előbbi fejezetekben említett, egykori kedves táncpartnernőmmel Varga Katival, aki közben

Dankanits Ádám történész felesége lett. Nekik is egy kisfiuk volt Dadika. A Bukarestben működő A Hét c. magyar kulturális lap szerkesztésén dolgozott a házaspár. Kati, mint grafikus. Jó barátságban voltak Kemény János Zsuzsa nevű lányával is, aki Nagy Pál festőművész felesége volt.

Először Szilágyi Domokos halála rengette meg a baráti kört és rendített meg mindnyájunkat. A bonyolult lelkű nagy költő is feladta a küzdelmet, és a kolozsvári Hója-erdőben a Kányafő közelében végzett magával. Napokig keresték.

Aztán eljött 1977 és a szörnyű földrengés. Gizit budapesti kezelésre beszéltük rá. Közben Varga Kati is kórházban volt, éppen Marosvásárhelyen Csiky Csaba barátomnál. A két gyermekre, Kobakra és Dadira, Bukarestben Dankanits Ádám vigyázott. Az egyik először összeomló ház az övék volt. Mindhárman ott leleték halálukat. Arra járó barátok mesélték, hogy a romok felett ott fújta a szél Ádám sokezres cédulagyűjteményét, melyeket majdani könyveihez írt össze szorgos munkával.

Varga Kuki néni engem kért meg, hogy Katival közöljem a hírt. Életem legnehezebb feladatát magam sem tudom hogy, de teljesítettem. Hosszú időn keresztül állandó telefonkapcsolatban voltam az egyelőre Vásárhelyen tartott Katival. Gizinek Budapesten csak később mondták meg és rábeszélték, hogy maradjon kinn.

A napokkal később Kolozsváron rendezett nagy temetésen a két gyermeket egyidőben temették. Kobakot édesapja Szisz mellé, Dadikát édesapjával a Dankanits sírba.

Kati soha nem heverte ki a tragédiát. Megpróbált Bukarestben talpra állni, de nem sikerült. A tragédia pedig folytatódott. Kemény Zsuzsáékkal mentek autóval valahova, és egy óriási teherautó furcsa körülmények között összezúzta kocsijukat. Mindhárman meghaltak. Közben meghaltak sorban a Varga szülők is.

Hervay Gizi utóbb még írt Budapesten néhány szép verset. Áttelepülésünk után anyám közelében lakott a Győri úton. Aztán egyszer csak megelégelte. Ő is önként ment el.

Az utolsó élő tanú, Varga Mari Budakeszin élt, de mire fiával megalapozta itteni egzisztenciáját a hirtelen halál ragadta el.

Így pusztult ki egy egész család és egy egész baráti kör, csupa nagyon értékes ember, valamennyi nagy tehetség a maga területén, valamennyi a magyarság jövőjéért elkötelezett értelmiségi.

De a szomorú történet kapcsán előreszaladtam időben. Most visszatérek ismét történetem eredeti fonalához.

A viharfelhők gyülekeztek. Munkahelyemen egy reggel azzal fogadtak, hogy az állásom már nem létezik, mert átalakították laboros posztra. Egy román kolléganőt kellett megmenteni a morfinizmus karmaiból, neki kellett az állás. Ismét elkezdődött a harc s a jog nekem adott igazat. Közben szegény kolléganő állapota is romlott, nem tudtak vele boldogulni, munkaképtelen volt. Úgy látszott nyertem. De nem sokáig. A fenti cselek különféle változatokban ismétlődtek, nem volt egy nyugodt percünk. Éppen vártam a magyarországi útlevél engedélyezését mikor közölték velem, hogy a kérdést furcsa módon oldották meg. Lemondtak a státusról.

Azonnal kihallgatást kértem a megyei főorvostól. Ez ott és akkor nem volt egyszerű dolog. A megyei főorvos valóságos kisisten volt. Hetekig várt a kérelmező, és ha végre bejutott, előfordult, hogy a kézfogással járó köszöntés már a „vizontlátásra” volt. Mazilu főorvos úr, a Romániában honos csendőr-pertuval fogadott és nagyon barátságos volt. A következőket mondotta: „Idefigyelj Szász! Te egy nagyszerű gyerek vagy. Rendkívüli módon értékeljük, amit csináltál. Meg kell értened azonban végre, hogy

ebben a városban nincsen szükség magyarokra.” Közben még a vállamra is tette a kezét. Én őszinteségét megköszöntem és elvonultam. 1974 februárja volt.

Pár hónap múlva közölték velem, hogy ki kell mennem Kolozsborsára, és utóbb át kell vennem annak régi női igazgatójától, Mariana Riccitől az intézet vezetését.

A Bánffy-kastély sok vihart látott épületében (német főhadiszállás is volt) működött a főleg 12-es dekrétum alapján kötelező kezelésre küldött elmebeteg bűnözők intézete. Kolozsvártól kb. 45 kilométerre, autóbusszal megközelíthető helyen. Nagy veszélye azonban az volt, hogy az egyre inkább kísértő politikai pszichiátria fellegvára lehet. A piszkos munkát pedig ugye nem rossz egy bozgorra (hazátlan) bízni. Egyelőre Kolozsváron csak annyi történt, hogy Ceaușescu látogatásai előtt napokkal a potenciálisan veszélyes személyeket, valódi és vélt elmebetegeket, összegyűjtötték a klinikán. Aki ekkor volt ügyeletes, írhatta a kórlapokat. Ennek kapcsán, még hónapokkal előbb volt egy szerencsés végű estem. Ügyeleti napomra jelezte a Kisasszony, hogy érkeznek a begyűjtöttek. Lássam el őket elmeorvosi kórlapokkal. Igenis, válaszoltam, „aki elmebeteg mind ilyen diagnózissal ellátott kórlapot kap”. Volt utána egy kis dermedt csend, de szerencsémre a begyűjtést egy nappal elhalasztották s az ügy elfelejtődött.

Most azonban visszatérek a februári főorvosi „megvilágosításhoz”. Véletlenül a Mazilu főorvosnál tett látogatás után kaptam meg az útlevelet és Budapesten, február 15-én már a parlament fogadóóráján voltam Csiki ügyvéd úrnál, aki eligazított az áttelepülés ügyében. A befogadó nyilatkozatot dr. Benedek Tibor professzor és családja adta. Itt tartózkodásom alatt sok szeretettel vettek körül, mondhatni bevezettek a főváros társadalmi életébe. Először éreztem egész embernek magamat. Kolozsvári ajánlásokkal, melyeket főleg Kiss Jenő bácsitól, barátom apjától, a Hitel egyik élő tanújától kaptam. Alkalmam volt olyan emberekkel is megismerkedni, mint Csoóri Sándor, Czine Mihály, Hegyi Endre, Szij Rezső stb. Benedek professzoréknál megismerhettem számos vezető művészt, Zente Ferencsel és utóbb Sinkovicsékkal is kapcsolatba kerültem. De itt kell elmesélnem életem egyetlen diverziós történetét is.

Az utazás előtt figyelmeztetett Pollák Jóska tanár barátom, hogy megjelent egy borzalmas könyv. A címe „Horea și Iancu”. (Horea és Iancu) Népballadákat tartalmazott a Horea-Cloșca-Crișan féle parasztfelkelés és az 1848 körüli időkből, de valójában véres, magyarok ellen uszító versekről volt szó. Térdig jártak a magyar vérben és erre biztattak mindenkit. A könyvből elkezdtem több példány beszerzését. Legyek pontosabb. Elkezdtem felvásárolni a könyvet. Harmadik napon egy kis boltban a magyar eladónő félrehívott és figyelmeztetett, hogy ne keressem többet sehol, mert szóltak, hogy valaki ezt a kötetet keresi, és az eladók azonosítsák be. Megköszöntem és többet nem vásároltam a könyvből. De a felvásárolt köteteket nagy rizikóval kihoztam Budapestre. Megfelelő helyeken hagytam belőle példányokat, Csoóriéknál egy éjjel fordítottam is belőle és eljuttattunk egy-egy példányt Ortutay Gyulához és Csatári Dánielhez. Ha igaz Ortutay Gyula szervezte meg a tiltakozást a románoknál. A könyvet mindenesetre bevonták. (Itt kell elmondanom, hogy néhány éve a kolozsvári központi könyvesboltban nézelődve, megdöbbenéssel fedeztem fel ismét a könyv több példányát. Ugyanaz a kiadás volt!)

Hazatértem, és a hosszú várakozások és sorok többszöri kiállása után elindítottam volna az áttelepülést. De Anton ezredes úr, a mindenható útlevelelőnök kijelentette, hogy nincsenek nyomtatványok. Ezzel több, mint 3 éves kálvária vette kezdetét.

Közben Borsán folytattam a munkát. Ismét embertelen viszonyok és ismét egy Borsa. Ezúttal nem Borsabánya, hanem Kolozsborsa. Tevékenységem alapját a napi több ezer tabletta felírása képezte. Főleg a Clordelazin és Tisercin fogyott. Az elektrosokk működött.

A rémes összevisszaságban leledző, sokszor évtizedes kórlapok között találtam meg tevékenységi területemet. Elkezdtem új rendszer szerint átvizsgálni az egész beteganyagot, és gépelt kórlapokat készítettem mindenkinek, új összefoglalókkal. A többi kollégánót is meggyőztem ennek fontosságáról. Az igazgató mellett három kedves kollégánót ingázott velem naponta oda. Az intézet erős embere azonban Rîmboiu elvtárs volt, az adminisztrátor és közismert szekus.

Munkámhoz szereztem egy öreg íróasztalt. Rîmboiu elvtárs azonban megirigyelte. Egy reggel az asztal nem volt már szobánkban és az ő irodáját díszítette. Az indoklást is közölték. Az orvos a betegágnál kell dolgozzon, nem íróasztalokon. Ebben az időben jött ki az a rendelet is, mely szerint a vidéki dolgozók kötelesek voltak disznót hizlalni. Ha nem tették, meg kellett váltaniuk pénzen. Természetesen nem volt hol hizlaljam a disznót sem Borsán, sem Kolozsváron. Rîmboiu elvtárs levonatta részletekben a fizetésemből.

Száraz időben az ócska dízel buszokban vastagon gomolygott a por, télen pedig fagyunk meg. Műszaki állapotukra jellemző, hogy egyszer Kajántónál a kanyarban levő Krisztus mellett, buszunk egyenesen továbbment az árkon át a tó felé. Megúsztuk úszás nélkül. Egy kis dombocska állított meg, a rajta levő keresztről egy pléh-Krisztus nézett be szomorú szemekkel a busz ablakán.

Közben újabb buszok gyártásába kezdtek. Ezeknek is története volt. Mikor Brassóban elkezdtek a motorok gyártását, a gépsort eladó MAN cég előírta, hogy az új gép nevében a MAN kell szerepeljen. Azonnal kapcsoltak és ROMAN dízel lett belőle. Azonban az első kísérletek csődöt mondtak. A német céghez folyamodtak segítségért, amíg a termelés ténylegesen beindul. A kötelező és szigorú terv ugyanis adva volt. Azok készséggel álltak rendelkezésükre és közölték, hogy Győrben átvehetik a motorokat. Nagy volt a méreg ROMAN-éknál. Évekig nevettem, mikor a sofőrülés alatti ládákön rendszeresen olvastam a magyar „Szerszamos láda” feliratot. Ilyen apróságokkal vigasztalódtunk.

Ezidőtájt magyarországi barátaim rendszeresen hordták az itteni folyóiratokat.

Dr. Kiss Ernő és dr. Högyész László illetve dr. Légrády Péter kollégák voltak a legszorgosabb beszállítók. Rendszeresen jöttek és tartották bennünk a lelket. Emlékezetes találkozások helyszíne volt a lakássá degradált Hitel-szoba. A szeku a függönytelen és nyáron nyitott ablakon át mindent láthatott, a kocsik ott álltak a ház előtt. Egész baráti köröm összegyűlt a kedves vendégek fogadására. A már felsorolt régi osztálytársak (Kiss Zoltán, Tóth Wessely László, Sinkó Zoltán) mellett, Fodor Pali az ezerügyes vendéglátó ipari szakember (ma svéd üzletember), Tamás Gabi a már említett kitűnő könnyűzene énekes és zenekarvezető is gyakorta bukkantak fel a társaságban.

A Látóhatár számait már ingázó román ismerőseim is várták. Rendszeresen fordítottam nekik az irigyelt reformhíreket. Nagy odaadással kérdezősködött egy névrokon magyar tanárnő is, akit ha már éppen arra ingázott ő is, a szeku rám állított. Még könyvet is kért kölcsön, mint érdeklődő pedagógus. Emlékszem, Nemeskürty „Ez történt Mohács után” című nagyon érdekes könyvét kérte el. Vissza is adta és nem volt semmi baj.

Az ingázók között sok értékes és értelmes román értelmiségivel is megismerkedtem. Kapcsolatom felhőtlen volt valamennyiükkel. Engem személyesen egyik sem bántott. A velem, mint kisebbségivel kapcsolatos tennivalókat intézményesen végezték és hajtották végre. Környezetemmel, egy furcsa oda-vissza tapintatosság következtében, kapcsolatom gyakorlatilag mindenkor felhőtlen volt.

Otthoni napjainkat a barátság és összetartozás ezernyi szála szötte át. Nem volt ritka, hogy késő este, akár éjfél felé is kopogtak az ablakon. Valamelyik barát, többnyire Kiss Zoli (vagy az azóta eltávozott Barta Öcsi) jött és a konyhában meghánytuk-vetettük a

világ dolgait – azért ott, hogy a család alhasson, de gyakran még egyszer „faltunk” valamit együtt is. Aztán hajnalban mindketten indultunk a navétázásra. A buszmegálló is legalább 3 kilométerre lehetett, és ide minden nap futva mentem. Jövet már jártak a buszok és a csomag is több volt.

Történt, hogy Borsa körorvos nélkül maradt és reám bízták, hogy a körzetet is lássam el. Ott és akkor nem voltak az ilyesmiben problémák. A főnök szólt és az érintett végrehajtott. Ennek eredményeként olykor természetbeni juttatásokat cipelhettem haza utjaimról. A falubeliek hamar megszerettek.

Közben heti egy szakmai napot Kolozsváron tölthettünk. Ilyenkor a Klinikán illetve a Mentálhigiénés központban voltam pár órára. Egyébként ez a lazítás napja volt.

Egyre nőtt a nyomás, hogy vegyem át az igazgatóságot. Én a legkülönfélébb cselekkel halogattam a dolgot.

Ez alatt már több tucatnyi alkalommal kiálltam a sort az útlevélosztályon. A válasz mindenkor ez volt: nincs nyomtatványunk. Kezdem sejteni mire megy a játék.

1976 novemberében anyám, aki ekkor 76 éves volt, rendkívüli elhatározásra jutott. Ő is velünk jön és veszni hagyja az általa tervezett és annyi emléket hordozó házat. Ez, őt ismerve, rendkívüli elhatározás volt. Minden Kolozsvárhoz kötötte. Minden az ő keze nyomát viselte és itt voltak életének utolsó élő tanúi is.

Együtt mentünk be az útlevélosztály fogadására. Több órás várakozás után kerültünk az ezredes elé. Anton elvtárs ennyit mondott: Pleacă și baba?, (a vénasszony is elmegy?) és már nyújtotta is a három éve hiába várt nyomtatványokat.

Borsán titkoltam a dolgot, de Rîmboiu elvtárs cinkos mosoly kíséretében adta tudtomra, hogy ő sok mindent tud. Titokban készülődtünk. A muzeális értékek hivatala általi nyilvántartásba vétel elől már előbb eldugtunk a Hitel-re vonatkozó és sok egyéb emléket. Készülődtünk a remélt fordulatra.

Ekkor történt az is, hogy a belvárosban, az iskolából hazafele tartó 12 éves kislányomat, aki barátnőjével magyarul beszélt, leköpködték és megijesztették felnőtt román fiatal emberek. Az eset megerősítette bennünk a hitet választásunk helyességéről.

A magyar befogadásunkat már harmadszor kellett meghosszabbítani. Ezúttal azonban járt, hogy ez az utolsó lehetőség. Magyarország nem fog több befogadó hosszabbítást engedélyezni senkinek. Sokkal szigorúbb feltételek között kell majd újrakezdeni az egészet.

1977. július 26-án közölték velem, hogy útlevelem megérkezett. Mint utóbb az iratokból kiderült, az útlevelet már június elején megkapták, de nem értesítettek. Direkt várták, hogy lejárjon a magyar befogadásom. Ennek határideje augusztus 1 volt.

Másnap reggel elindultam a klinikára, bejelentendő távozásomat. A Béke téren, a kolozsvári egyetemi könyvtár előtt (mely a századforduló idején Európa legmodernebb könyvtáraként épült), egy újságárusnál a legnagyobb elképedésemre Orvosi Hetilapot árultak. Honnan ez a lap? kérdeztem. Az árus is csodálkozott. Ő sem tudta mire fel küldték neki, évek óta nem látott hasonlót. Azonnal megvettem és kinyitottam a hirdetéseknel. Tudtam, hogy pesti barátaim segítenének a pszichiáterként elhelyezkedni, feleségem műtősnői állása is biztosítva lett volna Benedek professzoréknál, de a magam ura akartam lenni. Az általános orvosi szak és főorvosi vizsga adva volt. Tehát körzeti orvosi állást kerestem. A lapban legvonzóbb helynek Lovászpátona község tetszett. Orvosa egy életen át dolgozott ott és most nyugdíjba vonult. Ki is néztem magamnak támpont gyanánt.

Másnap Bukarestbe repültem. Indulás előtt Kiss Andris barátom búcsúztatott a TAROM buszmegállójánál. Éppen Kolozsváron jártak. Szepesi konzul úr, kinél ügyemet indítottam, már nem volt ott, de jelen volt az utód Antal János. Elmondta, hogy a rendelkezések szigorúak, de ő 17 (tizenhét!) nap hosszabbítást tud adni saját

hatáskörében. Elfogadtam, és elkezdődött életem legfantasztikusabb ügyintéző periódusa.

Sinkó Zoli barátom öccse, a későbbi RMDSZ-szenátor István (Zebi) segített az első lépésekben. Több tucat hivatalt jártam végig és gyűjtöttem, gyűjtöttem az iratokat. Még a kéményseprőktől is írás kellett. Mindenhol tudták miért, látták, hogy sürgős. Tehát zsaroltak.

A legnehezebb a ház átadása volt.

Mint rendkívül értékes ingatlant, a maximális összegért, azaz 40 000 lejért kellett átadnom a román államnak. Ezt azonban a megyei pártbizottság és a megyei tanács is el kellett fogadja. A tanácsnál egy gyermekkori Bună Ziua-völgyi sí partnerem ült az asztal túloldalán. Rendkívül segítőkész volt és mindent engedélyezett. A pártnál már nem lehetett ilyen egyszerű. Szerencsémre ekkor kényszerítették egyik mérnök barátomat – Szócs Lalót – arra, hogy vállalja el a megyei ipari titkári posztot. Kellott még egy magyar. Ez volt a szerencsém. Laló egy másik magyar helyettes titkárral, Csillag elvtárssal kártyázta meg a gyors intézkedést. Elfogadták.

Ezalatt lakásunkon búcsújárás volt. Anyám betegen feküdt. A jeles román családok, akik a ház várományosainak tekintették magukat, egyre csak jöttek. A legnagyobb esélyes Dumitru Radu Popescu író volt. De szerepelt közöttük Proinov úr is a gyógyszerészet dékánja a Fundeni Kórház igazgatójának, Ceaușescu orvosának a „nagy Proinovnak” az öccse stb. A „háztűznézőbe” érkezők egyike-másika anyámat nem is üdvözölve tárgyalta a jövőt. Drágám itt ezt, ott amazt kell módosítani. Megalázottan hallgattuk a tervezgetést, mint akiknek semmi közünk a család 50 éves fészkehez.

Feleségem „váltása” egyszerűbbre sikerült, minden rosszban van valami jó alapon. Előző februárban a Felek-hegyen található Őzek-völgyében sízve, +10 fok felett, méteres hóban, komplikált lábtörést szenvedett. A kolozsvári ortopédia kitűnő tanára, Gherman professzor műtötte a többszörös darabos- és spirál törést. Utána átmenetileg lerokkantostították, s még nem kezdte újra a munkát. Így a munkakönyv is a zsebében volt.

Nehéz beszélgetések során vettem búcsút egy másik baráttá vált betegemtől, a nagyszerű Bajor Andortól. Bandi erősen kötődött hozzám és hallgatott rám. Távozásomat az érvek ellenére sem tudta elfogadni. Később az Alföld című debreceni irodalmi folyóiraton át, versben üzent nekem. Én a saját versét megfordítva válaszoltam neki. Erről majd később írok.

Az udvaron égtek a máglyák. Árultuk a holminkat és csomagoltunk. Az antikváriumba le kellett vinni a könyvtár jelentős részét, és nyugtát kapni átadásáról. Persze értesíteni kellett azokat, akik majd felvásárolják, hogy legalább jó kezekbe kerüljenek. A véradásból és menzajegyekből vett Shakespeare-sorozatokat pl. Gáll Ernő professzoréknak játszottuk így át. Az összes barátnál csomagokat rejtettünk el. A bejelentett értékeket pedig Kiss Zoli barátom kapta megőrzésre, a múzeumi ellenőrzés nyűgével egyetemben. A ház előtti telefonvezetéket javítani kezdték. Az oszlopra felfüggesztett szerelő sátorban állandóan 2-3 ember lebzelt.

Egy napon utcabéli régi román játszótársam, a marosvásárhelyi Szülészeti Klinika egyik befutott orvosa, Ungureanu Octavian jelent meg. Tavi így szólt: „Hallgass ide Tasi, ebben a táskában (és kinyitott egy diplomata táskát) 750 000 lej van. Egyelőre ennyi van nálam. Add el a házadat”. Nehezen magyaráztam el neki, hogy ez nem lehetséges. Távozásom feltételéről van szó. 1977-ben ebből Magyarországon új életet kezdhettünk volna. 1.7-1.8 körül volt a váltás, akkor még a lej javára.

Kinti barátaink is megérkeztek. A ház átadásának engedélyezését felmutatva az útleveleket megkaptuk. Még 3 nap volt a határidőből. A házat átvevő városi lakáshivatal azonban nem érkezett. Kiss Ernő barátommal cselt eszeltünk ki és feleségemet a két

gyerekkel, biztonság okából előre küldtem vele Budapestre. Az idő fogyott. A lakáshivatalnál kénytelen voltam lefizetni valakit, hogy jöjjenek a házat lepecsételni. Ez sem volt azonban elég. Várható veszteségekre hivatkozva, augusztus 15-én ki kellett fizessem a lakbért saját álságosan elrabolt házamra, egészen novemberig. Nagyon kérem az olvasót nehogy túlzást sejtjen. Minden egyes szó megfelel a nyers valóságnak.

Megérkezett a teherautó is. Kiss Zoli barátom rábeszélte, hogy a szétszedett Hittel bútorokat is rakjam be és tegyünk rá mindenféle lim-lomot. Megérzése jó volt. A vámolásnál ismét gyermekkori játszópajtásra akadtunk, ezúttal az övére. Felfedezte a bútort és nekünk jelezte, de nem szólt. Első hazalátogatásunkkor háláltuk meg neki.

Amikor az utolsó előtti nap délutánján megjött a lefizetett ember és durva káromkodással rányomta ajtónkra a pecsétet, elbújtam a ház tornya mögé és apám halála óta először, sírtam.

A csüggeteg kis csapat szétszéledt. Kádár Tibi festőművész barátom a neki adott zsúrkocsival (a műterembe kellett) nyikorgott lefelé az utcán, Tóth Wessely Laci régi osztálytársam lehajtott fejjel ballagott a Predeal utca felé. Aztán én is elindultam Kiss Zolival. Anyámat már előbb unokanővéremékhez vittem, hogy ne legyen jelen a megrázó eseményeknél.

Másnap reggel korán anyám és én, Hógyész Lacival indultunk Budapestre. Az utolsó éjjelt Kiss Zoli lakásán töltöttem, a barátoktól búcsúzva.

Sinkó Zoli a humorista, ismét emlékeztetett egy figyelmeztető mondatára. Ennyit mondott: „Most majd meglátod milyen, mikor magyar feneket magyar lábbal rúgnak”.

Anyám emberfelettit produkálva, csodálatosan tartotta magát.

Ártádnál léptük át az annyiszor elátkozott trianoni határt.

Eszembe jutott Nagyanyám, aki mikor 85 évesen újra magyar területre léphetett, a határőrsön letérdelt és megcsókolta a földet, utána a zászlót is. A Magyar Népköztársaság határőrei elképedve nézték.

Mi a Ladában ülve elegánsan gördültünk át új életünk kapuján. Laci könyöke hanyagul lógott ki az ablakon, lazán szalutált a határőrnek. Ő hazaérkezett. Minden hihetetlennek tűnt. Engedélyünk érvényességéből még néhány óra volt hátra. A ház nevetséges árát fel sem tudtuk venni.

IX. FEJEZET

Hősünk ismeretlen vizeken kormányozza sorsának lélekvesztőjét, kétségek és örömök közepette.

EGY ÉVTIZED PÁPAKOVÁCSIBAN

A Magyarországra érkezés pillanatáig az elképzeléseink szerinti és az ezeket tetőző elképzelhetetlen események tehát bőven váltogatták egymást. Számunkra persze az ismert rossz is járhatóbb útnak látszott, azonban mint a várt, de ismeretlen jobb.

Megérkezett egy hírekből és vágyakból ismert világba egy öttagú, három generációs család. Tervekkel, elképzelésekkel, de kapaszkodóként mindössze az Orvosi Hetilapnak egy két hónappal előbb kiadott számával.

Szállást átmenetileg nagylelkű barátainknál kaptunk, anyám rokonoknál húzódott meg. Az ő számára a 77 éves ember dinamikus sztereotípiái romba döntésének veszedelmeit a fiatalkori emlékek és néhány kedves kortárs rokon jelenléte ellensúlyozta. A teherautót Pilisen dolgozó és lakó unokahúgomékhöz, dr. Pázmányékhoz irányítottuk. A vámolás a ceglédi vámhatóság hatáskörében, minden zökkenő nélkül történt.

Augusztus 17-én este érkeztem meg tehát dr. Högyész László barátom jóvoltából és csatlakoztam a biztonsági okokból néhány napja már itt tartózkodó családomhoz. Ott voltunk másik kebelbarátomnál dr. Kiss Ernőnél, mátyásföldi blokklakásában és a nagy elhatározás lendületét nem veszítve, folytattuk életünk átrendezését. Barátaink messzemenően támogattak terveinkben.

A sors különös és már oly sokszor megtapasztalt játéka folytán, dr. Benedek Tibor professzorék Balatonalmádiban tartózkodtak, ottani nyaralójukban, szokásos augusztusi szabadságukon. Érkezésünk időpontját ismervén oda vártak minket.

Peti, a ház asszonya, Tibor és Kata lányuk nagy szeretettel fogadtak, mikor Szent István-napján este megérkezett hozzájuk a kis karaván. Kellemes és emlékezetes ünnepi estét töltöttünk együtt, majd Ernőék hazaindultak Budapestre. Mi Tiborral már másnap reggel autóba ültünk és tekintettel a már említett lovászpatonai hirdetésre, a közeli Pápara indultunk, úgy, hogy közben egy kisebb körutat tettünk meg a Balaton-felvidéken is. Pápan aztán a járási egészségügyi osztályon kopogtattunk dr. Égenhoffer Péterné főorvos asszonynál.

Első tapasztalataink régi-új hazánkban igen kellemesek voltak. A főorvos asszony vigasztalóan és korrektül közölte velünk, hogy éppen néhány nappal előbb ígérte már oda valakinek Lovászpatonát, de van a közelben két másik körzet is. Az egyik a nagyobb Vaszar, a híres mezőgazdasági központ és jó hírű körzet, a másik Pápakovácsi, Pápa közvetlen közelében 4 községgel és 3 kis tanyarendszerrel, ahol már évek óta egymást váltogatják az orvosok, de nem tudnak gyökeret eresztetni. Szolgálati kocsival indultunk a körzetek megtekintésére.

Pápakovácsiban a ligetes, dombos bakonyalji községben Czere Ferenc tanácselnök fogadott és kalauzolt. A kis kétszobás orvos lakás és az orvosi rendelő egy diófás udvaron állott a falu elején. Mikor beléptünk az elhanyagolt, de nem barátságatlan

udvarra, a nagy diófa éppen a Kolozsváron hagyott hasonló méretű cseresznyefánkat idézte. Robi fiunk azonnal fel is rohant a tetejére, lelkes „na, végre” kiáltással. Feleségemmel egymásra néztünk. Valami megmozdult ott belül.

Ezután még elmentünk Vaszarra is, ahol a körülmények és a lehetőségek igen kecsegtetőek voltak, mégis Czere Ferenc „elnök elvtárs” tenyerébe csaptam.

Pápakovácsi otthonunk, mi több, második szülőföldünk lett.

Családom a beköltözés feltételeinek biztosításáig Ozorára utazott, ahol Horváth Pista barátom, évfolyam és – Kaptatos utcai – szobatársam már gyökeret eresztett, mint körorvos. Magam visszatértem Kovácsiba és intézkedtem a festés és a kezdéssel járó egyéb tennivalók ügyében, illetve Budapesten rendeztem a sürgős tennivalókat. Ozorán a gyerekek – iskolakezdés lévén – ideiglenesen az iskolával ismerkedtek. Pápakovácsiból teherautót kaptunk a pilisi garázsban levő holmink átszállítására. Letelepédési segítyt is megállapítottak számunkra, de a járás nagyjai közül az OTP igazgatója, (Gulyás) a kedvezményes részletvásárlást is lehetővé tette. Felszereltük magunkat a legszükségesebbekkel. Közben Pesten a SOTE dékánátusán a legkifejezettebb kollegialitás és segítőkészség jegyében intézték el pillanatok alatt diplomám nosztrifikálását. Még baráti tanácsokkal is ellátott a dékán és az okmánybélyegek beszerzése végett sem engedett elrohanni, beosztottjaival meghozatta azokat. Sajnos, feleségem diplomás asszisztensi minőségben nem nosztrifikálhatta oklevelét, mivel itt ilyen nem létezett. El kellett fogadja az általános ápolói minősítést. De akkor nem ez volt a fő gondunk. Sok évvel később okozott ez csalódásokat.

Ozoráról Pista barátom szállított minket vissza végleges helyünkre és otthagytott a legszükségesebb jó tanácsok és jókívánságok közepette.

1977. szeptember 15-én már rendeltem a pápakovácsi rendelőben. Orvos írnoként feleségemet alkalmazták, ápolónőm Hátasné Marika, védőnőm Erdősné Márta volt. Kellemes és korrekt munkatársaim voltak mindvégig és biztosan nekik is részük volt abban, hogy egy pillanatra sem éreztem magam idegennek az új környezetben. A sok orvos baráttól kapott tanács és a helyi viszonyok gyors felismerése után már tervezgettem. Az akkor még nem túl divatos és kedvelt gondozást első perctől magunkénak tekintettük. Eleinte egy tanácsi kismotorral jártam a falvakat, ahol elhanyagolt épületekben, de működő egészségügyi pontok voltak. Kupon heti kétszer, Gannán és Döbröntén egy-egy alkalommal rendeltem. Az idő zordra fordulása után autóbuzson mentünk, és feleségem nagy dobozban hozta a meglátogatott falvak kardonjait.

Az otthon szebbé tételéhez jelentős mértékben járult hozzá a Vertel-Püspöki család. Mint Erdélyt járó embereket már előbb megismertük őket. Vertel Jóska a kitűnő grafikus, francia származású és igazi magyar nagyasszonyá vált feleségével. Leánya Bea, aki reklámgrafikával foglalkozott és akkortájt aratta első nagy külföldi sikereit, veje Püspöki Pista a magyar grafika akkori ifjú vonulatának egyik élenjárója képezték a család velünk szoros kapcsolatot tartó részét. Falainkon valóságos galéria jelent meg munkáikból. Meleg, együttérző szeretetük máig elkísért és őszinte barátsággá mélyült.

Ezalatt anyám bámulatos gyorsasággal illeszkedett be a fővárosi életbe. Albérletet szereztünk számára.

Pápakovácsiban a lakás bővítését terveztük.

A havi orvos gyűlésen először megjelenvén egy kedves, barátságos társaságot találtam. Jóindulatúan dorgáltak, hogy tehetem ekkora marhaságot, hogy egy zsíros körzet helyett egy olyant választottam, melyből elődeim sorra megfutamodtak. Nehéz volt a szubjektív elemek és belső indíttatások elmagyarázása.

Mire a lakás is összeállt eltelték az első hetek, és a környék egyik hagyományos nagy ünnepe is elközelgett. A döbrönteai várhegyen ugyanis minden évben megrendezték s mai napig is megrendezik a várünnepeket.

A tanácselnök felkért, hogy vállaljam el az ügyeletet a sokezeres tömeget megmozgató eseményre. Mikor megérkeztünk a helyszínre és felkaptattunk a vár alatti színpad természetes kis amfiteátrumába, a katonai zenekar éppen a himnuszra zendített rá. Mint erdélyiek megtanultuk a magyar himnuszt szeretni, hallását igényelni és belőle lelki vigaszt nyerni. Számunkra ezredszer sem kopik meg e fenséges dallam és mély értelmű versezet varázsa, és hallatán ma is érezzük hátunkon a gyermekkorból megszokott kis borzongást. Ez az alkalom mégis felejthetetlen marad számomra és jelképes. Olyan volt, mintha éppen minket vártak volna első hazai közszolgálati tevékenységünkre jelentkezvén.

Az első felülvizsgáló főorvosi ellenőrzés is lezajlott. Dr Varga Ferenc a rendkívül jól felkészült belgyógyász látta el területünkön ezt a feladatot. Az első találkozáskor még ő sem volt túlzottan tájékozott erdélyi ügyekben. Valami rossz fát tettek a tűzre, hogy el kellett jönni? Kérdezte. Aztán immár 24 éves szép barátságunk során megismerte a rossz fa mögött az egész erdőt, ami a lelkünket terhelte.

Az Erdélyből érkező nem a ma emlegetett gulyáskommunizmusba, nem a kádári puha diktatúrába érkezett. Hazaérkeztünk, ezt akartuk érezni és éreztük is. Mire sikerült felszerelkezni televízióval is, a képernyőn nem túlzottan ritkán feltűnő pártvezér arcát, egy diktátor milliószer látott eszelős hadonászása és ordítózása után, bizony tisztelettel és szimpátiával néztük. Egy felemelkedőben levő, értékrendünk szerint szabadabb ország boldog polgárainak éreztük még magunkat. Ma is határozottan emlékszem, hogy mikor Kádár János az 1983. évet jelölte meg a gyors felemelkedés kezdetének, számoltam az éveket, mennyi van még hátra. Tehát hittem benne.

Persze nem tartott ez az idill sem örökké. De ezt még hagyjuk.

A beilleszkedést segítette a kedvesnél kedvesebb szomszédság szeretete. Tót Ernőék velünk szemben nem csak a mindennapi tejjel láttak el, de távolléteink során gyermekeink pótszüleinek bizonyultak. Kertszomszédunk, a falu kitűnő asztalosa Pödör Pista mindenben segített a berendezkedés során. A köztünk levő kőkerítéshez létrát állítottunk, azon jártunk-keltünk kölcsönösen. Burghardtéknál a Robi fiamnál valamivel idősebb Feri gyerek lépett be a baráti szerepkörbe. Rédling Laci televíziós gondjainkat orvosolta, s közben nagyokat beszélgettünk a világ dolgairól. Az aranyszívű Vándor Imre, nagy gyakorlattal rendelkező elektromos szakember, valóságos antenna erdőt varázsolt a házra, és a bécsi televízió csodavilágát bámultuk ámulva. Tímár Sándor minden fémmunka ismerője, valamennyi ilyen problémánkban baráti szeretettel segített. És senkit nem kellett kétszer kérni. Inkább jellemző volt az, hogy ők kérdezték meg, nincs-e megoldandó gondunk? Az ipar becsülete is élt még, adtak a minőségre és láttam, hogy az adott szó valóság.

Karácsonyra már volt új mosógép, porszívó és a gyermekeknek kerékpárok. Az eseményről fénykép készült és elküldtük az otthon maradottaknak.

Egyszóval körülvelt minket egy új szülőföld ahol újjá is születünk. Halálunk napjáig nem felejtjük, és amíg mozogni tudunk, hazajárunk ezekbe a csodálatos kis községekbe. Végtelenül jóleső érzés, hogy 14 évvel elköltözésünk után is gyakran szól a telefon. Jó és rossz hírek, tanácskérés, de még a falu ügyeivel kapcsolatos közös tennivaló is témája ezeknek a beszélgetéseknek.

Voltak persze apró csalódások is a beilleszkedés során. A korra jellemzőek. Leánygyermekem, aki az egyik legszínvonalasabb erdélyi magyar iskolában a volt Piarista Gimnáziumban tanult Kolozsváron és természetesen a kincses városban közismerten honos, egyik legtisztább magyar nyelvjárást beszélte, itt is tiszta kitűnő

lehetett volna. Magyar nyelvből azonban nem kapta meg a legmagasabb osztályzatot. „Egy román gyerek még kell tanuljon”, szölt a magyarázatot. Ez sajnos az ő határozott és nagyon érzékeny alkatában meghatározó pillanat volt, nem is felejtette el soha. Emlékezett arra, amikor Kolozsváron az utcán, magyar beszédét hallva leköpködték. A két élmény közös kiértékelése is hozzájárulhatott ahhoz a döntéséhez, hogy gimnáziumba a Debreceni Református Kollégiumba ment. Ez pedig egész jövőjét meghatározó lépés volt.

De térjünk vissza a kezdetekhez.

A hét település látogatása nem volt egyszerű dolog. Minden kollégának volt már gépkocsija, egyedül én buszoztam, és a hívásokra értem kellett jöjjenek a szomszédos falvakból. Magam soha nem is gondoltam arra, hogy gépkocsit vezessek. Egy este hazaérkezvén, feleségem azzal fogadott, hogy beiratkoztunk a gépkocsi vezetői tanfolyamra. Először meglepődtem, aztán rábólintottam.

Azok a téli esték a pápai tanfolyamon, a tanfilmek zenéje, a KRESZ világával való ismerkedés is kitörölhetetlen emlék. Nem az, ami egy mai tanfolyam kényszerű, gyors elvégzésének muszáj érzete lehet. A gyerekekre Tóthék vigyáztak és mi késő este érkeztünk haza az előadásokról. A diavetítések félhomálya valóságos csodavilág volt a meglett doktor bácsinak. Aztán persze felmerült a kocsis szükségességének és elérhetetlenségének kérdése is.

Mint életünk folyamán mindenkor, a gondviselés kopogtatott. Ráadásul nagyon direkt formában. Egyenesen a hozzám tartozó Attyapusztán árválkodó maradék szerzetesrend főnöke, Berthold atya képében. Addigra már összegyűjtögetett pénzünket jócskán kiegészítve ajánlott fel baráti, kamatmentes és határidő nélküli kölcsönt a kocsis megvásárlására. Kéretlenül. Adva volt még a szakszervezeti kedvezmény és soronkívüliség is.

1978 áprilisában vizsgáztunk és a hibapont nélküli KRESZ-vizsga eredmény büszke tulajdonosaiként, mindketten a gyakorlati akadályt is elsőre abszolválva, boldogan indultunk Csepelre az új Lada átvételére. Ismét budapesti baráti körünk kísért óvó szeretettel. A hazatérés minden pillanatára emlékszem, arra is, hol álltunk meg először, hol ittunk üdítőt és milyen érzés volt, mikor a kapun begördülve a gyerekek boldogan másztak be a meseautóba.

Örökké emlékezetes marad az első erdélyi út is. Kilenc hónappal áttelepülésünk után, magyar útlevelemmel, új kocsival indultunk Kolozsvárra. A farkasgyepűi kanyarokban haladván a kocsiban Vivaldi zenéje szölt, a gyerekek boldogan feszengettek a hátsó ülésen és valamennyien úgy éreztük, hogy miénk a világ. A szülővárosban akkor még szép számmal élő barát szeretetéből feltarisznyázva, a visszahonosítás ügyében hozott döntésünk helyességében megerősödve érkeztünk haza. A falu felé haladva a devecséri úton, az utolsó egyenesben ismét a gyerekek szólaltak meg: „Célegyenes! Itthon vagyunk”. A nap sütött! Bámulatos véletlenek játéka, hogy ahányszor hosszú útról hazaérkeztünk, Pápakovácsiban – ha csak nem volt éppen éjszaka – minden egyes esetben sütött a nap. Ez a mai napig is így van. És ma is az az érzésünk, ha oda látogatunk, hogy hazaérkeztünk.

Kupi rendeléseink után szinte minden alkalommal Szedlmayer Gyuláéknál pihentünk meg, és a ház asszonya el nem engedett éhesen.

A gannai és döbrönteinek rendelések után gyakorta voltunk Földi Gyuláék vendégei. Gyula kitűnő gazda és közösségében nagy tekintélynek örvendő ember volt. Ez a két falu sváb lakosságának köszönhetően jó német kapcsolatokkal rendelkezett és ez utóbbi fejlődésükre is jelentős hatással volt. Gannán az Eszterházyak temetkezési helyéül épült kerektemplom, Döbröntén a várrom volt a fő nevezetesség. S hogy ismét szóba hoztam a himnuszt, évekkel később Gannán a kitelepített svábok hazalátogatása alkalmából

tartott misén hallhattuk az egyik legmegrendítőbb himnuszt. A kitelepítettek sokasága és az itthonmaradottak sírva, könnyes szemüket zsebkendőbe rejtve énekelték a HAZA imádságát.

Télen, ha éjjel hívtak, feleségemmel együtt indultunk, hogy a szinte menetrendszerű hófúvásokkal, közös erővel birkózzunk meg. Egy alkalommal, a heti felülvizsgálatra nem érhattünk vissza, a hó foglyai lettünk. Felülvizsgáló főorvosunk, akkor már kedves barátom dr. Varga Ferenc, az ellenkező irányból közelítve jött segítségünkre. Kiástuk magunkat, és nem maradt el a szakmai feladat sem.

Nagy becsületünk volt a község cigány lakossága előtt. Hozzájuk ugyanis románul szóltunk, s számukra ez nem román szó, hanem az anyanyelv üzenete volt. Magukénak tekintettek és a húsvéti ünnepekre megőrizhettük az erdélyi szokást, bárányt ehattunk. Volt közöttük ugyanis pásztorkodó is, Bogdán Péter, aki soha nem felejtett el, pontosan hozta az adományt húsvét nagyhetében.

De minden napfénynek elválaszthatatlan társa az árny.

Egy napon egyik pápai barátunk figyelmeztetett, hogy egy civil elvtárs akar velünk találkozni. A teátrálisan megszervezett találkozón, barátunk lakásán titokzatosan közölte velem az illető – egyébként civil foglalkozással is rendelkező –, hogy a románoktól 28 oldalas anyag érkezett viselt dolgaimról!? Egy bizottság fog kihallgatni és készüljek fel arra, hogy ott nehéz kérdésekre kell felelni. Ő azonban garantálja, hogy nem érhet semmi baj.

Álmatlan éjszakák és teljes lelki összeomlás követte a bejelentést. Aztán eljött a meghallgatás ideje. Valóságos bizottság érkezett Budapestről. Én minden kérdésre őszintén feleltem. Azt is elmondtam, hogy milyen szavakkal és metakommunikációs jelekkel illették a Magyar Népköztársaságot a magas román kollégák mikor arra hivatkoztam, hogy én egy másik szocialista országba megyek és nem nyugatra (ahova menni bíztattak, hiszen a németek feleségem révén fizettek volna értünk!). A beszélgetés, bár számomra megrázó volt, civilizált hangon folyt. Ettől kezdve azonban soha többé nem volt nyugalmam, és a hazára találás boldog érzése már nem volt a régi. A képernyőn megjelenő politikusok és hírek tekintetében már jóval kritikusabbak lettünk, - megtanultuk a magyarok Istenét. A románoknak aláírt lojalitási nyilatkozatról is be kellett számolni (amit minden áttelepülővel aláírtak), és erre hivatkozva ők is hasonló aláírására szólítottak fel. Kisebb-nagyobb rendszerességgel, hol itt, hol ott felbukkantak körülöttem és soha nem tudtam meg, hogy mit is akartak igazán? Megfélemlítésről volt szó, vagy terveik lehettek velem? Egyszer egy Mozgó Világnak beküldött kéziratom után figyelmeztettek, hogy na-na tudnak róla és nem a megfelelő helyen kopogtatok. Utóbb elhangzott egyetlen kérésük is, hogy írják nyugati magyar lapoknak az itteni helyzet pozitív vonásairól esetleg a magyar-román kérdésről megfelelő tálalásban. Udvariasan elhárítottam, mondtam, hogy a romániai utazásaim ezzel bizonytalanná válnának. Többször nem is erőltették. Magam ezeket az alkalmakat arra használtam fel, hogy a romániai kisebbségi helyzetet és Ceaușescu Magyarország-politikájának ármányait teljes őszinteséggel és kertelés nélkül ecseteltem. Abban a tévhitben ringattam magam, hogy én tartok kiképzést. Érdeklődéssel, mi több egyetértéssel színelve hallgatták. Azt sem tartanám lehetetlennek, hogy egyet is értettek velem. Ellenőrzésemben két-három úr váltotta egymást a 8-9 év alatt.

Valójában semmiségnek tűnhet az egész, de számomra meghatározó negatív élmény volt és állampolgári komfortérzésemet, mely a romániai tapasztalatok miatt a Magyarországon élő barátaiménál sokkal jobb volt, végleg elrontotta. A románok, akik az állítólagos 28 oldalas anyagot utánam küldték, ki tudja miről (?), erre nem vetemedtek. Talán ott voltak nálam fontosabb ügyeik? Talán itt az Illyés Gyulához fűződő kapcsolat vagy a Csoóri Sándornak küldött néhány lap emelte az ázsiómat? Nem

tudom. Mindenesetre Sándornak nem küldtem többet írásban semmit, illetve volt eset, hogy mikor személyesen nem beszélhettünk, a postaládájába magam dobtam be egy aktuális iratot.

Itt kell elmesélnem egy érdekes történetet.

Az előző fejezetre még emlékező olvasó tudja, hogy a románok a kitelepülők lakásait így vagy úgy átvették, majd az útleveleket a lehető legutolsó pillanatban adták ki. Ezzel azt akarták elérni, hogy a lakásukat elvesztett magyarok, magyar befogadási határideje is leteljen, és földönfutókként ott maradjanak vagy legalább is a kezdet kezdetén megutálják befogadó hazájukat. A diktatúra nem érte be az etnikai tisztogatás különféle módszereivel, németet, zsidót pénzért, magyart vagyonáért kiűzni az egyre homogenizálódó országból. Még arra is volt gondjuk, hogy külön szenvedésekkel is megkínózzák őket. Románia balkanizmusa nem a mai balkáni események gyilkosságokat követő (vagy azokat még megelőző) csonkításaiban nyilvánult meg. A lelkeket próbálták csonkítani akkor, amikor ez már nekik úgyis mindegy lett volna. Lássátok hazátlanok, a ti Magyarországotoknak nincs rátok szüksége. Itt ültök bőröndjeiteken két ország közt, házatlanul, hazátlanul. Bozgorok vagytok. Nem csak szerintünk, szerintük is.

Már a mi átjövételünkkor ott kísértett ennek veszélye. Ezért Kiss Jenő bácsi, Zoltán barátom édesapja, aki költői és publicisztikai munkássága nyújtotta kis előnyeit folyton mások megsegítésére próbálta kamatoztatni, levelet írt Illyés Gyulának. A levelet még kikerkezésünk előtt hozta ki dr. Légrády Péter, a pesti orvos barátok egyike. A levélben Jenő bácsi ecsetelte annak a kb. 17 családnak a helyzetét, akik közül egyesek már valóban ott ültek a bőröndön, többekre pedig hasonló sors leselkedett. Akkor mi elkerültük ezt a helyzetet, de tucatnyi erdélyi család ott maradt a magyar befogadások meghosszabbíthatatlanságának új rendelete miatt.

Néhány év múlva, mikor már nem először jártam Illyés Gyulánál, egy tihanyi látogatás alkalmával megkérdeztem tőle, vajon minek volt köszönhető, hogy ezek a családok egyszerre mind megkapták a befogadást és átjöttek? Gyula bácsi kedvesen és jelentőségteljesen mosolygott, és másra terelte a szót. Nyilvánvaló, hogy Kiss Jenő levele nyomán, valamilyen módon intézkedett a nagy szomszédnál. Ugyanis közismert volt, hogy Kádár közelében lakott. Ő volt hát a névtelen megmentő, de az ugyancsak névtelen családok egyike sem tudja ezt.

Pápakovácsiban már a második évben megegyeztünk a tanáccsal, hogy az orvos lakást tatarozni és bővíteni kell. Nappalit és még egy szobát meg teraszt építettünk a lakáshoz, mely így igen szép, komfortos és barátságos fészek lett. Az előszoba folyosón helyeztem el népi kerámia gyűjteményünket, és hozzá kazettás mennyezetet festettem a történelmi Magyarország minden tájáról vett eredeti kazettákat másolva le. Könyvtáram egyre csak nőtt és már kezdte elérni az otthonhagyott méreteit. Persze nem sikerült mindent pótolni, de sok érdekes új könyv került az akkori nevetségesen olcsó árakon birtokomba.

Itt ismét egy, a kezdetekig visszanyúló történetet kell elmondanom. Ez is része volt az otthonra találás gyors folyamatának. Munkába állásunk után nem sokkal bementem a pápai könyvesboltba. Nem betévedtem, hanem mentem. Egyelőre csak nézelődni, hiszen ezernyi kiadás várt reánk és fizetést még nem is kaptunk. A boltban a szépen elrendezett könyvek között nézelődvén egy szimpatikus fiatalember szólított meg. Szász doktorhoz lenne szerencsém? Meglepődve mondtam igent. Akkor tessék bejönni az irodába, itt van néhány könyv félretéve önnek. Meglepetésem akkor lett igazán nagy, mikor kivétel nélkül engem nagyon érdeklő könyvek kerültek elő a dobozból. A fiatalember azóta jó barát, és Budapesten él a magyar könyv külföldi elismertetéséért végzett sokéves munkával háta mögött. Hubert Ferencről van szó. Sajnos az óhajtottnál

ritkábban találkozunk. Ezután ebben a boltban fizetési napokon már várt egy lánányi könyv. Előfordult, hogy sietnem kellett és meg sem néztem a felhozatalt, csak fizettem. Otthon aztán mikor előszedegettem őket, minden stimmel, egyetlen kötetet sem kellett visszavinnem. Az említett közérzetromboló, megalázó és állandó kételyt ébresztő eseménytől eltekintve az idő békésen csordogált. Életem legnyugalmasabb 10 éve volt ez. Sokat dolgoztam, de bőven maradt szabadidőm a zenehallgatásra és lemezgyűjtésre, olvasásra, az előfizetett valamennyi jelentős irodalmi folyóirat átböngészésére. A diófa bekandikált az ablakomon, és szabadon elmélkedhettem rosszról-jóról. Már átláttam a puha diktatúra titkait, és csendben reménykedtem a kibontakozásban. A Hazafias Népfront olykor meghívott, és néhány történelmi kérdésekhez kapcsolódó hozzászólással sikerült némi ismertségre szert tennem. De rövid néhány év után a megye és főleg a járás vezetői is jól ismertek már. Érzésem és a jelek szerint - az ismertetett háttér ellenére - becsültek is.

Ezekben az években Erdélyből két évente lehetett Magyarországra jönni. Minden évben kialakult programja volt az érkezőknek és ehhez járult a váratlanul, vagy akár ismeretlenül érkezők népes csapata. Kelet-nyugat találkozásoknak is gyakran voltunk színhelye. A „Motel Szász” avagy a „pápakovácsi bácsi” jelzőért főleg feleségem dolgozott meg. Nagy odaadással rendezte a vendégek sorsát. A legkülönbözőbb fogadásoknak voltunk színhelye és rendezője. Volt néhány személyes reprezentatív vendégeskedés és volt nagyon sok laza, családi, baráti ottlét. Olykor egy-két hétig is. Voltak nagy események, mikor pl. lányom kollégiuma buszokkal érkezvén a kert sátortáborra alakult. Ilyenkor volt nagy szerepe a kert végében felújított istállónak, melyet le akartak bontani, de elmagyaráztam, hogy olcsóbb rendbe hozni, mint elhordani és kerítést építeni. Így aztán egy kisebb tornaterem, garázs, borozó és raktár lett belőle. A tornateremben edzett a falu asztaliteniszt szerető fiatalsága. Róbert fiam az úttörő olimpia döntőjéig jutott, egyedüli edző nélküli versenyzőként. A sport és a falusi közösség tették gyermekéveit igen széppé. Ma is nagy szeretettel emlékezik ezekre a számára is legszebb évekre.

A döbrönte dombos-hegyes tájon, az akkor évente jelentkező havas teleket kihasználva, elkezdtek a sízést. Eleinte a falu kissé megdöbben, hogy a libadombon a doktor úr aláereszkedik, de utóbb a falu egyik vonzerejévé vált. Ugyanis a tanács akkori új elnökét, Megyeri Imrét meggyőzvén az ügy fontosságáról, egy fiammal és feleségemmel kipróbált és kijelölt helyen „szocialista összefogással”, vagyis innen-onnan összeszedett anyaggal és munkaerővel, sífelvonót építettünk, valódit, kivilágítással és kis melegedővel akkor, mikor a Népsport oldalain évek óta olvastuk a sípálya építési kísérlek kudarcait. A normafai pálya körül is csak folyt a cirkusz. A Népsportban is cikket írtam az eseményről. A tanácselnök maga is csákányt fogott, és a létesítmény a második évben már azzal az elégtétellel szolgált, hogy sorbaállítás volt az aljában. Sütött a nap, szólt a zene és mindenki sízni tanult. Két év után már volt olyan falubeli gyerek (pl. Csizmadia Attila), akit, mint a Veszprém megyei Sí Szövetség egyik vezetője, versenyezni vittem a fiammal együtt. Róbert több megyei bajnokság után az úttörő olimpia döntőjébe is eljutott. Szép esélyei voltak, de Kőszegen a hó elolvadt és a verseny elmaradt. Ő pedig kinőtt az úttörő korból. Jártuk viszont Szlovákia síterepeit és egy idő után Ausztria is programba került. Volt már első osztályú felszerelés és biztonságos autó.

Általában sokat mozogtunk. Gyakran voltunk fővárosi programok látogatói, Veszprémben színházbérletünk volt. Évente legalább egyszer-kétszer elmentünk Erdélybe és legalább egyszer külföldi sí szabadságra is.

Az erdélyi utak sok izgalommal jártak. Több mint 100 kis csomagot kellett csinálni, melyekben előre elhelyeztük mindenki ajándékait. Nagyváradtól Brassóig mentünk és

adogattuk le a kis segélyeket, melyek nagy számuk miatt nem lehettek jelentősek. Ennek kapcsán is sok negatív élményről beszélhetek. Egy különösen fájdalmas volt. Romániába az akkori rendelkezések szerint 10 kilós élelmiszer-csomagot volt szabad továbbítani. Feleségem még ott élő két testvére számára csináltunk két kilenc és fél kilós csomagot (nehogy belekössenek) és elhatároztuk, hogy Nagyváradon adjuk fel, ahova egyetemi találkozóra készültünk. A magyar orvosi egyetem évfolyamai ugyanis találkozóikat nem tarthatták egykori egyetemükön. Kitiltottak onnan. Minden találkozót más-más helyen rendeztek meg a környéken dolgozó kollégák. Ez a szokás ma is él, de most már évente rendezzük találkozóinkat. Egyik alkalommal Horváth Pista barátommal itt Szentendrén szerveztük meg. A világ minden tájáról több mint nyolcvan jött el. De térjek vissza arra a bizonyos nagyváradai találkozóra. A magyar határon a magyar vámossal fordított vissza. Nem engedte át a két kis csomagot, amiben semmi különös nem volt, maga is meggyőződött róla. Elkeseredésünkben szégyenszemre hazautaztunk, és a találkozóra így nem jutottunk el. A románoktól menet a könyvek miatt, jövet az otthonmaradt holmink egy-egy darabjának áthozatala kapcsán féltünk. Egyszer a Hitel két megmaradt kötete került lefoglalásra. Egy év múlva hazatérő erdélyiek vették ki, és később sikerült áthozni. Az erdélyi utak feltöltődést jelentettek, bár a barátok egyre fogytak. Szétszóródtak a nagyvilágba. Stockholmban úgy jött létre valóságos kolozsvári kolónia, hogy Magyarország nem fogadta be őket. Mind megállták a helyüket, és a svédek felvirágzásáért dolgozták le munkás évtizedeiket, ahelyett, hogy itt pótolták volna az évente egyre nagyobb fogyást. Fialat, jól képzett, életerős, gyermekekkel induló családok voltak valamennyien.

A faluban az orvos túllépett tehát az orvoskodáson. Már letelepülésünk után sokat nyaggattam a később tragikusan elhunyt Czere Ferenc elnököt, hogy próbálják a falusi turizmust felkarolni. Sajnos akkor ennek még nem volt foganatja, de nem az elutasítás, inkább a kétkedés és a kevés lehetőség miatt. Sikerült mégis új dolgokkal bővíteni a község lehetőségeit. A falu későbbi polgármestere, Agg Sándor építész, akivel gyakran voltunk együtt, sokáig közösen kocogtunk az est homályában, igen jó álmodozó partnerem volt. Ebből sok ötlet született. Először csak az iskolaudvar leaszfaltozása és teniszezésre alkalmassá tétele, majd egy fedett csarnok ötlete merült fel. Míg az előbbi Sanyi rövid úton meg is valósította, az utóbbi nehezebb dió volt.

Sikerült megismerkednem egy vasbeton elemeket gyártó cég erdélyi származású igazgatójával, akivel teraszunkon jókat beszélgettünk a régiokról, s aki biztosított arról, hogy a legalacsonyabb áron ad előre gyártott elemeket. Sanyi a műemléki környezetbe illő tervezést szervezte meg. Az elemeket a katonaság szállította el. Ezt megelőzően két szezonon át tanítottam őket sízni Döbröntén, hogy elnyerjük jóindulatukat. Ma a többcélú terem áll, és nem csak tornaterem és kultúrház, de pápai csapatok is kijárnak edzeni a hatalmas felületű létesítménybe. De ez idő tájt épült Döbröntén vadászház, egy mini szálló, korszerűsödött a lovas pálya és mikor eljöttem készen volt egy terv, melyen egy csónakázó tó és golfpálya is szerepelt. Ez utóbbi kettő sajnos nem valósult meg, de a német tőke behatolásával (hazatértével?) a környék több szép létesítménnyel bővült azóta. Elmaradtak viszont az én időmben rendszeresen fehér telek. Mintha elhoztam volna a havat.

Nálunk a vendégeskedések olyan méreteket öltöttek, hogy volt év mikor már több száz vendégéjszakát „teljesítettünk”. A dolognak híre ment és egyszer a Kopogtató című rádióműsor is megkeresett. Aki hozzám küldte nem volt más, mint Ladányi Mihály a magyar Villon. A műsornak nagy visszhangja volt, főleg Erdélyben, ahol a Kossuth adását reggeltől-estig hallgatják. Ladányi Miska pedig felzárkózott a legjobb barátok csapatába. Időnként feltűnt néhány napi alkotói pihenésre, máskor átutazóban és nem ritkán levelekben. Ezekről, mint érdekességről, egyszer külön is szeretnék beszámolni.

Levelezésünknek ugyanis lett egy sajátos hangulata és ez eredményezte azt is, hogy elkezdtem román költők verseit fordítgatni nyersben, s olykor Miska biztatására „élesbe” is. Ezenközben valami belső hang biztatására magam is írogattam verseket, a bőséges prózát kitevő kiterjedt levelezés mellett, mely év végén 250-300 lap és levél elkészítését jelentette. Innen származott aztán a körlevél ötlete, melyet később a számítógép kora tökéletesített és szélesített általánossá. Ezek egy részével is készülök untatni emlékezéseim olvasóját, azt remélve, hogy egy kor képe a maga valóságában akkor tárul elénk, ha az akkor spontán született dokumentumokat olvassuk.

Külön érdemes megjegyezni, hogy a nagy bohém hírében álló Miska néhányszor kölcsön is kért, - különböző pénzüsszegeket. Minden alkalommal pontosan visszaadta! A betegségével nem összeegyeztethető életmódról lebeszélni nem lehetett, de érdekes módon, nagyon jól érezte magát, rendezett viszonyaink között és vonzódott ehhez a környezethez. Valóban nagy bohém volt és nagy szívébe mindenki elfért. Csemői tanyájának ajtaja nyitva állt akkor is, ha elutazott. Az asztalon bor és szalonna várta a betévedőt. A hálál is itt talált rá. Nem vette komolyan gyomorvérzését és szabályszerűen kivérzett. Halálával nagy veszteség érte irodalmunkat. Személyét sajnos még nem tették az őt megillető helyre. Nemrégem tudtam meg Mircea Dinescutól, a jeles román költőtől, hogy legutolsó nyersfordításaimat, melyek az ő verseiből készültek, egy kocsmában vesztette el és már nem volt ideje újra elkérni tőlem, mert meghalt.

Érdekes esemény volt életemben az ismeretség Rab Zsuzsával. A tősgyökeres pápai költőnővel (édesapja itt volt kollégiumi tanár) és férjével Varga Ferenc doktoréknál ismerkedtünk össze. Zsuzsa később azzal tisztelt meg, hogy megkért, fordítanom le a hírhedt román író (?) – Lăncrănjă – Erdélyről szóló könyvét. Ezt a könyvet, az esetleges vitát remélve úgy fordítottam le, hogy nem csak az oldalak feleltek meg a román eredetinek, de a sorok is, akár a helyes magyar szórend rovására. Így tökéletesen lehetett hivatkozni minden sorára. A fordítást lóhalálában vittem fel Budapestre az azt váró Illyés Gyulának, de a címzett már kórházban volt. Így sajnos utolsó heteit keseríthettem meg az undorító írással. A fordítást Zsuzsa, magyar könyvtárak zárt anyagában, több helyen is letétbe helyeztette. Utóbb a köz számára is megjelent a könyvnek egy magyar fordítása Száraz György gondozásában. Az általam készített első változatot és egy második könyv fordítását elküldtem neki is. Én a szerintem pontosabb: „Szózat Erdélyről” fordításban adtam meg a címet. Száraz György szép levélben méltatta és köszönte meg munkámat. Azóta ő is elment közülünk.

Az egyre sűrűbben érkező vendégek egyre gyakrabban jöttek az áttelepülés szándékával. Néhány éven keresztül legjelentősebb erőfeszítéseim az átérkezők megsegítését célozták. Nem számoltam össze, de biztosan százas nagyságrendű azon családok száma, akiknek sorsát sikerült valamilyen módon jó irányba befolyásolni. Állás, lakás vagy mindkettő, ügyintézés, gyermekek iskoláztatása stb. Ebben nagy segítségemre voltak a pártállamba is fellelhető derék magyar emberek, akik azóta már eltávoztak az élők soraiból. A megyénél egy névrokon, a mindenki által csak Szász Bandi bácsi néven emlegetett tanácsai alelnök tett sokat, rendszeresen segített, ha kollégákról volt szó dr. Piri Ida, az akkori megyei főorvosnő, aki később megyei ANTSZ főorvos lett, nem kis részben előző érdemeire való tekintettel. Az átérkezőket ekkor még segítőkészség, és bár nagyfokú tájékozatlanság (már akkor románoknak nevezték őket), de szimpátia fogadta. Volt olyan városi párttitkár, aki balatoni nyaralását megszakítva autózott vissza városába napokra, hogy kéréssemnek eleget téve, intézze egy család sorsát! Teljesen ismeretlenül kerestem meg és mondtam el óhajomat. Negatív tapasztalat nem nagyon volt az átérkezőkkel. Ez inkább az 1989 utáni

nagyszámú és más szempontok szerint szelektálódó áttelepülések, történelmileg és statisztikailag is természetes mellékterméke volt.

Ebben a periódusban zajlottak első nagy nyugati utazásaink is.

Külföldi útjaink közül az egyik legnagyobb vállalkozás a német nyelvterület beutazása volt. Több mint 50 várost néztünk meg egy hónap alatt és mindenhol barátoknál szállhattunk meg.

1981-ben a torontói rokonok meghívására átrepülhettük az óceánt. Megismerkedtünk az Újvilággal, de számomra a legtöbbet az jelentette, hogy itt kerülhettem hosszabb időre közelébe a bevezetőben már említett nagynénémnek, anyám húgának, Szász Józsefnének. Paci néni saját gyermekeként szeretett és egész lényéből sugárzó szeretetével, családösszetartó erejével, bölcs nyugalmával, életigenlő és ugyanakkor a bajokat elfogadni képes magatartásával egész családuknak példaképe volt és maradt. Néhány éve bekövetkezett halálát okozó betegségét is a rá jellemző türelemmel viselte. Halálos ágyáról felhívott és elbúcsúztunk egymástól. Sok kitűnő embert felvonultató családuknak legnagyobb egyéniségei között tartom számon ezt a családayát, aki nekem második anyám volt.

Paci néni anyámnál 9 évvel volt fiatalabb és fiatal lányként sokszor volt anyámék vendége a Vulcan utcai házban. Mint a nagy összejövetelek részese és igen szép lány, nagy sikerei voltak. Teleki Béla, apám egykori osztálytársa és későbbi EMGE- béli elnöke is udvarolgatott neki. A igazi nagy szerelem azonban apám unokaöccse Szász József lett.

Jóska bácsi a Vásárhelyi évekről szóló fejezetben részletesebben is méltatott nagynéném egyik fiútestvére volt, igen jóképű és rendkívül elegáns úr. Ez a tulajdonsága elkísérte egész hányatott életük során. A családban az elegancia és a pedantéria netovábbja volt.

Három lányuk született. Még a háború előtt, engem is megelőzve Mariann, a családban csak Manya, a kevéssel utána kopogtató Klára, nekünk Kala, és a háború és fogság után, már Magyarországon, Győrben világra jött Rita.

Ez a három lány tulajdonképpen a számomra legközelebbi három rokon, gyermekkorom óta testvér utáni sóvárgásaim tárgyai voltak és valóban genetikailag szinte testvéreim. Bár a történelem kegyetlen játéka folytán igen keveset lehettünk együtt az életben, gyermekkori imáim szereplői voltak és maradtak, és időt, teret nem ismerve végtelenül közel éreztem és érzem őket magamhoz.

Manya imádott első férjével, a kitűnő ideggyógyász Atzél Györggyel járt Erdélyben, és az a vásárhelyi látogatásuk családi történelemmé vált. Abban az időben még ott ismeretlen volt a magán gépkocsi, amivel érkeztek. Meglátogatták a vásárhelyi családot is, és engem, mint Kaptatós utcai harmadévest. Szovátán tettünk emlékezetes kirándulást. Gyurka rendkívüli személyisége nagy hatást gyakorolt rám is. Sajnos ő 1956 után, egy svájci út során infarktus áldozata lett. Manya a két gyermekkel így nem térhetett haza, jobb volt kint maradnia az 56 óta ott élő családnál. Második házassággal került át Kanadába, ahova részben előtte, részben utána a család többi tagjai is áttelepültek Európából, részben a rideg Svájcból.

Kala férjével, Melber Józseffel szintén Torontóba került. A győri családi kapcsolat folytán ők többször jártak Magyarországon, és a családból velük sikerült aránylag a legtöbbet együtt lenni. Sajnos ezek az utak az utóbbi években elmaradtak. Két fiuk szintén Torontóban él.

Legkisebbikük, unokahúgom Rita, a Belgiumban nevelkedett, de magyar Opauszki Levente felesége lett, és náluk is két gyermek született, egy fiú és egy lány.

A vők és menyek már az egész családban kanadaiak. Az utódok valószínűleg a magyarul nem beszélő, magyar származásúak növekvő táborát fogják szaporítani.

Remélem, hogy igaz az elmélet, mely szerint nem ez a döntő, hanem a gyökerek ismerete és elfogadása.

Ritáéknak is volt egy számunkra emlékezetes magyar útja. Levente, aki kitűnő és magas beosztású bankember volt riói kiküldetése során, elhatározta, hogy hazatér és szakmát vált. Épületek felújítására specializálódott. Előbb azonban egy nagy európai utat tettek.

De erről majd később.

Pápakovácsi emlékeink között igen jelentős, Paci néni első érkezése. Büszkén vittük le saját kocsinkon Budapestről és igen szép napokat töltöttünk együtt. A magyar konyha örömeit, no meg a bakonyi és balaton-felvidéki táj szépségeit nagyon élvezte. Anyámnak hatalmas lelki tartalékokat hagyott hátra a következő látogatásig.

Csodálatos képessége volt a dolgok józan és bölcs szemlélésére. Mindenben és mindenkiben elsősorban a jót nézte, és ez lehetett annak a szeretetnek is a titka, amely őt mindenhol körülvette.

Most térjünk vissza tengeren túli látogatásunkra.

A kanadai út érdekes epizódja volt, mikor egyik sógorommal az északi tavakon hajókázva, egy távoli - ki tudja hányadik - tavon meglátogattunk egy ismerős családot. A vő akkor érkezett. Beszédese, kellemes fickó volt, kivel néhány szó után már kialakult a kölcsönös szimpátia. Kiderült, hogy a bevándorlási miniszter! Alig tudtuk lebeszélni arról, hogy ott ne tartson minket. Felelősséget vállalt, hogy a gyerekek és anyám utánunk jöhetnek, állás, lakás, segély minden adva volt. Nem értették miért térünk vissza a szegény kis Magyarországra, a senki által sem ismert Pápakovácsiba.

Pápakovácsi azonban mégis elég ismert hely volt, mert egy kanadai TV adásban, mikor a magyarországi rakétatelepítések térképét mutatták a kanadai nézőknek, felbukkant a Pápa, Pápateszér, Pápakovácsi felirat. A házunk mögött a főúton néhány éven át éjjel nehéz autók dübörögtek. Akinek pincéje volt különös zajokat hallott. Állítólag alagút készült Teszér és Kup között. Egy rádiólokációs rendszer körvonalai mindenesetre felrajzolódtak.

Az oroszok laktanyája éppen Pápa város Kovácsi felőli szélén állt. A kiskatonák nem nagyon tudták hol is vannak, csak sejtették a nyugatot. Olykor az embertelenség elől megszöktek, és autót lopva próbáltak a határon átjutni. Egynek sem sikerült. Lelőtték, mint a kutyát. Az egyik ilyen eset alkalmával a faluban bujkált egy kis moldován (tehát román) katona. Az üzletből csokit lopott, azon élt, de azt hiszem adtak is neki ételmelet. Mikor – a falut élő lánccal bekerítve – megtalálták, derékig meztelenül, középkori módon ütlegelve hajtották mindenki szeme láttára a kaszárnyáig. Ott aztán másnap, az udvaron lötték agyon. Az orosz harcokocsik és tankok a lassan fejlődő és kinnal javítgatott utakat tönkretették. Számos közlekedési baleset, és családok tragédiái fűződnek a megszállók emlékéhez. Egy alkalommal a szomszéd faluban helyettesítettem. A tank áttérve a menetiránnyal szembeni oldalra leszorított az útról. Szerencsére kicsiny volt az árok, és a nyílt mezőre menekülhettem. A gyakorlatozó MIG-ek olyan alacsonyan szálltak, hogy beleremegtek az ablakok. A döbrönteik vár kövei hullottak. Ugyanakkor a várünnepségeken barátságosan megjelenő főtisztek gondoskodtak a tűzijátékról minden várnapon, és kezünket rázták megbonthatatlan barátságunkra emelvén sokadszor poharaikat. A várdombról harcászati bemutatók nézői lehettünk.

Volt a közelben egy szépséges kis tó. Kéttornyúlak felé menvén lehetett megközelíteni. Hétköznapokon, mikor a Balaton nem volt elérhető, gyakran mentünk el ide gumicsónakunkban evezni, a tó tiszta vizében úszkálni, kikapcsolódni. Nem sokan ismerték, soha nem volt tömeg. A tó látogatásának egy tragédia vetett véget. Tudtommal mai napig is ismeretlen ennek háttere. Az úrhajózásra kiválasztottak között

harmadik helyen végzett magyar, nevére már nem emlékszem, kisfiával és egy gyulapusztai betegemmel, az ott lakó fiatal erdésszel ment el talán vadkacsázni erre a tóra. Kutyájukat is magukkal vitték. Soha nem tértek haza. A kutya teteme a tó szélére sodródva feküdt. Őket napok múlva, nehézbúvárok hozták felszínre. Az esetet néma csend borította. A fiatalasszonyt idegösszeroppanással sokáig kezeltem. Nem mert beszélni semmiről.

Benedek professzorék rábeszélésére és segítségével, a gondviselés ekkor még fel nem ismert gondoskodásából, jutányos áron vásároltunk meg Szentendrén egy Szarvas-hegyi zártkertet. A következő években sokszor jártunk ott a telket rendezgetni. Ekkor még sejtelmünk sem volt arról, hogy ennek a földdarabnak sorsunkban is meg lesz a maga helye.

Hétvégeken, télen a sízés, nyáron a Balaton volt célpontunk. Kedvenc helyeink vagy Benedek professzorék társasága és Almádiban álló nyaralója, vagy a számomra ma is a világ legszebb táját jelentő Szép kilátó voltak. Felfoghatatlan nekem, hogy ebben a maradék kis országban, mozgékony, gépkocsizó emberek tucatjait ismerem, akik nem tudják mi a Szép kilátó, mikor emlegettem. A Bece-hegyi út mentén álló Tímár-portán is nyaraltunk egy alkalommal, és a közelben vett kis nyaralót áttelepülése után Csiky Csaba, drága barátom is. Ők Kanizsára mentek és nagyon csábítottak oda pszichiáternek. Nem álltam kötélnek. Akkor még nem sejthettem, hogy ha utána megyek, hiába teszem. Hamar megszökött előlünk. Olyan helyre ahoova előbb-utóbb valamennyien követjük. Ács Pityu nagyváradi barátom, vásárhelyi diáktársam után ő a második közelálló volt, akinek eltávovása figyelmeztetett az idő végességére.

Ács Pityu halálára írott soraim szándékom szerint benne lesznek egy gyűjteményben. Koporsójának súlyát most is vállamon érzem. A tolnai temető lakója. Csaba könnyű kis urnája egy kopjafa odújában pihen Kanizsán. Elkezdődött megfogyatkozásunk az új hazában. Az időzített bombákat persze még odaát rejtették el bennünk.

Más érdekes események is fűződnek a békés, de ahogy most átgondolom, egyáltalán nem csendes Pápakovácsi évekhez.

Ekkor tudtuk meg, hogy kedves barátom és osztálytársam Kiss Zoltán, az említett Kiss Jenő Kolozvári költő fia, az engem áttelepülésünkön házatadási ügyben segítő sógorával, Szöcs Lajossal, Jugoszlávián át disszidált. Zoli Stockholmban gyarapította a kolozvári kolóniát, Laló rokonához ment Németországba, kitűnő mérnöki adottságait kamatoztatni. Zoli a következő évben svéd útlevéllel már meg is érkezett Magyarországra. Karácsonyra készültünk. Az új lakás készen, állt és az ünnepi készülődésnek különös fényt adott Zoltán jelenléte. Az ajtón egy igen szimpatikus fiatalember kopogtatott. Nem volt meglepő, mások is jöttek ismeretlenül. Erdélyből érkezett és arra kért, hogy áttelepülni készülő orvos bátyjának egyengessem útjait. Természetesen neki is megígértem, mint annyi megelőző esetben. Jól tartottuk és kellemesen elbeszélgettünk a vendéggel, aki belemelegedvén bevallotta, hogy bátyjának már csak üzenetet küld, mert át akar szökni Ausztriába. A magyarok őt sem akarták befogadni. Nagy aggodalommal gondoltunk a veszélyes kísérletre és próbáltuk lebeszélni, de ő hajthatatlan volt. Zoltánnal megbeszéltük, hogy ha már nem akar lemondani tervéről, ha sikerül, menjen Stockholmba és Zoltán ott segíti tovább. Nem csak jó tanáccsal és jó szóval felszerelve vágott neki az útnak. Soha többé nem láttuk. Kicsit halottnak is hittük és nagyon sajnáltuk.

De Isten útjai kiszámíthatatlanok. A következő fejezetben majd kiderül miért.

1984-ben történt, hogy amikor egy Avar utcai látogatásra érkeztünk anyámhoz és éppen a csomagtartóban turkáltam, valaki megszólított: Tasi!

A hang gazdája egy negyed százada nem látott, most már ősz, de igen jóképű úr, dr. Komáromi Mihály volt. Misi - szintén kolozvári - egy évvel járt felettem, és ő is a

Csernyik féle társaság oszlopos tagja volt. Mint munkásszármazású és IMSZ (KISZ) vezető, őt nem támadták ezért és megúsza ezt az ügyet. Közben sok érdekes vitatható és vitathatatlan történet esett meg vele, melyekről dr. Bárányi Ferenc, ma már „volt” romániai egészségügyi miniszter, az egyetem történetéről írott regényében („Égig érő kockakövek”) beszámolt. Kettőjük dolga lett volna megbeszélni, hogy a tények és azok regénybeli értékelése mennyire fedik egymást. Nem tették, nem is tehették. Misi tragikus hirtelenséggel távozott közülünk. Amit én tudok, az azonban a következő.

Komáromi Mihály a székelyföldi aránylagos jólétet felcserélve nyugatra távozott. Fiatal korából és származásából adódó (nekem mesélte így) tévhiteit már régen feledte. Odakinn megszállottként próbálta szolgálni a magyar ügyet. Egyes egyének támogatásától, ügyek felkarolásán át (Pl. a Protestáns Magyar Szabadegyetem) a nagy bátorságot, virtust, vakmerőséget igénylő huszárvagásokig. Ő vitte ki pl. a Madridi Konferenciára Király Károly memorandumát, Ceaușescu saját vasfüggönyén keresztül.

Újratalálkozásunktól kezdve Misivel a régi tanulótársi kapcsolatokat messze felülmúló barátság alakult ki. Halála előtt nem sokkal mondta egyszer: „Tudod Tasi, mikor újratalálkoztunk éreztem, hogy ez egy életre szóló barátságot jelent.” Kölcsönös látogatásainkról sokat írhatnék, de most a gáláns Komáromi doktor egy „húzásáról” kell meséljek.

Apró úti valutáinkat összegyűjtve és a kanadai rokonok segítségével is félretelve, no meg mi tagadás, főleg feketén vett valutával készülődtünk a Lada lecserélésére. Feleségem rokonságánál volt a pénz és egy Stuttgartban Konthur Berci barátoméknál lakó, Pápakovácsiban is ellátogató német család összeköttetései révén jelentős kedvezménnyel juthattunk hozzá egy Opel Kadethez. Még csak 1985-öt írtak. Vonattal mentünk Stuttgartba, és a kocsit megtekintése után a cég kitűzte az átvétel napját. A német bankrendszer is tökéletlen volt akkortájt. A Hannoverből átutalt pénz nem akart megjönni Berciékhez. Egy hétig vártuk a postást a Bothnanger str. 34 előtt. Nem jött. Elérkezett az átvétel napja. Misivel, aki innen kb. 170 kilométerre lakott, telefonon kapcsolatban voltunk, tudott a gondról. Az átvétel előtti estén randevút adott az autószalonnán, hogy segítsen halasztást kieszközölni. Letörve érkeztünk a színhelyre. Álmaink szertefoszlanak látszottak. Már a pénz sorsa is izgatott, nem értettük a késést. Az ajtó előtt ott állt Misi mosolyogva. Nyűtt képeinket látva csak ennyit mondott, a kocsit előállt, átvehető, de az utcára én hajtok ki vele. A szüzességét én veszem el. És az alagsorból kigördült életünk második csodaautója, mely ma, immár 16 évesen is, generálózva, családtagként szolgál minket. Nem csak kifizette a kocsit, de felszerelte mindennel, el egészen a sí tartókig. A pénz másfél hónap után érkezett meg a módosított címre, Misiékhez!

Rendkívüli és szuggesztív egyéniség volt. Hogy mennyire, arra utal az a megfigyelésem, mely szerint a rendelőmben függő, halottaimat ábrázoló, figyelmeztető képek között, az övéről már több tucatnyian kérdezték meg: ki ez az ember, mintha ismerném valahonnan.

A halál a teniszpályán érte utol. Felesége – kedves évfolyamtársnőm, igen jó barátnőnk – Marika, ki éppen aneszteziológus szakorvos, hiába próbálta éleszteni. Most ott fekszik a stokachi temetőben, kis kopjafával kiegészített síremléke alatt és imádott lánya mellett, kinek tragikus halála valószínűleg hozzájárult az ő korai távozásához is. Soha nem tudott beletörődni. Mikor először jártam ott és gyönyörű gyermekének képeit mutogatta szobája falán, a kemény férfi szeméből patakzottak a könnyek.

Húsvét előtt halt meg, akkor, amikor Pápakovácsiba vártuk őket ünnepre. A család meg is érkezett, késve. Együtt gyászoltunk a fűzfa alatt álló saját kopjafáim tövében, ahol minden évben gyertyát gyújtottunk a távol hamvadókért.

Feleségemék öten voltak testvérek. Utána született egy fiú ikerpár, majd néhány év múltán egy leány ikerpár is. A fiúk közül a Brassóban élő Jancsi még a kolozsvári éveink alatt Jugoszlávián át disszidálni akart, de kiszedték a Dunából és kényszermunkára vitték. A kényszermunkát Kolozsvár közelében húzta le, tudunkon kívül. A börtönből szabadulván egy hasonló okból elítélt kis román fiúval, kinek életét úgy mentette meg, hogy helyette is dolgozott, hozzánk kopogtatott be Kolozsváron. Ekkor tudtuk meg az igaz történetet. Jancsi eljövételünk után megint kísérletet tett, de ezúttal a Duna deltájában fogták el. Ismét elítélték. Ezt is túlélte. Megfogadta, hogy ha addig él is, de átmegy. Harmadszor egyedül kísérte meg. Sikerrel járt, mert átjutott Jugoszláviába. A Dunát most elkerülte, a szárazon és némi mocsarakon át napokig kúszva a hideg sárban és iszapban, ahol, és amikor nem is sejtették, elkerülte a határőröket. Pápakovácsiba érkezett a telefonhívás, hogy Belgrádban van táborban, és csak akkor mehet tovább, ha valutát tud felmutatni. Segítsünk. A mentő ötlet azonnal megszületett. Kolozsvári játszótársam Sövényházi Juliska, Hámos Árpádné, a ma már itt is ismert miniszterelnöki tanácsos, a magyar ügyért évtizedek óta Amerikában lobbyzó Hámos László sógornője Bécsben élt. Nekik telefonáltam, hogy nevünkben adják fel a kért összeget, majd mi rendezzük egymás között. Ők azonnal intézkedtek, és Jancsi azóta német állampolgárként éli magányos életét. Az egészsége azonban a kényszermunka alatt szerzett maradandó elváltozások nyomait nem heverte ki. Sorsáért naponta van mit aggódnunk. A másik három testvér is német állampolgár már. Házaikba részben románok részben romák költöztek. Az erdélyi szászság elszenvedte Európa legnagyobb etnikai katasztrófáját egy puska lövés nélkül. Mintha a történelem istene állt volna bosszút szegényeken elődeik balgasága miatt. 800 évig virágzott kultúrájuk a magyar korona védelme alatt. Sokféle idetelepült európaiból itt alakult ki az erdélyi szászság. Ez a nemzet sem előtte nem volt, sem utána nem lesz. Németeknek vallották magukat a kitelepülés miatt, de nem igazi németek. Iskoláikban a németet tanították, de otthon a sajátos szász nyelvet beszélték. Kultúrájuk és hagyományaik egyedülállóak és teljesen Erdélyhez kötődnek. 70 évvel az után a nyilatkozatuk után, mellyel Romániához csatlakozásukat deklarálták, gyakorlatilag eltűntek Európa etnikai térképéről. Otthon néhány öreg van csupán. Templomaik zárva. Gyönyörű házsoraikat láttam amint ott állanak megroppant szarufákkal. A pusztulásnak kevés hasonló emlékművét volt alkalmam megtapasztalni. Akik kimentek, felszívódnak a németységbe. Fájdalom árán. Nem fogadták be őket. Ők is bozgorok (hazátlanok), bár ezt a nevet eredetileg nekünk szánták kiközösítőink. Évente hazajárnak. Kinyitják a templomot, a toronyban petárdákat pukkantgatnak, a kocsmában nagyot isznak, sírnak és visszamennek az idegenbe. Érdekes módon a történetet, egy őket, mint kedves betegeit visszasíró, román körorvos kollégám mesélte el és ő mutatta meg házaikat, egy nagyszabású nemzetközi kongresszus után.

Tinkl Zsuzsa kolléganőm és barátom felhatalmazásával, itt most visszatérek Ladányi Miskára és egy igen érdekes történetre. Zsuzsával az egyetemre történő visszakerülésem után lettünk igen jó barátok. Ott volt az emlékezetes duna-deltai kirándulásom is. Kolozsvári éveink alatt néha-néha még felbukkant aztán elválasztott minket az élet hosszú évekre. Egyszer éppen Miska látogatása alatt érkezett meg levele, melyben kétségbeesetten kért, hogy mentsem ki elviselhetetlen helyzetéből. A levelet Miskának is felolvastam a helyzetet ecsetelendő. Miska, aki ekkor szabad ember volt, elgondolkodott és megjegyezte, hogy egy korabeli betegeskedő embernek nem árt egy orvosnő, ő jobban megnézi ezt a hölgyet. Valahonnan véletlenül már ismerték egymást. Bevallom először viccnek véltük. Miska annál kevésbé. Nem sokkal utána átutazott Nagybányára, és az utazásból a vártnál több született. Elhatározta, hogy Zsuzsát kihozza. A történet külön könyvet érdemelne. Én a szomorú végét írom le itt. Miska

váratlan halála akkor következett be mikor már egybekeltek és minden úgy látszott, hogy elrendeződött. Csak Zsuzsa átköltözése maradt hátra. Zsuzsának még nem volt meg az útlevele. A halálhírről rögvest és románul, táviratban értesítettem. Férjed meghalt, azonnal gyere. Zsuzsa megkapta az útlevelet, és Miska temetésén már ott állt férje koporsója mellett a Farkasréti temetőben. Ezután merész tanácsot adtam neki. Rábeszéltem, hogy ne menjen vissza. Kérésemre a veszprémi KÖJÁL már tartotta neki a helyet és a szolgálati lakást. Zsuzsa döntött és jól döntött. Nem kis izgalmak árán, de az ügyek elrendeződtek és maradhatott. Mint orvos munkát talált. Mint ember megszabadult a pokoltól. Mint erdélyi ő is elvesztette szülőföldjét.

Kolozsvári éveim alatt kezeltem Bajor Andort, a magyar irodalom egyik nagy vesztesét, akinek ragyogó tehetségét valóban a kor és a hely nem engedte kibontakozni. Kapcsolatunk az orvos-beteg viszonyból, rövidesen a barátság fokozatosan mélyülő medrébe terelődött. Eltávozásunkat nagyon megszenvedte és ellenezte is. Tíz évvel eljövételünk után a szokásos levelezés hagyományától egyszer eltérve, versben szólított meg, engem és a hozzám hasonlókat. Versére verssel válaszoltam. Íme, a két üzenet egymás mellett. A költői szemrehányás és az amatőr szabadkozás.

KISZÁMOLÓSDI

Katona volt Milesz
 Militisz
 Kit a sorsa innen
 odavisz
 Figyelte a várost
 őrködött
 Bámulta a csúcson
 a ködöt
 Azt sem mondta ásó,
 fakereszt
 Mikor látta: sok úr
 futni kezd
 Urakkal a népség,
 szolgálhad
 Nem töprengett: ki megy,
 ki marad
 Iszkolt a sok kalmár
 meg a pék
 Költöző madár lett
 a veréb
 Végül sebbel-lobbal
 jön a tiszt
 Megszólítja Milesz
 Militiszt
 Fiam, a hegy mérge
 ideszáll
 Elszökött az Ész és
 a Szabály
 Eliszkolt a teljes
 légió
 Én is megyek minthogy
 élni jó,
 Családom van sírnak
 a pulyák
 Te csak őrizd Pompej
 kapuját
 Utánam már nincs több
 kijövő
 Téged hősnek tart majd
 a jövő
 De ne mondd a tiszt úr
 hova ment
 Kint vagyok és te vagy
 odabent.

ELSZÁMOLÓSDI

Nevem nem Militisz,
 a Milesz
 Aggódtam, hogy velünk
 majd mi lesz
 Szívemmel a várost
 figyeltem
 Más megoldást akkor
 sem leltem
 Otthon maradt ásó,
 fakereszt
 Bár hittem sok az mi
 nem ereszt
 Töprengtem én: menni,
 maradni?
 Némán túrni, korral
 haladni
 Hegy mérge állított
 sarokba
 Beálltam én is a
 sorokba
 Iszkoltam sok előtt
 sok után
 Itt álltam féleszegen
 és sután
 Hittem, hogy újra lesz
 gyökerem
 Rosszabb nem történhet
 már velem
 Emlegetsz, költöző
 verebet
 Elhagytam a fészket,
 meleget
 Vigyázod a város
 kapuját
 Őrizel, elárvult
 sok pulyát
 Ne legyen belőled
 honi hős
 Maradj csak szívbéli
 ismerős
 S várd meg barátod
 a kóbort
 Igyunk meg egy kupa
 jó óbort.

Pápakovácsi történetünk tehát eltéphetetlenül fonódik össze az erdélyi gyökerekből származó megannyi történnel és történettel.

De minden történetnek van egy vége. Anyám, kinek közben igen szerencsésen sikerült egy piciny lakást venni a rokoni, baráti kapcsolatokkal telített budai oldalon az Avar utcában, egyre inkább igényelte gyakoribb jelenlétünket. Lányom továbbtanulása úgy látszott Budapesten folytatódik. Róbert is a TF felé kacsintgatott mint a város mindenese, kit minden sportágban használhattak és mindent egyforma odaadással művelt. (Mint utóbb kiderült, vesztére.) Ekkor érkezett Horváth Pista barátom üzenete, hogy a leányfalui körzet megüresedett és jó lenne, ha megpályáznám. Ő ekkor már szentendrei körzeti orvos volt. Ozoráról néhány év után ide helyezte át állomáshelyét. Nem nagyon akartam kötélnek állni, de a családi nyomás nagy volt és talán megint működött valami belső hang, hogy telik az idő, lehetne talán még valamit csinálni.

Elutaztunk hát Leányfalura, hol Fleppner Gyuláné tanácselnök fogadott. Korrektül elmondta, hogy támogatására nem számíthatok, neki és a titkárnak feladata, hogy másra szavazzon. A pályázatot mégis beadtam. Aztán megnyugodva, hogy a család elvárásának megfelelttem, lezártam magamban az ügyet és elutaztunk évi sí szabadságunkra.

Néhány hét után egy este szólt a telefon. Horváth Pista volt. Érdeklődésemre, hogy mi végett keres, röviden gratulált, mint új leányfalui körzeti orvosnak. Elképedésem hatalmas volt. Tudtam, hogy életemnek egy jelentős, szép és talán soha meg nem ismételt szakasza zárul, furdalt a lelkiismeret, hogy szeretett befogadó közösségemet és a szülőföldként megszeretett tájat otthagynom. De megmozdult bennem valami más is. Éreztem, hogy az élet még egy sanszot ad, más területeken is, más formában is felmérhetem képességeimet. Varga Feri barátom sokszor biztatott, hogy vágjak bele valamibe, ami több mint a körzeti orvosi munka, de ez a gondolat a sok más tevékenység közepette és az évtizedes szenvedéseket követő nyugalom bódulatában nem ragadt meg bennem. Most viszont a kihívás, amit egy újfajta életmód a benne rejlő lehetőségek révén egyelőre csak felvillantott, bevallom izgatott. Mindenekelőtt abbahagyva minden más tevékenységet, az orvostudomány számomra fontos fejezeteiből néhány hónap alatt átképeztem magam. Jegyzeteket készítettem egy korszerűbb körzeti orvosi munka megvalósításához, erről senkinek sem beszéltem. Rájöttem egy rakás újdonságra, amit még nem alkalmaztak általában, és mielőtt elhagytam volna a körzetet, gondozott betegek kezelését a legújabb terápiás elvek szerint próbáltam átállítani. Ezt a munkát még akkor is folytattam, mikor már csak hétvégeken jártam vissza, még ott lakó családomhoz, kiknek átköltöztetése a leányfalui lakáskérdés megoldásához kötődött. Elkezdődött bennem valami új, valahonnan elindítottak egy új irányba. Mint életemben már annyiszor. A lehetőség felcsillant, valaki megfogta a kezem és ez egybeesett egy legyőzhetetlen, a megvalósításra törő belső lendülettel, és a szükséges képesség nem remélt és eleddig nem tapasztalt felismerésével önmagamban.

Hogy mindez miként történhetett meg, arról szól a következő fejezet első része.

X. FEJEZET

Mely még nem zárult le, s ezért elmondása fölöttébb kellemetlen és nagy belső vívódásokat okoz a mesélőnek.

A LEÁNYFALUI ÉVEK

Mondanom sem kell, hogy számomra ennek a fejezetnek a leírása volt a legnagyobb gond. A múlt letisztul, a jelen nyomaszt. Nyilvánvaló, hogy ezt szokás szerint 30 vagy a még újabb szokás szerint 80 év után kellene megírni, de sem ennyi sem annyi időm nincs és szeretnék a történet végére érni. A történet pedig ezeknek az éveknek a leírása nélkül nem kerek. Mondhatnám, e-nélkül feleslegessé válik az egész.

Az értékrendem szerint életem legfájdalmasabb bántásait jelentő események leírását most töröltem a kéziratból. Így az 6-8 oldallal rövidült. A kihagyott történet vázlata a kor hangulatához idomul. Kulcsszava a bizalmatlanság. Tenni akartam valamit. Nem hitték el, hogy szolgálatról van szó. Haszonszerzést sejtettek és ennek megfelelően bántak el velem. Miután ennek az ellenkezőjét, évek áldozatvállalásával igazoltam, reméltem egy szót, melyben revideálják tévedésüket. Nem hangzott el. A kár, ami ebből kifolyólag a közösséget érte jelentős. Amit lehetett azonban saját erőből mégis megvalósítottam. Ennek gyümölcsei a laikus számára nem lehetnek kézenfekvőek. Magam és munkatársaim azonban tudjuk mit sikerült elérni. És ez a legfontosabb. Ami elmaradt az a dolog láthatóbb, vagy inkább látványosabb része. Nem mellékes, de nem a fontosabbik oldal.

. A vívódás eredménye három év késedelem, azóta áll ugyanis készen az anyag, de az is igaz, hogy ugyanakkor ennek az eredménye újabb számomra fontos események leírásának lehetősége is, olyanoké, amelyek amolyan finálé jellegűek.

A fenti bekezdésből már sejthető, hogy azért nehéz erről az időszakról írnom, mivel életemnek olyan periódusáról kell e fejezetben mesélnem, melyben az előzőekkel ellentétben nem a történelem sodrával ellentétes mozgásomról, hanem a meg nem értés, a kicsinyes gáncs, a gyanakvás és sok más emberi gyarlóság sorsomra gyakorolt hatásáról kellene beszélnem, olyan eseményekről, amelyek meggátolni akartak szép – és csak én tudom mennyire nem önző – terveim megvalósításában. Pedig ilyen magán erőfeszítésekből állhatna össze az az erő, mely e sokat szenvedett hazát az őt megillető helyre emelné. Különösen fájdalmas nekem, hogy mindez a remélt hazában történt velem. Máshol és azelőtt, mint osztályellenség, vagy mint etnikailag másodrendű állampolgár, soha nem tapasztaltam akadályt ha – azon a helyen, ami mint ilyennek kijárt, vagy megengedhető volt – alkotni akartam valamit. Hagytak dolgozni, nem voltak bizalmatlanok. Jó szándékomat és képességeimet elismerték. Az pedig, hogy kihasználtak nem bántott annyira, mint az bántott volna, ha képességeimet próbára sem tehetem – egy közösség, egy általam fontosnak tartott cél érdekében.

Ha a tradíciókkal bíró, a mások, főleg a nemzet iránti kötelességtudatot és a szolgálat szellemét folyamatosan átörökítő családok, egyének, a kommunizmus éveiben az osztályellenség hálátlan szerepével járó következményeket kellett elszenvedjék, ma az ilyen szellemben cselekvőkkel nem egyszer a gyanakvás és gyanúba keverés eszközeivel bánnak el. Persze azt is tudom, hogy a meggyőződésük szerint szent

célokért küzdő megszállottakat gáncsolók nem feltétlenül bűnösök, csupán – bibliai szóval élve – nem tudják mit cselekednek. Kijelentem, hogy mindazokra, akik a fenti szavakat magukra veszik, már harag nélkül gondolok, azokkal együtt, akik „úgy általában” ismernének magukra. Legfeljebb annyit óhajtok, hogy tanuljanak belőle.

Az utóbbi években elért – ennél sokkal fontosabb – sikereim ellenére folyton ez a gondolat bánt és elrontja örömeimet. Egyébként éppen a napokban e-mailon kaptam egy gondolkodó külhoni barátomtól a durva fordításban következőképpen hangzó definíciót: Igazság nincs. Csak egy lehetne, az, amikor valaki beismeri, hogy hazudott.

-.-

Pápakovácsiban tehát igen nehéz szívvel magyaráztam el távozásom indokait, ami tekintve a számos szubjektív és csak a tudat alatt munkáló elemet, nem is volt könnyű feladat. Magam 1987. április elsejétől kezdtem Leányfalun dolgozni, családom az iskola befejezéséig és a költözés lehetővé válásáig maradt.

A településnek falugyűlésen mutatkoztam be. Elmondtam, hogy mit szeretnék, mint orvos s mit, mint leányfalu leendő polgára. Tamási azóta már sokkal jobban ismert mondatát idéztem reményemnek az otthon elnyerésének fontosságát aláhúzó. Nem hiszem, hogy az egész mély nyomott hagyott a hallgatókban. Negyven év alatt megszokták mit ér az elröppenő szó. Honnan tudták volna, hogy én azt mondom, amit gondolok.

Egy üdülő sivár szobájában kaptam szállást és onnan jártam a munka mezejére, hétvégeken pedig vissza Pápakovácsiba, ahol a már említett terápiás átállításokat eszközöltem a gondozottaknál.

Ekkor ismerkedtem meg pályázatom igaz történetével, persze nem tudom mennyire hiteles, de nekem így mesélték el.

A pályázat beadásakor esélyem a nullával volt egyenlő. Horváth Pista barátom elmondta ki és mi vagyok, majd én beadtam egy kérést és egy önéletrajzot. Az említett látogatás alkalmával aztán elbeszélgettünk, s én – korrekt válaszaikból – megtudtam, hogy a két vezető mást kell támogasson. Utóbb azonban újabb és újabb protekciók tűntek fel. A két igazán nagy esélyes között nehéz lett volna dönteni. Először az előterjesztésre kerülő jelöltet szavazták meg. A helyi párttitkár, egyike azon kevés párttitkároknak, ki szegényen halt meg, mint a templom egere (micsoda képzavara a történelemnek), leutazott Pápara és információkat szerzett rólam. Megelégettem a protekciókat, én erre szavazok - mondta, mikor a testület elé terjesztendő jelöltről kellett döntenek. A falu egy semleges, tisztséget nem viselő lakója állítólag életrajzom alapján szavazott rám. Ekkor 2:2 re állt a szavazás. A következő szavazó a Hazafias Népfront képviselője, gyógyszerésznőnk volt.

És itt figyeljenek a véletlenekre(?).

Emlékszik-e a kedves olvasó arra a fiatalemberre, aki Pápakovácsiból nekiindul a határnak és eltűnik szemünk elől? Nos, ez az ifjú szerencsés volt. Még a határzónából visszatoloncolták a fővárosba. Innen került Leányfalura, ahol az őt istápoló gyógyszerésznőnek mesélt szépeket rólunk. A pályázat kapcsán pedig utóbb neki „beugrott” a Pápakovácsi szó. Eszébe jutott a történet s alighanem, ezért szavazott többek közül énreám. Miért másért tehetette. Ezzel a szavazás el is dőlt. A testületi szavazáson már döntő fölényrel szavaztak meg. Íme, a gondviselés útjai.

Elődöm, dr. Havas Imre gerincbántalmai miatt hagyott fel a praxissal, már hosszabb ideje helyettes látta el a körzetet. Csak fogorvosi tevékenységét készült folytatni, heti néhány órában. A szolgálati lakás elhagyásáért negyedszázados munkája után – az akkori gyakorlat szerint – természetes kellett volna legyen, hogy lelépést kap. Nem volt azonban ilyen egyszerű az ügy. Ekkor kezdtem megismerni a közeget, melyben

működni készültem. A negyedszázadon át itt dolgozó orvos teljesen jogos lelépését, mely csupán annyira volt elég, hogy meglevő rossz állagú kis házát felújítsa és lakhatóvá tegye, rettenetes irigységáradat közepette nyerte el és csak a tanácselnök nőjózan bölcsességének volt köszönhető, hogy az ügy jó véget ért. Senkinek sem jutott eszébe, hogy ennek sokszorosába került volna, akár az ő, akár az utód számára megvenni egy lakást. Csak az összeg hajtogatása volt hallható. Észérv sehol. Nem is lehetett volna ilyet találni. Az esetből okulva azonnal megkötöttem magam is a lakásszerződést munkaadóimmal. A szöveg szerint 7 helyben eltöltött év munkája után léphettek életbe a mindenkori lakásigényre vagy kárpótlásra vonatkozó jogaim.

Elődömmel és családjával hamar kialakult baráti kapcsolatunk sokat segített a lakásváltás gondjainak elviselésében. Kölcsönösen igyekeztünk egymásnak nem ártani. Többet nem tehattünk. A két család között szép barátság alakult ki. Az enyéim megérkezése után kis albérletbe kerültünk, de a gyerekek a rendelő kertjében, sátorban laktak hónapokig! A melléképületekbe és a pincébe hurcolt holmink közpréda tárgya lett. Megjelent a felújítást kivitelező cég, a szép új világ egyik korai képviselője. A főváros bő kínálatából származó maffiózó pofáktól pszichopatókig és persze alkoholistákig terjedt az alkalmazott munkaerő skálája. Asztalost háromszor cseréltek, de a boltívet egyik sem tudta leburkolni, mígnem első betegem, Gruber Bandi a fantasztikus ezermester öt perc alatt el nem készítette a sablont a munkához. Novemberig tartott a téboly. Ekkor viszont beköltözhattünk. Gruber Bandi és Krisztadl Lojzi rokoni szeretettel és nagy szakértelemmel bábáskodtak az ezernyi gond megoldása felett, és hetek alatt kialakult a lakás végleges képe. Nélkülük valószínűleg semmire sem jutottunk volna. Ezért is teszek kivételt és írom le neveiket, mint ahogy nagy tisztelettel emlékezek meg öreg barátomról, a falu ma legidősebb polgáráról Gruber Rudi bácsiról, aki, amíg mozogni tudott, kertem önkéntes gondozója és tanácsadó volt.

Egyébként ez a lakásfelújítás volt az első alkalom, hogy a kézműveseken és vállalkozókon keresztül képet alkossak a magyar, és főleg a főváros agglomerációjában élő társadalom morális válságáról. Mindent rosszul csináltak, amit csak lehetett, mindent drágábban, és amit mozdítani tudtak mindent elloptak. Teljes étkészletek, a pápakovácsi kis tornaterem egész felszerelése, lemezek, könyvek, ruhanemű, gyermekjátékok, apró tárgyak sokasága és minden, ami iható, átvándorolt a cég alkalmazottainak tulajdonába. Ráadásul még profi módszerekkel meg is fenyegettek, hogy majd ez meg az, ha nem fogjuk a szánkat. A következő évben is találtam kertrendezés közben üres üveget abból az erdélyi borból, amit 20 éve tartogattam a gyerekeim esküvőjére.

De túl voltunk ezen is.

Közben emlékezetes látogatást tett szülőföldjén kanadai unokahúgom Rita, férjével Opauszki Leventével. Mint előbb már említettem „foglalkozásváltásuk” alkalmából indultak nagy európai körútra. Sok szép együttlét melegsége, nagy beszélgetések tanulságai, szőlőlugasom helyreállítása és feleségem hófehér Ladája emlékeztettek ittlétükre. Rosemarie, Levente nagylelkű gesztusa nyomán többet nem kellett busszal járjon Ramada Hotel béli munkahelyére.

A Szilveszter házavatással volt egybekötve. Keletről és nyugatról érkező barátok sokasága nyüzsgött a házban. Budapest egy ugrásra volt, a benzin pedig még megfizethető. Anyámhoz 30-35 perc alatt beértem. Myrtill lányomékat, ha akartuk naponta láthattuk. Robi fiam Szentendrére járt iskolába.

A körzet átalakítását megkezdtem. Bevezettem a mind szélesebb alapokra kiterjedő gondozást, és a hozzá szükséges nővérrendelést. A nővér külön helyiséget kapott. A Tanács, amiben tudott, mindenben támogató volt. A ház belső felújítása és átalakítása után egy több éves programot dolgoztak ki a teljes felújításra. 1988 a külső vakolás éve volt.

Ezután következett volna a tetőszerkezet. De erre nem került már sor, mert áthelyezték az ingatlanok tulajdonjogát a VGV szentendrei hivatalához. Őket pedig az egész nem érdekelte. Ezt követően, néhány év után a ház ismét visszakerült, - most már önkormányzati tulajdonba. Sajnos azóta a felújítás mégsem folytatódott és már a rendelő is csak 1 évig bír ideiglenes működési engedéllyel. (Saját erőből vezettem be a Primagázt, majd a földgázt, újítottam fel a villanyhálózatot, konzerváltam többször a garázst, javítottam a tetőszerkezetet, járdát, fizettem a vékonydongájú és szigetelés nélküli, lerobbant nyári lak téli fűtésének horribilis összegeit stb. stb. A beruházott összegre vonatkozó országszerte szokásos „lelakás” jogát sem kaptam meg. Így ez és a körzettel kapcsolatos költségeim jócskán meghaladták a megítélt lelépési részletek összegét is. Jó vásárt kötöttek velem.)

De térjünk vissza a történet eredeti fonalához. Amíg működött, a Tanács támogatott. Naponta élő kapcsolatba voltunk. Ha bementem, örömmel és barátsággal fogadtak, ők hívták fel figyelmemet lehetőségekre, és kérés nélkül is igyekeztek munkámat könnyíteni. Az elnöknő megmutatta a nekem szánt telket, melyet kinéztek arra a célra, hogy oda majd házat építhessek, ha eljön az egészségügy remélt átszervezésének ideje, és esetleg új rendelő is lesz. A politika fejleményeit teljes nyíltsággal, és igen kritikusan tárgyaltuk meg nap-mint nap. Sajnos az elnöknő nyugdíjba készült. Igen értő és rendkívül segítőkész, minden előremutató szándékot azonnal átlátó segítőtársat veszített helyi egészségügyünk az ő visszavonulásával.

Igy jött el az 1989-es esztendő. A nagy változások ide már ugyanazzal a lagymatag hullámzással jutottak el, mint a távoli falvakba. A faluban nem volt a tradíciói által feltételezhető mozgás. 40 év alatt valóban sikerült megfosztani gyökereitől, hagyományaitól. Társadalma megosztott volt. A régi és egy részben ehhez kapcsolódó elit romjai az évtizedes elnyomottság tartózkodásával és hallgatagságával, és egy igazi hagyománnyal még nem rendelkező, alig 150 éves település, ennek megfelelően erős hagyományt hordozni nem képes középrétege, valamint a számbelileg sajnos aránytalanul sok elszegényedett, részben lecsúszott elem, meg persze - az üdülőövezetre jellemző módon - a kommunizmus idején elkövetett kényszerű parcellázás nyomán felszaporodott és önmagát újratermelő üdülőréteg (jövevény, avagy gyüttment a helyi definíció szerint) nem volt képes és mai napig sem az, hogy egységesen lépjen fel a falu érdekeiért. Áldozatot vállalni pedig még kevésbé. Viták és nagy veszekedések, szemrehányások és a nagypolitika jeleneteit imitáló történetek jellemezték ez évek alatt a zsenge demokrácia jegyében felálló önkormányzatiságot. Egy nemrég hallott kifejezés szerint „veszekedő demokrácia” alakult itt ki.

Az egészségügy körzetem határain kívül eső részében végzett tevékenységem is ekkor kezdődött, de erről később szólok. Itt a saját területemen is érezte hatását a változás. Az egészségügyi reform először nagy lendülettel indult. Magam is hasonló elánnal szerettem volna még egyszer az életben valamit tenni, megvalósítani a saját lehetőségeim szerint. Mint a gondozás meggyőződéses híve, a falu rendkívül rossz egészségügyi állapotát ismerve, erre próbáltam kitörési lehetőséget találni

Tanulmányt és költségvetést készítettem a helyzetről és a teendőkről. A munka közel 200 oldalas volt. Kitért még arra is, hogy a gondozás mellett, az abban alkalmazandó szakmai protokollok fontosságát és mibenlétét elmagyarázza. Közben az úgynevezett funkcionális privatizációt is megcéloltam. Eleinte nem sok sikerrel. Már ismert tanácsadója voltam a témának, mikor két évnél is több késéssel magam is megtehettem e lépést. Gondozással kapcsolatos terveimet is félreértették és nem támogatták. Pénzbe került volna. A harc megviselt, szervezetem vérnyomás emelkedéssel tiltakozott. Feladtam a küzdelmet és másmódon próbáltam a hozzávalót megteremteni. Erről is

majd később szólok. A betegség azonban egész további tevékenységemre rányomta bélyegét a maga nyomasztó jelenlétével, hiszen eladdig soha beteg nem voltam.

De miért kell a tenni akaró orvost ellenségnek, gyanús nyereszkedőnek tekinteni. Erről kaphatnak némi képet az érdeklődők, ha az egészségügyi sajtóbeli munkásságomat tartalmazó egyik következő kötet segítségével megpróbálják nyomon követni az utóbbi évtized egészségügyi történéseit. Ebben a házi orvos-önkormányzat, illetve az egészségügy-önkormányzat kapcsolatok megromlása főszerepet kap. Mai napig a megoldást magában rejtő kétharmados törvény hiányát siratják az illetékesek.

Ezek a csak vázlatosan idézett események, életem legszomorúbb korszakává tették azt az évtizedet, amelyik tulajdonképpen legnagyobb sikereimnek lett megkésett szálláscsinálója. De régi igazság az is, hogy senki sem lehet próféta a saját hazájában.

Nézzük tehát meg ennek az időszaknak egyéb eseményeit is.

Drága anyámat utolsó éveiben sikerült valamivel gyakrabban látni, és szükség esetén jobban figyelemmel kísérni, mint azt Pápakovácsiból tehattük volna. Pici kis lakását nagyon szerette, kolozsvári miliójének néhány jellemző darabjával vette magát körül, és állandó látogatások színhelyévé tette. Sokan szerették, tisztelték és igényelték a vele való beszélgetést. A ház ahol a lakás van, igen szerencsés módon, csupa barátságos, kellemes emberrel van tele. Közülük az évek folyamán többen jó barátaink lettek, velük sokat gazdagodtunk.

Anyám Avar utcai éveiben az értünk való aggodástól eltekintve, tulajdonképpen elégedett ember volt. Saját kis mozgástere néki elégségesnek bizonyult. Néhány házzal odébb volt a Táltos utcai templom. Mindenki szerette. És a sajtó, rádió, televízió öntötte számára az örök érdeklődő elméjének oly szükséges információt.

Sokat tartózkodott nála Fábíán Józsefné – kolozsvári kedves szomszédunk – a család nagyon régi barátja. A nála fiatalabb Mancsi néni volt éppen ott akkor is, amikor egy reggelen, kilencvennegyedik születésnapja előtt egy nappal, összeesett és többé nem kelt fel. Mire beértem, az ügyelet már megállapította a halált. Felöltöztettem és gyertyát gyújtottam azokban a gyertyatartókban, melyek nagyszüleim és apám feje mellett is ott állottak haláluk óráján. Az egyik legborzalmasabb pillanat volt, mikor a fővárosi kegyeleti szolgálat durva pribékjei szinte belelőkték abba a bádóg tepsibe, amely a halottak elszállítására szolgál.

A temetést sikerült kívánsága szerint szervezni. Kérte, hogy a sírt padmolyoztassam ki. Félt a ránehezedő földtől. Ezt százszor is elmondta az utolsó 20 évben. Szeretett volna a Farkasrétre kerülni, régi művésztársai, barátai, barátnői mellé. Ezt is sikerült elintézni, sőt kellemes meglepetésemre a temetésről a TV 1 híradója is felvételt készített és tudósított. Egy nagy generáció utolsó képviselőjeként búcsúzott.

Még '94 nyarán sikerült Péterfy Laci rokonom és barátom támogatásával egy szép rönköt szerezni és hétvégeken az Áprily-völgyben, a költő házának udvarán levő szabadtéri műterembe dolgozva - Laci szakszerű irányításával - elkészítettem a számára megálmodott kopjafát. A síremlék többi részének elkészítése azonban ismét egy csalások, gazemberségek és visszataszító események láncolatából álló történet volt. Ezt is kibírtuk, lenyeltük. A célt mégis elértük. Reméljük igazi nyugalmat lelt a kívánt helyen és társaságban. Érdekes módon nem is említette, hogy haza szeretne térni Kolozsvárra. Igaz, hogy az ottani családi kriptá többszöri feldúlása taszítólag hathatott rá.

Előtte még találkozhatott egyszer szerető hűgával a már többször említett Paci nénémmel, aki anyám halála után (is) anyai szeretettel volt irántam. Leveleztünk, gyakorta telefonon is beszélhattünk és minden gondomat ismerte. Még körzetem

gondjait is magáénak érezte. A nyugdíjasok nehéz helyzetét megismerve – Torontóban, a baráti körben – elkezdtek a gyűjtést. Nem virágot vagy süteményt vittek egymásnak a délutáni találkozásokra, hanem perselybe tették az árát, a Mária Kongregációt és a Magyarok Házát is segítségül hívták. Éveken át tudtam 50-60 nyugdíjasnak is szeretetsomagot vinni a nagy ünnepekre és 10-15 háztartásnak téli tüzelőt. Éveig fizettem elő néhány nagyon rászoruló számára déli meleg ebédet is. A segélyezés nagynéném és több kortársának halála után megritkult, de a félig vak Malonyai Marica – legjobb barátnője – még ma is küld időnként kisebb összeget a Mária Kongregáció jóvoltából. Ezt gyógyszersegélyezésre fordítjuk. De mit gondol az olvasó ennek mi volt a hozzám is eljutott visszhangja. A doktor jó akar lenni az öregeknél!? S még ki tudja mi, ami elkerülte fülemet. Csak azt nem tudom miért? Ha ezt úgy értik, hogy szeretetükre vágytam, az nem tévedés. Többet is próbáltam tenni ezért. De itt sokkal ritkábban sikerült ezt elérni, mint életem bármely más eddigi színterén.

Leányfalui éveimnek szép emléke s immár remélem hagyománya az a kiállítás, melyet kezdeményezésemre minden Szent István nap előtti délutánon sikerült megrendezni, immár 12 alkalommal. Mindig egy-egy erdélyi művésznek. A lista igen szép, a siker is jelentős volt. A megnyitót hét éven át Páskándi Géza barátom tartotta. Szerettem volna a tizedik után egy kötetet szerkeszteni a képekből és megnyitó szövegekből. Eleddig nem sikerült, de nem adom fel. Ugyanis Géza halála után Lászlóffy Aladár a nemrégien szintén Kossuth díjat kapott költő, régi iskolatársam vállalta fel a szép kötelességet.

Géza és családja általában a kiállítás reggelén érkezett. A szertartáshoz tartozott, hogy cipőjét lehúзва belegázolt a Dunába. Ezt követően feleségem - Géza által is értékelt - konyhájának termékeit vettük magunkhoz, majd jót beszélgettünk. A társaság közben egyre nőtt. Öt óra után mentünk a kultúrházba vagy a Sitz-villába aszerint, hogy hol volt a hely alkalmas az éppen aktuális anyaghoz. A kiállítás után kis fogadás volt, majd a kemény mag nálunk folytatta, kivéve azokat az eseteket mikor közelben lakó művésztől volt szó, mint Péterfy László, Kopacz Mária vagy Kotsis Nagy Margit esetében. Ilyenkor náluk volt a végállomás. A meghívottak minden esetben szép számmal jöttek. Egyik évben sikerült a kiállítást Illyés Kinga Márai estjével kombinálni. Kingának dunakanyari turnét szerveztem s itt kezdte körútját, nagy és meleg sikerrel.

Emlékezetes marad az a Gellért szálló-béli aukció is, melynek megnyitóját Géza tartotta. Ez volt utolsó nyilvános szereplése. Szülőföldje érdekében tette. A szatmárnémeti Református Kollégium építésére adományozott képeket lehetett a kiállítás után megvenni.

Méltósággal távozott közülünk, türelemmel viselt nagy szenvedések után. A Farkasréten anyám közelébe költözött. Itt gyakran találkozunk, s én ilyenkor gondolatban röviden beszámolok neki. Hagyatéka szerencsére értő, jó kezekben maradt Anikónál, kedves feleségénél.

Az övé a negyedik kép rendelém falán, a negyedik figyelmeztetés a kötelesség teljesítésére adott idő múlására.

Már említettem, hogy még Erdélyből ismertük az oda sűrűn lejáró Vertel Józsefet és családját. Minthogy ők a dömösi kultúrélet mozgatói voltak, ott is bekapcsolódtam egy-két alkalommal a munkába. Először zsögödi Nagy Imre, szeretett Imre bácsink emlékkiállítását nyitottam meg, majd egy másik alkalommal a Vertel család négy művésztagjának kiállítása adott megtisztelő és emlékezetes alkalmat számomra, hogy újabb megnyitót tarthassak. Azóta Vertel Jóska, a kiváló grafikus és áldott jó barát is felköltözött a dömösi hegy temetőjébe.

Ennek a periódusnak meghatározó barátsága volt a Sándorfi családdal kialakult meleg kapcsolat és kiheverhetetlen vesztesége Sándorfi György, drága Gyuri barátom

elvéstése. Ő volt az a hiteles magyar politikus, az a ritka fajta, aki elveinek feladása nélkül úgy tudott politizálni, hogy legádázabb ellenfelei is tisztelték, sőt azt hiszem, kénytelenek voltak szeretni. Ő is csodálatos példáját adta a lelkielőre, mikor a halálos kockázatot rejtő műtét előtti estén, telefonon elbúcsúzott tőlem. Mindig úgy ismertem, mint aki férfi a talpán.

Csodálatos beszélgetések, szépséges sí-szabadságok kedves együttléteinek emlékei kötik örökre hozzám, és a szerető családhoz fűződő életre szóló kapcsolat.

Kitörölhetetlen emlékeket hagyott bennem Karinthy Cini, aki kitüntetett barátságával. Személyesen hozta dedikált könyveit és a diktatúra puhulása során írott egy-egy „bontogató” írásáról még véleményemet is kérte. De feleségem konyhájának is tisztelője volt. Orvosként is próbáltam segítségére lenni, de maga is elismerte, hogy nem szívesen hallgat a fehér mágusokra.

Szeberényi Lehuszt viszont sikerült gondozásba venni, csakhogy hiába tartottuk karban az egyik szempontból, mikor egy váratlan másik baj sújtotta le. Nem ismertem fiatalon, de igen kellemes baráti kapcsolat alakult ki közöttünk és nagy türelemmel és megértéssel kérdezték mindenkor küzdelmeimről. Vigasztalt. Soha nem felejttem el szelíd bölcs alakját és a belőle sugárzó szeretetet. Feltétlenül meg kell említenem, hogy Páskándi Gézával kölcsönösen a legmelegebb hangon beszéltek egymásról.

Nagyon nagy emberi (és nem orvosi) sikernek tartom, hogy Györffy Gyurka bátyámat a pótolhatatlan történezt sikerült egy nagyon veszélyes helyzetből kihoznom, mikor egy törés nyomán igen leromlott állapotban már-már a véget sejtettük. A Visegrádi Rehabilitációs Kórház kérésemre azonnal megértette a helyzetet és soron kívül biztosította ápolását és amint javult a munkához szükséges nyugalmat is. Nagy öröm volt mikor kis sárga Golfjával megjelent nálam köszönetet mondani. Indult Rómába a Hungarológiai intézetbe előadni. Még több értékes könyvet írt meg haláláig. Valamennyit dedikálva kaptam meg tőle. Számomra a legnagyobb elégtételt az jelentette, hogy egy elméletemet meghallgatva és átgondolva kijelentette, hogy nem érti ezzel mért nem foglalkoztak eddig és, hogy a kérdést kutatni kellene. Az elmélet lényege, hogy az Etlközben maradt magyarok, a kunok és a csángók révén a moldovai románokba (akik eredeti kis számuk ellenére mindezeket vagy utódaikat magukba olvasztották, helyesebben nyelvileg asszimilálták), feltehetően több ősi magyar gén van, mint bennünk.

Testvérét a hírneves szemész professzort dr. Györffy István tanár urat is haláláig kísérhettem, sajnos élete legnehezebb szakaszában.

Nagy tisztelője voltam Szűcs Jenő történésznek is, akinek sarkalatos fontosságú elméletét a nemzeti tudat megjelenésének késői voltáról annyiszor próbáltam pajzsként használni azok ellen, akik anakronisztikus vádakkal illették a magyarságot mai szomszédjainak évszázadokkal ezelőtti nemzeti elnyomásával kapcsolatosan. A sors iróniája, hogy csak holttestével találkozhattam itteni nyaralójában.

A Magyar Nemzetnél töltött és szerinte is legszebb éveinek nevezett időkben, többször látogatott meg Bodor Pál, Diurnus. Ekkortájt ő egyszemélyes intézményként fogadta szerkesztőségi irodájában az erdélyieket gondjaikkal. Kevesen tudják mekkora tépelődéseket okozott neki az újságíró szövetség elnökségének elvállalása. A kert díófája alatt üldögélve emlékezetes beszélgetéseink voltak.

Az értékes és érdekes emberek sorával való beszélgetések lehetősége minden esetre ennek a körzetnek sajátja volt.

Az időrendhez próbálván visszatérni, a Leányfalun töltött időszakhoz kötődnek az 1989-es év eseményei is.

A romániai változásokat a legélénkebb figyelemmel kísértük, támogattuk a segélyküldeményekkel és vergődtünk az első perctől bizonytalanul érzett remény és a

folyamatos kételyek között. 1989 karácsonyán adtam fel román barátaimnak és ismerőseimnek azt a román értelmiségieknek szóló, román nyelvű levelet, melyet a román rádió is beolvasott, megjelent több román és magyar lapban, s még évfordulóján is újraközölték, ekkor már csak magyarul. Smaranda Enache európai gondolkodású román értelmiséginek, a magyar-román közeledés egyetlen vagy egyik ritka őszinte hívének, egy nagy doboz célzott tematikájú könyvvvel küldtem el a levelet. Sok és szép válasz érkezett a levelekre.

Egy év után elküldtem a második levelet is. Ekkor már túl voltunk a marosvásárhelyi tapasztalatokon. Az értelmiség felelősségére figyelmeztetve, megjósoltam nekik Schengent. A címzettekől egy válasz sem jött. A velük folyó levelezésem a minimálisra apadt, a legközelebb álló barát sem felelt a kérdésre. Úgy válaszolt, mint aki nem is kapott tőlem levelet. Aztán 10 év után a másolatot újra feladtam. Íme, bekövetkezett a jóslat. De ezúttal sem kaptam választ senkitől. Ezeket a leveleket egy másik kötetben mellékelem.

1989 eseménye volt dr. Kiss András barátom áttelepülése, két héttel a zsarnok bukása előtt. Ha két hetet késik az útlevele, ma is nagyváradi főorvos lenne. Barátaim közül ő szenvedte meg legjobban az áttelepülés kínjait. Az ő falusi visszavonulása is a magyar szellemi energia pazarlásának egyik elrettentő példája.

Sinkó Zoliék átjötté és várt szabadabb kibontakozása borzalmasan indult, és jól folytatódott, majd éppen a várt kibontakozás reményének felcsillanásakor hullott hamvába. A Nyugati pályaudvarra érkezőkkel készült vidám jelenetek fényképei őrzik a szép kezdetet. Alig hoztam haza őket Leányfalura, kiderült, hogy a józsefvárosi pályaudvaron álló vagonjukat, melyben egész életük munkája benne volt, kirabolták. Külföld és belföld kellett összefogjon, hogy talpra állítsa őket. Közben Zoli kétoldali tüdőgyulladással feküdt lakásunkon, és szurkáltam bele a penicillint. Aztán egy lapomra Veszprém reagált. Czikély László a kitűnő színész barát volt a kapcsolat. A közben meggyógyult Zoli boldogan jött vissza a szemléről. Fellelte álmai városát. Emberszabású, barátságos, szívének kedves. Itt kellett volna szülessek, mondta. Egy évtizeden át volt a megye lapjának egyre ismertebb humoristája és a kulturális rovat munkatársa. Aztán a privatizáció mellékhatásai között megjelent e téma feleslegessége is, mint mellékhatás. Zolit nyugdíjazták. Hogy lehet egy humoristát nyugdíjazni, kérdezném? Milyen társadalom az, amelyik a humort is üzleti alapon kezeli? Hány oldalt ír meg a lapból. Mennyi a határfoka. Humor kilóra, méterre, vagy leütésre mérve? Milyen társadalom az, amelyik nem igényli, hogy tükörbe nézzen? Persze tudom a választ. Az idegen tulajdonost mindez nem érdekli. De akkor miért nem bukik bele a belőlünk élésbe? Kérdem én a naiv.

Dévald Zsuzsi barátnőnk, kinek érkezését szintén mi próbáltuk elviselhetőbbé tenni, eredményesebb volt. Hogy mennyire boldog ő és az a sok-sok barát, akik ezt az utat bejárták? Ha érdekli az olvasót, kérdezze meg őket „a románokat”. Talán akad, aki mer majd őszintén válaszolni.

A nyugatra távozottak történetei sokkal látványosabbak, de baráti körömben alig van, aki nem úgy került ki a nagyvilágba, hogy magyar hazája nem fogadta be. Mint már említettem, valamennyien sikeres, tehetséges, többnyire sokgyermekes emberek, akik az őket befogadó közösségnek hasznos tagjai. Jórészt sikeremberek. Vajon miért nem kellett nekünk? Időnként, ha nálunk vagy valamelyik itt élő barátnál összegyűlünk keletről-nyugatról, ma is a hazához fűződő terveket szövögetnek. De sikertelen próbálkozásaik lassan lefegyverzik őket. Elvesznek számunkra és unokáinkra már azt sem fogják tudni ráfogni utódaink, hogy magyarul nem beszélő magyarok, hogy hidat képező külföldi honfitársaink, hogy érdekeinket képviselő, minket érősítő előretolt állásaink. Vagy mégis?

Most azonban ismét visszatérek történetem immár nem vöröslő fonalához.

1993-ban sikerült egy szép tervünk. Horváth Pistával a szokásos évfolyam találkozót itt rendeztük meg Szentendre és Leányfalu határán. Több napig tartó dínom-dánom, jó programok s a világ minden részéről több mint 80 kolléga jelenléte garantálta a sikert. Jelen volt idős rektorunk, egyetemünk alapító tanára, Csögör Lajos professzor úr is.

Ezekhez az évekhez tartozik egy másik nagy élményem, a Szárszói Találkozó. Egy barátom, Jankó István jóvoltából az egész hetet ott töltöttük. Így Pozsgay Imrétől és Szűrös Mátyástól Maczó Ágnesig vagy Katona Ádámgig sikerült megismerni a kor szellemi és politikai életének több érdekes alakját. Élmény számba ment (s megy azóta is) a Püski házaspár szeretetteljes közelségét élvezni. Igen tanulságos hét volt ez számomra. Nagy kár, hogy a „Budapesti Szárszó” anyagát, az újabb találkozó értékeit nem sikerült még közreadni. Ide magam is küldtem be írott anyagot.

Sajnos új környezetemben nem tudtam olyan mértékben hozzájárulni a kívánt változásokhoz, amint az előző állomáshelyemen sikerült s amennyire azt szerettem volna. Annál szebb sikerrel tudtam azonban kamatoztatni energiáimat lakóhelyemen kívül.

Az egyesületi kamara alakulása után megválasztottak a Dunakanyar Orvosi Kamara titkárának, majd dr. Kosza Ida visszavonulása után elnöknek. Utána a köztestületi Kamarának is elnöke lettem, s mint ilyen, immár második ciklusomat töltöm. A tagság bizalma nagyon meghatott és elkötelezett. Magam sem tudom honnan származott. Azt hittem az elején, hogy nem is ismernek. Csak egy történetre tudok visszaemlékezni idekerülésem után, 1987-ből, mikor a Kádár rezsim közeli összeomlása nem volt még mindenki számára evidens és kissé rám csodálkoztak. Egy Pirigyi elvtárssal rendezett hagyományos politikai tájékoztatón felálltam és elmondtam véleményemet arról, ahogy a szomszédos szocialista Románia politizál, átverve keletet, nyugatot, magyart, szovjetet vagy akárkit. A bizantín szellemi örökségről beszéltem stb. Ő a gyűlés után karonfogva vezetett el és kérte, máskor is mondjam el véleményemet. A dolog meglepett, mert azt hittem kissé túllöttem a célon. A tájékozottabb elme azonban már úgy látszik jelzett. Semmi bajom nem történt, csak a kollégák csodálkoztak a merszemen. Ez lehetett az egyetlen emlék rólam, mikor a kamarai voksolásra sorkerült.

A bizalmat meghálálni igyekezvén, minden egészségügyi rendezvényen megjelentem, és ott jegyzőkönyvet készítettem. Utána még aznap éjjel számítógépre vittem, és másnap sokszorosítva eljuttattam minden tagunkhoz. Így a tagság igen jól informált volt területünkön. A módszer pedig tudtomon kívül, hiszen akkor ezt még nem is sejthettem, előkészítette médiabeli tevékenységemet. Gyakorlatot és ismereteket szereztem.

Ekkortájt kezdtek megjelenni a gyógyszergyárak is hidegtálas rendezvényeikkel. Arra gondoltam, hogy az állva zajló sáskajárás szerű tömegjelenetek helyett jobb lenne egy olyan fehér asztal, mely mellett a kollégák, akik között bizony nem kevés ellentét is feszült, jobban megismerik egymást és megtanulják egymást becsülni is. Hittem, hogy a módszernek nem kis fontossága lehet a nyugdíjas korú kollégák megbecsülésében. A hely kijelölésében Sali Sándor rendelőintézeti igazgató és Horváth Pista barátom, vendéglői ügyekben jártasabb kollégáim segítettek. A Tasi és Fia étterem családias környezetét választottuk. Itt is voltak persze csalódások, mert visszahallottam olyan pletykát, hogy Tasi Sándor a rokonom. (minthogy előbb elmesélt harmadik nevem a Tas miatt, már születésem pillanatától Tasinak ismer mindenki): A neveltséges tévedés tükrözi gyarlóságunkat. Az idő azonban ezt is megoldotta, rájöttek a tévedésre. Ma egyébként már sokkal változatosabban, más-más színhelyeken gyűlünk össze, de gyakran visszatérünk a bázisra, mely újabban a Tasi Étterem Galéria nevet viseli. A rendezvények száma már jóval 200 fölött van, és országosan ismert látogatottságáról.

Ha a szponzorok is úgy akarják hetente, kéthetente gyűlünk össze. A gyógyszerpiac hangulatának függvényében, hol könnyebb, hol nehezebb a szervezés. A kollégák összeszoktak, sok ellentét oldódott. Újabban azonban félünk, hogy a visszaélések megakadályozására hozott szigorítások miatt lehetetlenné válik további működésünk. A fürdővízzel tehát kiöntik a gyereket is.

Az évtized legnagyobb változását számomra a sajtóval kötött frigy jelentette. Mint említettem, első egészségügyi reformmal kapcsolatos írott véleményemet még erdélyi körorvosként a Szászsebesen rendezett kongresszusra készítettem. Ez az ominózus dolgozat, melyet aztán román szerző neve alatt futtattak.

Ezután a Korunknál kísérleteztem, de javaslataim Balog Edgár szerint túl forradalmiak voltak. Ideát a Mozgó Világhoz beküldött kéziratomat a belügyesek reklamázták. A továbbképzések első csírái adtak alkalmat arra, hogy nagyobb nyilvánosság előtt is véleményt mondjak ágazatunk dolgairól. 1989 aztán meghozta a kamarai szerveződés, és így a rendszeres egészségügyi fórumokon való részvétel lehetőségét. Az ezekről készített jegyzőkönyvek egyre nagyobb gyakorlatot jelentettek az ügyek menetének, jó és rossz információknak a továbbításában.

Ezekből a jegyzeteimből olvasott el néhányat dr. Perczel Attila. Mikor tudomására jutott, hogy a Phare pályázatot hirdet egy Alapellátási Hírlevél, majd folyóirat kiadására, bízott, hogy próbálkozzak én is. Hátha sikerül. Megtettem. És amire nem számítottam, sikerült. Bár a pályázatot meg kellett ismételni, ismét sikerült elnyerni. Az ezt követően kiadott Hírlevél igen jó visszhangot keltett. Négy rövid kis számról volt szó, de sok tanulsággal járt a továbbiakhoz. Mindenkor tartottam magam ahhoz az elvhez, hogy az életből merítek, és senkit sem sértve csakis az igazat próbálom tolmácsolni. Egyszerű elvek ezek melyek azonban működőképesek. Közben, mint az események tudósítója és egyben aktív résztvevője is, a Phare munkájában folyamatosan jelen voltam. Ezek az évek egy olyan iskolát jelentettek számomra, melyet semmi mással nem lehetne pótolni. A Hírlevél után a folyóíratra már egy kiadóval kellett együtt pályázni. Ezúttal is sikerrel jártunk. Az Alapellátás című folyóirat kiadásában a pályázat szerint egy profi újságíróval is együtt kellett működni. Ennek, minthogy igen képzett és nagy gyakorlattal rendelkező társam volt dr. Pécsi Tibor személyében, voltak előnyei, de mivel nem az egészségügyből jött, hátrányai is. Nagyokat vitatkoztunk, ordítoztunk a nagyhangú Tibivel, de miután sikerült megszabadulni bizonyos bedarálási szándékoktól (elhangozott olyan mondat is vezető egészségpolitikustól, hogy „a lap minden sora kell egyezzen az egészségpolitika irányvonalával”), a folyóirat egyre önállóbb és kedveltebb lett. Sajnos másfél év után a Phare pénz elfogytával nem érett még meg az önálló életre, és a kiadó beszüntette.

Az összegyűlt tapasztalat, a megszerzett ismeretségek, az aktív szerzői kör és a vakumként vonzó hiányterület arra késztettek, hogy ne hagyjam abba. Közel félévi tárgyalások és kísérletezések eredményeként, egy angol és egy francia cég után végül az osztrák érdekeltségű Patika Tükör Kiadó mellett döntöttem. Kérésükre a lapnak az ismert kiadványukkal párhuzamba hozható Orvosi Tükör címet adtuk, és kiterjesztettem az egész orvostársadalomra. Ennek a lapnak az elkészítése, immár havonta, lényegesen nagyobb volumenű munkát jelentett számomra. Beruházás, tervezés, egyeztetés a többi munkámmal, a körzet munkájának még jobb szervezése, rezidens alkalmazása, komoly kockázatokkal járó és merész hozzáállást igényelt.

Sajnos ma Magyarországon nehéz tervezni. Abban a pillanatban, mikor a szakmai felmérések alapján kiderült, hogy a lap nem remélt, mondhatni hihetetlen gyorsaságú karriert futott be, a gyógyszergyárak hirdetésekkel kapcsolatos makacsságára hivatkozva a bécsi vezetés(?) felmondatta a szerződést és akkor halt meg a lap, mikor sikere csúcsán volt. Ez az esemény végtelenül letört, és nagyon fájdalmasan érintett.

Úgy éreztem, még soha nem végezhettem ennél hasznosabb munkát. Ugyanakkor éreztem, hogy jól csinálom, mert tudom, hogy a kollégák ezrei mit várnak el egy hasonló laptól. Persze a magyar média zavaros vizeiben sok minden lehetséges. A halott lap, kisvártatva, életre keltőjét ravaszul feledve, újraszületett, de nem az lett, ami volt s csak olykor-olykor bukkan fel a homályból egy-egy vékonyka számmal, az utóbbi időben nem is láttam.

A munkát azonban tudtam, hogy valamilyen formában folytatni kell, nem csak a vállalt kockázatok kiküszöbölésére, de a létező igény és a bennem rejlő energia kibontakoztatása miatt is. Éreztem ez az a terület, ahol kollégáimnak s ezzel a magyar egészségügynek a legtöbbet tudom adni. Reméltem Isten is úgy akarja. Sokat tapasztaltam az eltelt évek alatt. Az egyik legjelentősebb tapasztalatom a szakmai ismeretek megszerzése mellett az üzleti világ kérlelhetetlenségének megismerése volt. A pénz és a profit minden szakmai érdeket, minőségi igényt, szubjektív elemet elsöpör maga előtt.

Több sikertelen és csírájában elvetélt lapalapítási kísérlet és különféle felkérések után, a Láttelek című egészségügyi kommunikációs szaklap főszerkesztőségét vállaltam el. Az első mérleg szerint nem eredménytelenül, a visszajelzések sokasága mutatta, hogy vannak, akik számára fontos a benne olvasható információ és vélemény. Az egészségügy megosztottsága mégis érezte hatását. A kórházi lobbynak nem tetszett az alapellátás híreinek megszorodása. A lap szemléletváltása anyagi hátrányokkal fenyegette a kiadót. Legalábbis ezt közölték velem. Újtjaink tehát – harag nélkül - elváltak.

De ez volt az az év, amikor életem legemlékezetesebb sikerei és elégtételei is értek. Először a Házi Gyermekorvosok Egyesülete tüntetett ki, elismervén 10 éves harcomat az ágazat felszámolását szorgalmazó lobby ellen. Az évente egy orvosnak adományozható tiszteletbeli tagságot nyertem el. Előző évben Gógl Árpád miniszter volt a kitüntetett. Érdekessége volt a kitüntetésnek, hogy a tárgyi díj éppen egy szép kis Zsolnay porcelán volt, mintha tudtak volna a családi kapcsolatról.

2000 őszén aztán a kedves jó barátomról, a korán eltávozott Békássy Koppányról elnevezett háziorvosi életműdíj első odaítélésénél örvendhettem a szakma megbecsülésének. A díj különös módon érintett. Hiszen, ha figyelmesen olvasták unalmas történetemet sejtették, hogy az utóbbi években kellett lennie egy nehéz pillanatnak. Ő volt az, aki mellettem ült, nehogy valami tisztátalan dolog történhessen, akkor, amikor a gondozási programra kért hozzájárulás elutasítását indokolandó, átvilágítottak. Ketten sem tudtuk elmagyarázni az átvilágító „szakértőnek” a gondozásnak, ennek az azóta méltó helyét elnyert módszernek a fontosságát. (Egyébként ezen az estén volt életem első magas vérnyomásos krízise, az ügyeleten hozott helyre kollégám.) Koppány olyan ember volt, aki nem felejtett könnyen s emlékezett arra, mikor én álltam mellette. Ráadásul a plakettet alkotó művész a sajtóból egy olyan fotót választott ki modellnek, melyet egy szép pillanatban (Orbán Viktor ígéretes beszéde után) én készítettem a mosolygó Koppányról.

2000 decemberében érhettem meg az eddigi legnagyobb tisztességet. A Magyar Orvosi Kamara Média díját a millenniumi évre én nyertem el. A kitüntetés átadásának legemlékezetesebb pillanata számomra az maradt, hogy amikor a váratlan felszólításra néhány mondatos köszönő beszédet mondtam, és ebben szülőföldemnek Erdélynek köszöntem meg a küzdés képességét és a szolgálat szellemét, nagy taps jutalmazta szavaimat.

Most új lap alapítására kértek fel a járóbeteg szakellátás orvosai.

Ezek a sikerek sokszor adnak erőt a továbblépéshez, de hiába haladják meg jelentőségükben a szűkebb közösségemben elszenvedett kudarokat, az itt ért

igazságtalanságok jobban fájnak, mint amennyire e sikerek vigasztalni tudnak. Így aztán be kell vallanom, hogy ezek a sikeres évek keserűbbek az eltelt évek leltárában, mint azok, amelyekben nemzetiségi vagy osztályharcos okokból elszenvedett keserves tapasztalataimat gyűjtöttem. Igaza lett Sinkó Zoltán barátomnak. A magyar lábtól származó rúgás nehezebben kiheverhető. S a legszomorúbb, hogy soha nem remélhetem igazságom elismerését, Soha nem fog elhangzani az a két szó: Bocsánat, tévedtünk. Pláne nem az, hogy: Már tudjuk mit akartál. Már mi is megtanultuk, hogy van még, aki szolgálni, tenni akar. Az ilyen felismerésekre való képességtől csak egyre távolodunk. Azok a szemek ma is kételkedve néznek rám. Pedig minden megkérdőjelezett tervem és elképzelésem azóta törvénné vált. Közhely lett belőlük.

A leányfalui évek családi örömeit is fel kell említsem. Lányom, tanulmányait a Budapesti Református Teológián folytatta. Itt is kollégák voltak Illés Dávid nevű gimnáziumi osztálytársával, Illés Lajosnak a magyar könnyűzene korszakos jelentőségű egyéniségének fiával, ki egyben erdélyi gyökereket és még kolozsvári, Hitel folyóiratos „rokonságot” is magáénak mondhat, mivel dédapja Makkai Sándor püspök és író, nagyapja pedig Makkai László akadémikus a Hitel egyik alapítója volt.

1988-ban a zuglói református egyház gyülekezeti termében, majd a frissen rendezett leányfalui kertben zajlott a nagy esküvő. 1989. július másodikán nagyszülők lettünk. Alig töltött be a kis unoka két és fél hónapot, gyerekeink kirepültek. Skóciai ösztöndíj várt vőmre - Dávidra, hova a tanulmányait közben megszakító lányom is követte, gyermekestől. Egy használt Trabantot vettem nekik és erre egy praktikus faládát szerelve vágtak neki a nagy útnak Edinburghig. Járművük egy éven át a város nevezetessége volt. Ez az év fontos volt számukra, hiszen angol nyelvtudásukat lényegesen magasabb szintre emelték és sokat tapasztaltak. Következő évben mi is kilátogattunk hozzájuk. Skócia, Észak-Irország és Anglia megtekintése után együtt tértünk haza. Az egyéves Kisanna az egész utat végigjárta velünk. Lábatlanba dolgoztak a továbbiakban, de vőm nemsokára a Szabadság térre került segédlelkésznek, és már jött is a második gyerek. 1991. augusztus elsején lettünk kétszeres nagyszülők Luca unokánk születésével és a szaporodásunk még folytatódott. 1993-ban született Bora (feleségem születésnapján) és 1995-ben Apród, a fiú unoka. Közben a kis család önállósodott, Bugyi községben iskolát alapítottak, majd nagy papi lak és egyházi központ építésébe kezdtek. Ezután Budafokra szólította őket a szolgálat, és ott folytatták a folytonos építkezést a szó szoros és a szó egyházi értelmében.

Róbert fiam a pápai túlhajtott és nem éppen szakszerű edzések nyomán gerincbántalmakat észlelt, és a TF reményei elúsztak. Jelentkezett a katonaságnál, hogy hamar túltegye magát ezen is. Menedzserképzőt végzett, de a sporttól nem tudott elszakadni, a teniszoktatás kötötte le minden figyelmét. Most egy terve alapján működő tenisz-klub, és az álmai szerinti igazi polgári klub megvalósításán fáradozik az ismert buktatók és zavaró akadályok közepette. A szó valódi értelmében fizikai fájdalmak között végzett munka, kérges tenyere, emberfeletti szorgalma nem elég arra, hogy ne legyen kénytelen feleslegesen állított akadályokkal és irigy megjegyzésekkel is megküzdeni. Szerény, szelíd és senkinek sem ártó ember. Mégis. Mi ez hát? Túl egyszerű az a válasz lenne, hogy a csupán a kor.

Közben még egy megtiszteltetés ért. Felvett soraiba az Európai Újságírók Szövetsége. Írásaim nem csak az egészségügyi lapokban, hanem hazai és erdélyi kulturális folyóiratokban is napvilágot láttak. Volt olyan, amelyiket több lap is lehozott vagy méltatott. Egyre inkább érzem, hogy kötelességem - szerény képességeim szerint - a haza és a kisebbség sorsával kapcsolatos kérdésekben véleményt nyilvánítani.

A későbbiekben ezeket az írásokat csoportosítva bocsátom az olvasó ítélőszéke elé. Célom ezzel is egy időszak problémáinak megörökítése, azoknak a cikkeknek és

írásoknak az összegyűjtése által, melyekkel adott pillanatban megpróbáltam egy csipetnyivel hozzájárulni a kaotikus események tisztázásához.

A nagy iramban végzett végtelenül sok munka megváltoztatta életünket. A gondozást még jobban kiterjesztettem, ma már a lakosság kétharmadát érinti és jelentős részük él is vele. Ennek és a faluba települt kb. 250 beteg öregnek (ez 3 intézetet jelent) az ellátása pusztán adminisztratív vonalon is hatalmas többletmunkát kíván. Rezidensre és félállású adminisztrátorra van szükségem. Az ő fizetésükért is meg kell dolgozni. Sem a biztosító sem az önkormányzat nem ad erre forrást. Senki fel nem teszi a kérdést, hogy miből? A praxis – bárki érdeklődő szemlélő számára nyilvánvaló kellene legyen – nem működhet jelenlegi formájában és színvonalán a kártyapénzből.

Sajtóbéli munkámnak köszönhetően, fiammal és lányomékkal közös nagy vállalkozásba kezdehettünk. Nyilvánvalóvá vált, hogy nem számíthatok olyan támogatásra, ami majdani lakáskérdésemet megoldja. Szerződésemet módosították egy részletekben infláló lelépési összegre, ami lakás vásárlását nem tette lehetővé. Lépnem kellett. Az említett szentendrei zártkert közművesítése az évek folyamán megtörtént. Ezután belterületté vált. Ennek elcserélésével jutottunk olyan telekhez Leányfalun, melyen többfunkciós házat építhettünk. Nekünk egy szoba, fiamnak egy lakás a tetőtérben, lányoméknak pedig a közben született négy gyermek után folyósított segélyt is felhasználva egy három szobás földszinti lakás. Az alagsor fiam munkahelyét, a telek hátsó részén működő teniszpályát szolgálja. Miért érdemes erről a házról írni?

Először is, mert már az alapok kiásásától elkezdődött bizonyos irányból az irigységnek egy megdöbbentő hulláma. A házat ugyanis nem a szokványos stílusban, hanem a fa felhasználásával, szívós utánajárással és az átlagnál jóval olcsóbban, de az átlagnál szebbre is terveztük Makovecz Imre baráti segítségével. Megszenvedtük. És a körzet támogatására általam elköltött összegek miatt félbe is maradt egy időre. Az irigyeknek hiába mondanám, hogy egy fillér orvosi jövedelemem nem járult hozzá ehhez az építkezéshez. Ellenkezőleg a praxissal kapcsolatos terveim támogatása vont el más úton megszerzett bevételeket az építkezéstől.

Másodsorban, mert ez is több belülről fakadó igény következménye volt. Egyrészt a Hitel-emlékeket szerettem volna méltó környezetben elhelyezni, s ezt Imre messzemenően figyelembe vette a tervezésnél, az eredeti környezetet próbálván beleálmódni saját tervébe. Ugyanakkor fiam éveken át azon álmodozott, hogy sikerül a faluban egy polgári klubot és egy, a fiatalokat jó irányba terelő hatással bíró, vonzó környezetet kialakítani és ezt életcéljának tekintette.

Nos, ez az építkezés volt az az iskola, ahol végleg megroppant hitem társadalmunkban. A több tucatnyi magát szakembernek nevező vállalkozó, az egészen ritka kivételektől eltekintve, elkövette rajtunk a csalás, átverés, „megvezetés”, lopás, felelőtlenség, barátsággal való visszaélés, hátunk mögött markába röhögés valamennyi változatát. Fiammal akkora energiát fektettünk ebbe a vállalkozásba, hogy mindezek ellenére a ma szokásos négyzetméter ár kevesebb, mint feléért áll a majdnem befejezett ház. Ennek a története egy külön kötet lehetne, és olyan keresztmetszetét adná társadalmunk rothadásának, ami az utókort (ha lesz) elborzasztaná.

Szomorú tapasztalat volt számunkra, mikor községünk lumpenének egyik „köztisztelőben álló tagja”, kissé ittasan megállt az épülő ház előtt, majd leült a kerítés szélére és mivel véletlenül a szomszéd is Erdélyből származik, átkozni kezdte a románokat, akik itt házakat építenek. (A helyett gondolom, hogy a kocsmában vele paroláznának. Az illető egyébiránt már jócskán megitta és mellre szívtva egy ház árát, miközben segélyeket követelne magának)

Az, hogy ismerőseimet ma is még úgy irányítják hozzánk, hogy a román doktor ott lakik abban a román faragásos házban, - már csak ráadás. Makovecz Imrének eddig el sem mertem mondani.

A történelmi körülmények is mások lettek. Ma már kevesebb a vendégeskedés, és több a rohanó munkás nap. Csak néha-néha sikerül megállni és hátrapillantani. Nem tudni mit hoz a jövő. A betegség érzete is nyomaszt. Úgy véltem sietve be kell fejeznem életem vázlatos történetének rögzítését s a közben írott anyagok összegyűjtését. Ha úgy adódik, hogy még lesz idő a folytatásra, az újabb tapasztalatokkal majd megtoldjuk az eddigieket.

Most már egy éve itt ülök az elvesztett családi házat pótló lakás dolgozószobájában. Remélem utolsó állomáshelyemen. Leltározom az elmaradt teendőket. Számolgotam az időt.

Ez a történet nem regény, nem profi emlékirat csak történetek sora, események leírása, élő mozaik, melyekből egy jórészt a huszadik század második felében, a „szocializmus éveiben” élt magyar, ráadásul Erdélyből idekerült értelmiséginek a sorsán keresztül lehet képet kapni arról, ahogy élni hagytak, ahogyan éltünk, és amit kibírtunk.

Mert ha megfogyva is, de még itt vagyunk! Testben, lélekben megkínzottan, de ép ésszel, most is szárnyalni képes lélekkel.

Isten kegyelméből!

UTÓSZÓ

Íme, a mozaiktöredékek egy része. Az emlékezet bőséges tárházából ennek sokszorosát is elővehetnénk, de ez nagyon élvezhetetlenné és áttekinthetetlenné tette volna az egészet.

Végére érve az inventáriumnak, azt kérdezheti az olvasó, mi az, ami mindebből számomra a legmeghatározóbb volt?

Valószínűleg az egész, így ahogy történt. Valószínűleg ez volt a számomra kijelölt pálya.

Mint pszichiáter nem tudom azonban kihagyni azt a megfigyelést, hogy a sok fontos és életbevágónak tűnő esemény közül melyek voltak azok, amelyek valamilyen formában vissza-visszatértek álmaimban?

Nos, amíg még Erdélyben voltam, éveken át álmodtam a sok ember által ismert élményről: repülni tudtam. A körítés volt az érdekes. Valakik elől repültem.

Ebből az időszakból ered az a visszatérő álom is, hogy az egyetlen lerakom a kerékpáromat, és előadások után nem tudom hol is hagytam.

Kb. 50 éves koromig kínozott egy másik rémálom, mégpedig az, hogy érettségizni kell matematikából és fogalmam nincs az egészről.

Áttelepülésünk után megjelent a „vissza kell menni Kusalyba - álom”. A képzeletbeli körzet részleteit folytatásokban álmodtam vissza, sokszor több hónapos megszakításokkal. Ma is le tudnám rajzolni, hova kellett visszatérnem, mert valamennyire különbözött az eredetitől. Nem tragédiaként éltem meg. Aztán ritkult majd eltűnt és a napokban ismétlődött újra egyszer, hosszú idő után.

Legtöbbször megjelenő és legtöbb kellemetlen ébredést okozó álom azonban az volt végig és különösen most, hogy lehetőség van a szízesre, de valami megakadályoz benne. Válogatott pecek, az álom végtelenül nagy fantáziájával kitalált okok. Az

utóbbi években pedig az, hogy vezetés közben nem látok semmit és a kocsit irányíthatatlan, sőt nem is fékezhető.

Erre a témára nagyot lehetne parafrázálni.

Akinek kedve van, megteheti.

Most azonban kérem a türelme mián csodált olvasót, hogy vegyen egy mély lélegzetet és készüljön fel a következő kötetekre is. Az eddig olvasottak ennek az elég bőséges anyagnak próbálják háttérét képezni. Nagy kár, hogy a számítógép előtti időszakból kevés írásom maradt meg, továbbá az is, hogy kézzel írott leveleimet a posta el is vitte.

Bár ezzel az olvasó valószínűleg csak nyert.

Leányfalu

1999. február 28. – 2001. június 10.

Dr. Szász István Tas.